

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FEL- YL- 2015-0001

ARİSTOTELES'İN ETİK GÖRÜŞÜ BAĞLAMINDA
ÖTANAZİ

HAZIRLAYAN

Ahmet GÖK

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Yavuz KILIÇ

AYDIN-2015

T.C
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FEL- YL- 2015-0001

ARİSTOTELES'İN ETİK GÖRÜŞÜ BAĞLAMINDA
ÖTANAZİ

HAZIRLAYAN
Ahmet GÖK

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Yavuz KILIÇ

AYDIN-2015

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Felsefe Anabilim Dalı Felsefe Programı öğrencisi Ahmet GÖK tarafından hazırlanan **Aristoteles'in Etik Görüşü Bağlamında Ötanazi** başlıklı tez, 28.09.2015 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Unvan, Adı ve Soyadı :

Kurumu:

İmzası:

(Başkan)

Doç. Dr. Yavuz KILIÇ

ADÜ

Doç. Dr. Mehmet Ali SARI

PAÜ

Yrd. Doç. Dr. Berfin KART

ADÜ

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim kurulunun ..... sayılı kararıyla ..... tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Recep TEKELİ

Enstitü Müdürü

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Ahmet GÖK

İmza :

ADI SOYADI: Ahmet GÖK

BAŞLIK : Aristoteles'in Etik Görüşü Bağlamında Ötanazi

ÖZET

Ötanazi etik alanda ama özellikle tıp etiği alanında sıklıkla tartışılan önemli sorunlarından biridir. Ne var ki tartışma genellikle felsefi etikten kopuk olarak sürdürülmektedir. Oysa sorun etik (felsefi etik) alandan uzaklaşmadan yapılması durumunda, insan ve değer felsefesinin, etiğin ötanazi tartışmalarına ışık tutacağı söylenebilir. Bu tezde amaçlanan, ötanaziye Aristoteles'in etik görüşü bağlamında bakıldığında, bu bakışın, ötanazide ortaya çıkan kimi sorunların çözümünde etkili olacağını ortaya koymaktır.

Bu amacın gerçekleşmesi için, birinci bölümde etiğin neliği, onun ahlaktan farkı gösterilmeye çalışılmıştır. Etik ile ahlak aynı görüldüğünde, ötanazi sorunları hakkında tartışmak bile olanaksız hale gelir. Çünkü belirli bir yerde ve zamanda geçerli olan, ahlak anlayışları, bize genele ilişkin bir öneride bulunur, ama her bir durumda yeniden bir değerlendirme yapılması gerektiğini bize söyleyemez. Ayrıca bu bölümde, ötanazi meslek etikleri, özel olarak da tıp bağlamında tartışıldığından meslek etiklerinin amacı ve felsefi etikten farkı da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde genel olarak ötanaziden ne anlaşıldığı, ötanazi türlerinin neler olduğunu üzerinde durulmuştur. Ötanazide ortaya çıkan sorunlar ise Aristoteles'in etiği bağlamında ele alınmıştır. Aristoteles'in eylemler ayrımı, eylemin gerçekleştirildiği ana bakılması gerektiği, eylemin gerçekleştiği durumda başka ne türden eylem olanaklarının olduğu düşüncesinin ötanazi tartışmaları için de önemli olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, ötanazinin yaşamla ölüm, ölümle cinayet arasında bir yerde duran çok hassas bir durum olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Aristoteles'in belirttiği tarzda, her bir durumu (her bir vakayı, hastayı ya da kişiyi) tekliğinde ele

almanın ve değerlendirmenin gerekli olduğu; bunu değerlendiren hekimin meslek bilgisi yanında, etik, değer ve değerler bilgisinin de mutlak gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Ötanazi, Aydınlatılmış Onam, Eylem, Etik, Değer, Değerler

NAME-SURNAME : Ahmet GÖK

TITLE : Euthanasia in the Context of Aristotle's Ethics Opinion

ABSTRACT

Euthanasia is one the important questions often discussed in ethical field, specially in medical ethics or bioethics. But the discussion is usually carried out in isolation from philosophical ethics. It may be said that philosophical anthropology, axiology and ethics can enlighten the discussions of euthanasia, when it is done without departing from ethics (philosophical ethics). What is the aimed at in this thesis is, when euthanasia is examined with the ethical viewpoint of Aristoteles, to submit that his view can be effective in solving some problems arising from euthanasia.

To gain this goal, the definition of ethics, and its difference from morals is tired to be shown in the first chapter. When we view ethics and morals the same, it becomes almost impossible to discuss the problems of euthanasia. Because morals understandings of a certain time and place give us a proposal in general but doesn't tell us the fact that a new evaluation should be done in each case. However, since in this chapter euthanasia is discussted in the context of ethics of each profession and specially medical ethics, the objective of professional ethics and its difference from philosophical ethics are tried to be shown.

In the second chapter, in general, it has been focused on what is understood from euthanasia and what the euthanasia kinds are. And the problems arose at euthanasia has been discussed in the context of Aristotele's ethics. Aristotele's distinction between actions, the necessity of viewing the moment the action was realized and the thought of what kind of action possibilities would be more in the case of the action in question was taken place all have been of a great importance from the point of view of euthanasia discussions and also this has been tried to indicate.

In the third and final chapter, it has been stated that euthanasia is such a touchy condition stands between life and death or death and murder. So as Aristoteles indicated, it is necessary to approach and evaluate each case (the event, the patient, or the person) individually. It has been concluded that the doctor who evaluates the case should have not only the professional knowledge but also the ethics and value and values as well.

KEYWORDS: Euthanasia, Informed Consent, Action, Ethics, Value, Values,

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızın yazılış amacı, gerek tıp bilimi gerekse başka birçok bilim için oldukça tartışılan ötanazi sorununa Aristoteles'in etik görüşü bağlamında bakarak bir çözüm getirmeye çalışmaktır. Bu çalışmam boyunca bilgisiyle beni yönlendiren ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Yavuz KILIÇ'a teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Ahmet GÖK

Osmaniye

2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
ETİK VE MESLEK ETİKLERİ	
1.1. FELSEFİ BİR DİSİPLİN OLARAK ETİK.....	5
1.1.1.Etik Ahlak Ayrımı.....	6
1.1.2.Etiğin Temel Problemler.....	13
1.2. MESLEK ETİKLERİ.....	22
1.2.1.Tıp Etiği.....	28
1.2.2.Ötanazi.....	33
İKİNCİ BÖLÜM	
ARİSTOTELES'İN ETİK GÖRÜŞÜ VE ÖTANAZİ	
2.1. ANA HATLARIYLA ÖTANAZİ.....	41
2.1.1.Ötanazi Türleri.....	43
2.2. ARİSTOTELES ETİĞİ.....	54
2.2.1. Aristoteles Etiği Perspektifinden Ötanazi Sorununa Bakmak.....	58
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ÖTANAZİ SORUNUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ	
3.1. EYLEM.....	76
3.1.1. Eylemin Tekliğinde Değerlendirilmesi.....	77

3.2. ETİK BAĞLAMDA ÖTANAZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	89
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA.....	103
ÖZGEÇMİŞ.....	106

GİRİŞ

Etik, bütün çağlarda oldukça ilgi duyulan ve gelecekte de bu ilginin artarak devam edeceği düşünülen en önemli alanlardan biri olarak görülmektedir. Bilindiği üzere etik felsefenin en eski disiplinlerinden biridir. Bu disiplin son yıllarda oldukça çeşitlenmiş (erdem etiği, özgürlük etiği, başkaldırı etiği, vs) ve bu çeşitlenme meslek etikleri denilen alana da yayılmıştır. Sözcüğü medya etiği, kamu etiği, hemşireler etiği, polis etiği, tıp etiği, çevre etiği gibi. Meslek etiklerinde ise özellikle tıp etiği ya da biyoetikteki (ya da biyo-medikal etik) sorunlar öne çıkmaktadır. Bu tezde, tıp etiği alanında sıklıkla tartışılan ötanazi sorunu ya da kavramı üzerinde durulmuştur.

Tıp biliminde meydana gelen her yeni gelişme beraberinde birçok sorunu da getirmektedir. Sözcüğü, insan yaşamın tıp aracılığı ile uzatılabilmesi insanları ötanaziyi tartışmaya itmiştir. Bu tartışma ötanazi sorununun sadece tıbbın sorunu olmadığını göstermektedir. Ötanazi eylemi, uygulama aşamasında, en temelde eylemi uygulayan ve bu eyleme maruz kalan kişiler arasındaki ilişki olarak da görülebilir. Yine ötanazi isteminde, bir kişi, vazgeçilmez bir insan hakkı olan yaşama hakkını ya hekimin kararına bırakmakta ya da bu haktan kendi iradesiyle vazgeçmektedir. Ötanazi istemi genellikle uzun süreli bitkisel yaşamda olanlar için de istenmekte ve bu istemin arkasında kimi zaman ekonomik temel de olabilmektedir. Her gün için hastaneye ödenen paraların aileye yük olarak görülmesi bu duruma bir örnek olarak verilebilir.

Böylesi durumlar ötanaziyi sadece tıbbın alanı olmaktan çıkarıp en başta etiğin, hukukun, siyasetin, psikolojinin ve hatta ekonominin (kimi zaman dinin) konusu da yapmaktadır. Bu yüzden ötanazi sorunu sadece basit bir ölme-öldürme olayı değildir. Tezimizde daha çok ötanazinin etik ve politik boyutları üzerinde durulmuştur. Ancak bu iki boyut incelenirken doğal olarak konunun toplumsal, psikolojik ve ekonomik boyutlarına da değinilmiştir. Sorunun etik boyutuna Aristoteles'in etik görüşü temele alınarak bakılmaya çalışılmıştır. Elbette Aristoteles ötanaziden söz etmemiştir, ama onun etik görüşü ötanazi sorununun çözümünde bize önemli bir perspektif sunabilmektedir. Bu perspektif bize en başta, her olay kendi tekliğinde ve bağlantısallığında değerlendirilmelidir, demektedir. Bu nedenle; ötanazinin ne olduğu, onun ne türden bir

eylem olduğu, gerçekleştirildiği sırada başka hangi türden eylemlerin gerçekleştirilebileceği, eylemi gerçekleştiren ve bu eyleme maruz kalanların kimler olduğu çok önemlidir. Aristotelesçe ötanazi eylemine bakıldığında unutulmaması gereken en önemli şey, olayların benzer olabileceği ama asla aynı olamayacağıdır; tıpkı tarihsel olaylar gibi.

Aristoteles'in etik görüşü onun politika görüşüyle de sıkı bir ilgi içindedir. Bu yüzden Aristoteles'in etik görüşünü anlayabilmek için onun siyaset görüşüne de bakmamız zorunlu görünüyor. Nitekim Aristoteles, etik üzerine konuşurken “bu yazımız bir siyaset araştırmasıdır” (Aristoteles, 2014b: 10) demektedir. Zaten etik görüşünde toplumdaki tek tek kişilerin en iyiye, yani mutluluğa ulaşması amaçlanırken, siyaset öğretisinde ise genel olarak toplum veya devlet için aynı şey istenmektedir. Tek tek kişilerin mutluluğu genelin mutluluğunu sağlamada ilk aşama olarak düşünülürse, etik de siyaset için ilk ve en önemli aşama olur.

Aristoteles'in etik görüşüne geçmeden önce, tezimizde etiğin ne olduğu, etiğin ahlaktan farkının neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Etiğin kökeni olan *ethos* sözcüğünün hem “alışkanlık, töre, gelenek anlamları taşıdığı” hem de “aktarılan geleneksel eylem kurallarını ve değer ölçütlerini” sorgulayan, “üzerinde düşünerek talep edilen iyiyi” gerçekleştirme alışkanlığına dönüştürme anlamına geldiği belirtilir (Pieper 2012: 31). Bu iki anlam ahlak ve etik ayrımının da temelinde bulunmaktadır. Ötanazi gibi bir sorunun en başta tartışılabilmesi için, “aktarılan geleneksel eylem kuralları ve değer ölçütlerinin” sorgulanması gerektiği açıktır. Bu yüzden, ahlakın ötanazi gibi bir sorunda yetersiz ve hatta yanlış değerlendirmelere götüreceği söylenebilir.

Yukarıda söylendiği gibi, ötanazi en başta etik alanda tartışma konusu yapılmaktadır. Ancak günümüzde daha çok meslek etikleri alanında tartışılmaktadır. Meslek etikleri felsefi etikle aynı olmamasına rağmen ondan tamamen farklı ve kopuk değildir. Bütün meslekler insana yöneliktir ve bu nedenle evrenseldir. Meslekleri oluşturan yapısal unsurlar (amaç, bilgi ve uygulama) hemen hemen her yerde aynı ya da benzer kabul edilir. Tek fark uygulamada ortaya çıkar. İşte bu durum mesleklerde etik sorunlara yol açmaktadır. Ötanazi daha çok meslek etiklerinin bir alanı olan tıp etiği içerisinde tartışılmaktadır. Ne var ki, bu türden bir tartışma sadece tıp etiği çerçevesinde yapılması da uygun görünmüyor. Başka bir deyişle, meslek etiklerinin felsefi etikten kopuk olmaması gerekmektedir. Çünkü meslek etiklerinin konu edindiği etik sorunlar,

günlük yaşamda ortaya çıkan etik sorunlardan ya da felsefenin tartışma konusu yaptığı etik sorunlardan bağımsız değildir. Sözcüğüne yaşama hakkı sadece hukukun ya da tıbbın sorunu değildir, bu sorun başta felsefenin de ele aldığı temel sorunlardan biridir. Zaten bir mesleği icra edebilmek için; öncelikle o alanın meslek bilgisi şarttır, ama sorun etik bir sorunsay, bu meslek bilgisinin yanında değer bilgisi, felsefe bilgisi, etik bilgisi gereklidir.

Söylenenlerden de anlaşılabilir gibi, tıp alanında ortaya çıkan bütün sorunlar sadece hekimleri ilgilendirmemektedir. Sözcüğüne, sezaryen doğum, kürtaj, ötanazi, organ nakilleri, hatta sünnet gibi pek çok durum ya da sorun birçok ülkede tartışılmakta ve tartışma felsefî, hukuksal, politik, ekonomik gibi bağlamlarda devam etmektedir. Yukarıda sözü edilen durum ya da sorunların yaşamsal olması, kimilerinin yaşamla ölüm arasında bir sınırday bulunması, bu sorunun çok yönlü tartışılmasını da zaten zorunlu kılmaktadır. Her bir alan soruna kendi perspektifinden baksa bile, hepsi aynı sorun üzerindedir ve her bir alanın söyledikleri değerlidir. Felsefe ise bu bakışların en genel olanı olması açısından, ötanazi sorununu bütünlüğünde görmeye çalışmaktadır.

Aslında ötanazi oldukça karmaşık ve içinde oldukça fazla sorunu barındıran, tartışılabilir bir yana, anlaşılmasında bile güçlükler olan bir olaydır. Öyle ki, ötanazi kavramının anlamı üzerinde bile tartışmalar sürmektedir. Ancak en büyük sorun bu kavrama kendi anlamının dışında yüklenen bazı anlamlar ve yine yanlış uygulanan bazı tedavi yöntemleri sonucu hastanın ölmesinin ötanazi kavramı ile açıklanmaya çalışılmasıdır. Ötanazi üzerine tartışılırken özellikle konunun bu yönüne dikkat edilmelidir. Aksi durumda ötanaziyi diğer öldürme olaylarından ayırmak güç olacaktır.

Ötanazide eylem kararı alınırken, konunun sadece hekim-hasta ilişkisi olmadığı da görülmelidir. Hekim, hasta, hasta yakınları, varolan yasalar ve daha sayılabilecek birçok kişi ve kurumları ilgilendirmektedir. Bu yüzden olaya farklı açılardan bakıldığı için onu üç temel yanıyla incelemek doğru bir yaklaşım olacaktır: Hekimin eylemi açısından, hastanın içinde bulunduğu durum açısından, eylemin niteliği açısından.

Ötanazi konusunda bütün tartışmaların temelinde yer alan sorulardan birisi şudur: “ne pahasına olursa olsun canlılığı sürdürmek mi, yoksa nitelikli yaşam mı?” Bu soruyu yanıtlarken burada önemli olanın kişinin değeri ve onuru olduğunu unutmamak önemlidir. Dolayısıyla ötanazi kararı alınırken, yani bir değerlendirme yapılırken meslek bilgisinin yanında değerler bilgisi ve felsefe (etik) bilgisi de gerekmektedir. Bu yüzden

ötanazi sorununa, kişinin kendini en başta etik bakış açısıyla donatarak bakması doğru değerlendirme yapmanın ana koşullarından biri gibi görünmektedir.

Ötanazi eylemine Aristoteles'in baktığı tarzda bakılabilmesi için ötanazinin bir eylem olduğu ve eylem derken nelerin kast edildiği iyi anlaşılmalıdır. Ayrıca eylem ile davranış arasındaki farka dikkat edilmeli ve her eylem tekliğinde ve bağlantısallığında değerlendirilmelidir. Yani anlatılmak istenen ötanazi eyleminin her durumda tek olduğu, daha önce uygulanan eylemlerin sonrakilere emsal teşkil etmemesi gerektiği, her bir eylemin kendi tekliğinde değerlendirilmesi gerektiğidir. Bağlantısallık ise eylem sırasındaki bütün ihtimallerin göz önüne alınması anlamında kullanılmaktadır. Sözgeleşi, ötanazi eylemi gerçekleştirileceği sırada eyleme maruz kalan kişiler açısından en insanca olan şey nedir? Ötanazi eylemine bağlantısallığında bakılırsa, en insanca şeyin ötanazi mi yoksa ötanazi dışında farklı bir eylem mi olduğunun ortaya konulmasıdır.

Etik açıdan ötanazi sorunu/kavramı ele alındığında bunun çok kapsamlı ve ucu açık birçok soruyu da içinde barındırdığı görülebilir. Bu soru ve sorunlara Aristoteles'in baktığı tarzda bakmaya, yani soruna bütünlüğünde ve her bir durumu tekliğinde değerlendirerek bakmaya çalıştık. Böyle bir bakışla, ötanazinin bağlantılı olduğu durumları dikkate alarak, yani onun oluşturucularını hesaba katarak ancak bütünlüğünde görülebileceği ve değerlendirilebileceği söylenebilir. Başka bir deyişle, Aristoteles'in sorunları ele alış biçimi ve etik görüşü günümüzdeki ötanazi tartışmalarına bir çözüm önerisi olabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ETİK VE MESLEK ETİKLERİ

1.1. FELSEFİ BİR DİSİPLİN OLARAK ETİK

Ötanazi, son zamanlarda adını sık duyduğumuz fakat ne olduğu sorulduğunda sınırlarını belirlemede zorlandığımız bir kavramdır. Ötanaziye ilişkin kimi tanımlar vardır, ama bu tanımlar onun neliğini ortaya koymada bir ipucu olsa da yeterli görünmüyor. Bu ipucundan yararlanabilmemiz için onunla ilgili yapılan bir tanımla başlayabiliriz.

Ötanazi, sözcük anlamı olarak “iyi ölüm” ya da “mutlu ölüm” demektir. Dayanılamaz acılar içerisinde olan hastanın, hastalığının eğer tedavisi yoksa ve acıları dindirilemiyorsa bu durumda akla ötanazi gelmektedir. Hasta ya da hasta yakınları burada bir seçim yapmak durumundadır. İşte bu seçme işi etiğin alanıdır. Bu nedenle ötanazi konusunda konuşabilmek için ve ayrıca Aristoteles etik görüşünü düşünerek ötanazi olayına bakabilmek için etiğin ne olduğunu anlayabilmek gereklidir.

Etik, yaşadığımız modern çağda en çok ihmal edilen fakat bir o kadar da moda olan bir alandır. İhmal edilmesinin sebebi “çağımız düşünürlerinin, bilimsellik peşine düştüklerini sanarak, etik değer sorunlarıyla hemen hemen hiç hesaplaşmamasıdır” (Kuçuradi, 2006: 1). Hesaplaşmaktan kaçınılan ve bir o kadarda moda olan etik ile artık hesaplaşmak gerekmektedir.

Yüzyılımızın son çeyreğinde, özellikle 1980’li yıllardan sonra etik sözcüğü, günlük konuşmalarımızda oldukça sık kullanılmaya başlandı. Bunun ana nedeni, etiğin günlük yaşam sorunlarıyla daha çok ilgili görülmesidir. Yaşadığımız çağda insanların günlük yaşamlarında yüz yüze kaldıkları sorunların çok çeşitli olması, buna bağlı olarak da etiğinde çeşitli adlarla anılmasına sebep olmuştur. Bunca adlandırma, etikte çeşitlilik insanın günlük yaşamdaki sorunları çözmeye arzusudur. Meslek etikleri; tıp etiği (biyoetik, biyomedikal etik), polis etiği, basın etiği, çevre etiği, kamu etiği vb. adlarıyla karşımıza çıkıyor. Ama bu adlandırmaların etiğin (felsefi etiğin) gelişimine katkı yaptığı/yapacağı oldukça şüphelidir.

Yaşadığımız çağda geçmişe nazaran etiğin bu kadar popüler olması gelecek yüzyılda etiğe olan ilginin giderek artacağını bize gösteriyor. Çünkü bilim ve teknolojinin bu kadar hızlı ilerlemesi her geçen gün yeni sorunları doğuracak ve insanlar bu sorunlarla baş edebilmek için yine etiğe yöneleceklerdir. Bu durumu şimdiden kestirmek hiç de zor olmasa gerek.

Ne var ki bu kadar ilgi çekmesine, bu kadar sözü edilmesine rağmen etik sözcüğü ya da terimi hakkında bir kafa karışıklığı olduğu da hiç tartışma götürmeyecek kadar açık görünüyor. Buradaki kafa karışıklığı, felsefenin en eski disiplinlerinden biri olan etik ile meslek etiğinin aynı görülmesidir, denilebilir.

Elbette felsefenin bir disiplini olan etik ile meslek etiği birbirinden tamamen kopuk değildir. Biraz gerilimli de olsa aralarında bir ilişki söz konusudur. Yaşadığımız çağda gelişen ve değişen dünya bizi farklı farklı kültürlerdeki iletişim ağlarıyla karşı karşıya bırakır. Yeni bir durum karşısında ne yapacağımızı bilemeyiz ve bir kurtarıcı ararız. İşte bu kurtarıcı, genellikle etik olmaktadır.

Fakat kurtarıcı olarak görülen bir alan olan etiğin ne olduğunu ya da ne anlama geldiğini insanlara sorduğumuzda, insanlar ne olduğunu söylemekte zorlanırlar. Ne olduğu konusunda konuşanlar ise ahlakla aynı anlama geldiğini, bu yüzden de birbirimize etik davranmamız gerektiğini öne sürerler. Ancak bu açıklamalar etiği anlatmakta çok yetersiz ve eksik açıklamalardır. Bu yüzden etik üzerine konuşurken, daha konuşmaya başlamadan önce etiği kuramsal olarak açıklamak gerekir.

1.1.1. Etik Ahlak Ayrımı

Bu alandaki tartışmalarda, genellikle, etik denildiğinde ahlak anlaşılmakta, yani etik sözcüğünün yerine ahlak sözcüğü kullanılmaktadır. Fakat bu iki sözcük birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Ötanazi eyleminin etik boyutlarını anlayabilmek için ahlak ile etik arasındaki ayrımı iyi anlamak gereklidir. Aksi durumda konunun etik değil ahlaki boyutu ele alınmış olur ki, bu durum konuyu işin içinden çıkılmaz bir şekle sokabilir. Ayrıca etik ile ahlak kavramı arasındaki ayrımı anlayabilmek ötanazi ve onun gibi birçok konuda daha açık düşünmemizi sağlamamıza yardımcı olacaktır. Bu yüzden ahlak kavramı ile tam olarak nelerin kast edildiğini, ahlakın hangi anlamlarda kullanıldığını incelemek gereklidir.

Ahlak kavramı toplum içerisinde farklı alanlarda ve durumlarda kullanılmaktadır. Sözcüğü, “toplum ahlakının bozulduğu” (varolan toplumda geçerli ahlak kurallarına uyumda meydana gelen sıkıntılar kastediliyor. Örneğin büyüklere yapılan saygısızlıklar) ya da “ahlaka aykırı yayınların fazlalığı” (cinsel içerikli yayınların yapıldığı anlatılmak isteniyor) veya “meslek ahlakı” (belirli bir meslekle ve özellikle doğrudan insanla ilgili olan meslekler de -hekimlik, öğretmenlik gibi- uyulması gereken davranış kuralları kastediliyor) gibi ahlaklardan sözedilmektedir. Bütün kullanımlarda ahlak denildiğinde dile getirilen şey insanlararası ilişkilerde insanların uymaları gereken davranışlardır (Kuçuradi, 2009: 32). Zaten ahlak denildiğinde kast edilen şey,

İnsanlar arası ilişkilerde kişilerin uymaları beklenen, yapılması ya da yapılmaması gereken davranışlardır. Başka bir deyişle belirli bir grupta genel olarak iyi ya da kötü sayılan davranışlardır. Burada ahlak, kişiler arası ilişkilerde davranışlara ilişkin geçerli çeşitli değer yargıları sistemleri olarak karşımıza çıkıyor (Kuçuradi, 2009: 32-33).

Yani ahlak belirli bir durumda ve zamanda geçerli olan değer yargıdır. Durum böyle olunca aynı eylem için farklı zamanlarda farklı değerlendirmeler yapılabilir. Bundan dolayı ahlakın göreceli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Etik-ahlak ayrımında yukarıdaki bakış açısından farklı olarak bir şu şekilde bir görüş mevcuttur: Ahlaka her tarihsel dönemde, her insan topluluğunda mutlaka rastlarız. Bir Hıristiyan ahlakından bir İslam ahlakından ya da burjuva ahlakından, köle ahlakından söz edilebilir. Bu şekilde ahlakı çoğaltmak mümkündür. Bu yüzden ahlak felsefesi üzerine adım attıktan sonra yapılması gereken öncelikli işlerden birisi ahlak çokluğunu belirlemektir. Diğer bir iş ise, bu ahlak çokluğu içerisinde evrensel olan norm, yasa gibi şeylerin olup olmadığı, yani kendi yaşadığımız dönemle sınırlı kalmayacak ilkeleri belirlemeye çalışmak ya da böyle ilkelerin olup olmadığını ortaya koymaktır. Sokrates’in de vurguladığı gibi;

Herkesin iyiden, erdemden vb. söz ettiğini fakat kimsenin bunların tümel tanımlarını yapmadıklarını belirterek, insanların bunların toplumca belirlenmiş töre, görenek ve alışkanlıklara göre yapılagelen fakat hiçbir genel geçerlik taşımayan tanımlarıyla yetindiklerini söyler (Özlem, 2010: 26).

Bu yüzden yapılması gereken şey, kendi yaşadığımız çağda ya da toplumda herkesçe kabul edilen, evrensel tanımlar olup olmadığını araştırmaktır. Eğer evrensel

tanımlar yapılamazsa ondan sonra etiğin göreceli olup olmadığı tartışılmalıdır. Tabii ki bu açıklamalar olaya farklı açılardan yaklaşmak ve etiğin ne olduğu ya da ne olmadığı belirlemek adına önemli görülmektedir. Fakat yaygın kabul etiğin, göreceli olup olmaması tartışması değil, bir sorun alanı olan felsefenin göreceli olan ahlak alanı üzerine inceleme araştırması yapan bir disiplin olmasıdır.

Ahlakın başka bir anlamı da, ahlaklılıktır. “Bu, insanlara insan olarak eşit muamele yapmak gerekir, işkence yapmamak gerekir gibi doğrudan ya da dolaylı olarak insanların değerinin bilgisinden çıkan ilkelerin dile getirdiği şeydir” (Kuçuradi, 2009: 42). Görüldüğü gibi ‘ahlak’ kelime anlamı olarak farklı anlamlarda kullanılmaktadır. İşte bu anlamlardan birisi de etikdir ve ahlakı tarihte bu anlamda kullanan filozoflar vardır. Filozofların ortaya koydukları görüşün adı ne olursa olsun anlatmaya ya da yapmaya çalıştıkları şey hemen hemen aynıdır.

Ahlak kavramını daha iyi anlayabilmek için bu kavramı belirleyen durumların incelenmesi gerekmektedir. Ahlakı belirleyen üç ana durumdan söz edebiliriz:

İlki, “ahlak kavramı, kısmen doğal olarak oluşan, kısmen uzlaşım ile belirlenmiş, kısmen de gelenekle aktarılmış karşılıklı kabullenme süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan bütün düzen ve anlam yapılarını (kural sistemlerini) kapsar” (Pieper, 2012: 45). Anlaşılacağı üzere herhangi bir toplum ya da herhangi bir zamanda ahlakın varolması, gerek uzlaşım ile gerekse tarihsel süreçten gelip yerleşmiş olan kabullerdir. Bu kabuller toplumda kendini norm veya ödev olarak göstermektedir.

Diğeri, “ahlak kavramı, bir düzen kavramıdır; ilke kavramı değildir” (Pieper, 2012: 46). Burada bahsedilen düzen kavramı, devlet kavramını çağrıştırmaktadır. Çünkü devlet, kişiler arasındaki ilişkileri hukuksal ya da siyasal yolla düzenleyen bir kuruluştur. Ahlak ise hukuk ve siyasetin oluşumunda önemli görülen hatta bazı durumlarda hukukun temeli sayılan bir kavramdır. Bu nedenle ahlak kavramının bir düzen kavramı olduğu, bir ilke olmadığı sonucu çıkmaktadır. Çünkü gruptan gruba ya da geçmişten bugüne değişen şartlarda ahlak kavramı da değişmektedir. Bu onun bir ilke olmadığına en büyük kanıttır.

Sonuncusu ise, “ahlak kavramı içeriği doğrultusunda değişebilir; ama ahlaka duyulan talep sabit kalır” (Pieper, 2012: 46). İçerik hiçbir zaman sabit kalmadığı için onun yine ilke olmadığını söyleyebiliriz. Ancak sonuç ne olursa olsun ahlaka varolan bütün toplumlar ihtiyaç duymuştur ve duyacaktır.

Eğer ahlak kavramı bir ilke değilse, toplumlarda bir ilke olarak görülen ve genelde emir cümleleriyle tanımlanan ve yazılı olmayan kurallar hangi kavramla açıklanmaktadır? Ahlak kavramı ile açıklanamayan bu durum ahlakilik kavramı ile açıklanmaktadır. “Ahlakilik kavramı, ahlak kavramından farklı olarak düzen değil, bir ilke kavramıdır” (Pieper, 2012: 47). Bu ilkeler deneyin değil aklın süzgecinden geçerek oluşmuştur. Burada dikkate alınan genelin aklısıdır. Çünkü insan yalnız kendini değil birlikte yaşadığı insanları da düşünmelidir. Sözügelışı, ‘yaşlılara daha saygılı davranmak gereklidir’ ya da ‘insanlara yardım etmek bir erdemdir.’ Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Anlatılmak istenen ise insanlararası ilişkide genelin aklını temele alarak oluşturulan ve uyulması gerekene uymak gereklidir. Bunlara uyulduğu takdirde; dürüst, saygılı ve yardımsever olduğu sonucu çıkacaktır. Etik ise bu iki kavram arasındaki ilişkide kendini gösterecektir. Etiğin temel sorusu, ahlak ve ahlakilik sonucunda ortaya çıkan kurallara “neden” uyulması gerektiğidir? Sözügelışı, “yaşlılara yardım etmek gereklidir” kuralına etik açıdan bakacak olursak sorulacak soru, “yaşlılara neden yardım etmek gereklidir?” sorudur. Etik, belirli bir toplumdaki ya da inançtan hareket etmediği için bu soruların cevaplarını da aynı şekilde beklemez. Peki, etik nedir?

Etik sözcüğünü bir terim olarak felsefe diline kazandıran kişi Aristoteles’tir. Etik Aristoteles’ten beri felsefenin bir alanı ve disiplini. Aristoteles, etiği kuramsal felsefeden ayırarak kendi başına felsefenin bir alanı olarak getiren ilk filozoftur. Peki, etik nedir?

“Karakter, alışkanlık, gelenek, töre anlamlarına gelen Yunanca ethos sözcüğünden türeyen etik sözcüğü, bugün hem kişi vb. nitelemek için bir sıfat olarak kullanılmakta hem de bir bilgi alanının adı olarak da kullanılmaktadır” (Oğuz(vd), 2005: 82-83). Yani etik, yaşanan gerçek olan eylemin adı ve o eylem hakkında ortaya konan bilginin adıdır. Başka bir deyişle etik, “insanlararası ilişkilere ilişkin birçok sorunu konu edinen felsefe disiplininin adıdır” (Kuçuradi, 2009: 43).

Yunanca’daki ethos sözcüğünün iki farklı kullanımı söz konusudur: εθος olarak yazılan ilk kullanımı alışkanlık, töre, görenek anlamını taşır... Ama dar anlamda ve asıl anlamıyla ηθος olarak yazılan etiğe göre eylemde bulunan ve davranan kişi, aktarılan geleneksel eylem kurallarını ve üzerinde düşünerek talep eden edilen iyiyi gerçekleştirmek için onları alışkanlığa dönüştüren kişidir. Alışkanlık, töre ve gelenek böylelikle karakter anlamını da almakta, erdemli olmanın temel tavrı olarak pekişmektedir (Pieper, 2012: 31).

Yunanca'da iki farklı biçimde yazılan ethos sözcüğü Latinceye tek bir sözcükle aktarılmıştır. Belki de bu yüzden, her iki anlamı içinde barındırmasına rağmen, etik ile ahlak kavramı arasında ayırım yapmak biraz daha zor hale gelmiştir. Çünkü her iki biçimde yazılan ethos sözcüğünün,

Latince karşılığı mos sözcüğüdür, dolayısıyla hem töre hem de karakter anlamına gelir. Almanca ahlak (moral) sözcüğü de mos sözcüğünden türetilmiştir ve töre ile aynı anlamdadır. Ahlak ya da töre, bir insan topluluğunda karşılıklı ilişkilerde gelişen saygı ve birbirini benimseme süreçlerinden oluşan ve kendilerine norm olarak geçerlilik tanınan geneli bağlayıcı eylem modellerini içerir (Pieper, 2012: 31).

Aslında ethos kavramı ile yapılan ayırım temelde etik ile ahlak ayırımını göstermektedir. Kavramın ilk kullanım şekli bize ahlakı anlatırken diğeri etiği anlatmaktadır. Dile yerleşen anlamı ile ahlak/moral sözcüğüyle ahlaki normlar, değer yargıları anlatılmaktadır. Ahlak, töre anlaşılacağı gibi hem karakter kavramına hem de alışkanlık, görenek kavramlarının anlamına yakındır. Bu açıdan bakıldığında bir insanın davranışının ahlaki olup olmadığına karar vermek için ya onun davranışının çoğunluk tarafından kabul edilen ahlak yasalarına uygun olup olmadığına ya da onun karakterleriyle ilgili bir sonucunun bulunup bulunmadığına bakmak gereklidir. Fakat “etikle uğraşan kişi ahlak konusuna belli bir mesafeden yaklaşarak değerlendirmede bulunur. Ahlaki eylemde bulunmak onu ölçen kriter değildir sadece, bir bilim adamı olarak ortaya koyduğu eleştirel mesafeden ahlaki olanı yansıtır” (Pieper, 2012: 33). Yani etik, “bir sorun alanı olan felsefenin ahlak alanı incelemesidir” (Pieper, 2012: 34).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, etiğin ne olduğu üzerine tartışmalar oldukça fazladır. Felsefenin en tartışmalı alanlarının başında olan etik bir o kadar da popülerdir. Etiğin bu kadar popüler olması insanların özellikle de siyasetin gereksinim duyduğu birçok bilgiyi sağlama çabası içinde olmasıdır. Daha açık belirtecek olursak iyi, erdem, adalet, mutluluk, bilgelik vb. birçok kavramı açıklama uğraşında olan etik insanların ilgi odağı olmaktadır. Çünkü etik, bu yollarla iyi ve mutlu yaşamı, insan için iyi olan şeyleri ortaya koymaya çalışır. Böylece etiğin, felsefenin değerlere ve eyleme ilişkin doğru bilgi getirme uğraşı içinde olan bir alanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Doğru bilgiye ya da doğruya ilişkin sorulacak oldukça fazla soru vardır. Sözcüğü doğru nedir? Doğru değerlendirme nedir? Doğru eylemi yanlış olandan nasıl ayırabiliriz? vb. Peki, sorulacak olabilen bütün sorular içerisinde hangilerinin felsefenin bir alanı olan etiğin soruları olduğunu nasıl belirleyeceğiz? Bu soruya ahlak ve etik kavramlarına yönelik

yapılan tanımlardan hareketle cevap verilmelidir. Ahlak, “belirli bir grupta belirli bir zamanda geçerli olan değer yargıları sistemi” (Kuçuradi, 2009: 21), etik de, insanlararası ilişkilerde meydana gelen sorunları temel alan bir disiplin olduğuna göre, o halde etik, belirli bir durum ve zamanla sınırlanamaz. Bundan dolayı etik, bu sınırlamanın ötesinde değerli olan şeyleri inceleyen ya da doğru ve değerli eylemin ne olduğunu soran bir disiplin olmaktadır.

Bu noktadan sonra sorulması gereken önemli bir soru daha vardır: Etik herhangi bir durumda nasıl davranmamız gerektiğine yönelik bir kural mı ortaya koyar? Yoksa doğru eyleme ilişkin bilgiler mi verir? İşte tam olarak düşünülmesi gereken şey budur. Etik asla insanlara eylem ve değerlendirme hakkında reçete sunmaz. O sadece doğru eyleme ve doğru değerlendirmeye yönelik bilgiler sunar. Çünkü karar verecek kişi eylemde bulunan kişidir. Hangi durumda ne yapılacağına eylemde bulunan kişi karar verir.

Görüldüğü gibi etik ve ahlak kavramlarıyla ilgili tarihten bu yana bir karışıklık vardır. Filozoflar ya da bu alan üzerine konuşan kişiler konuşmalarında ahlakla etiği aynı ya da benzer anlamlarda kullanmışlardır. Fakat bu iki kavram köken olarak birbirlerinden farklıdır.

“Etik, insanlar arası ilişkilerde eylemin ne olduğu, bir eylemin ne gibi öğelerden oluştuğu, eylemin gerçekleştirildiği koşulları, bu koşullarda başka ne türden eylem olanaklarının olabildiği ve ne gibi belirleyicileri olduğunu inceler” (Kuçuradi, 2009: 47). Bu bakımdan etiğin ortaya koyduğu bilgiler kanıtlanabilir, nesnel bilgileridir. Sözgelisi, Aristoteles özellikle *Nikomakhos 'a Etik*'te nesnel ve kanıtlanabilir düşünceler ortaya koyar. Etiğin nesnel olması, onun ahlaktan farkını da bize gösterir. Çünkü ahlaksal eylem, belirli bir toplumda, belirli bir zamanda geçerli olan normlarla sınırlı iken, etik, insanın varlığının vazgeçilmez bir niteliğidir. Yani belirli bir yerde ya da zamanda geçerli değil, deyim yerindeyse zaman üstü bir özellik gösterir.

Etik, eylem hakkında temellendirilmiş sonuçlara varmayı da amaçlar. Bilgisel bir etkinlik olarak ne bir norm dizgesi ortaya koyma ne de bir ideoloji ve dünya görüşü oluşturma amacı güder. “Etik, belirli durumda ne yapılacağını söylemez, aksine belirli bir durumda ya da her durumda neyi istememiz gerektiğini söyler” (Kuçuradi, 2009: 44). Ne yazık ki etik günümüzde normatif olan sorunlara indirgenmiş ve etiğin bir bilgi alanı olduğu unutulmuştur.

İşte, ahlak ile etik arasındaki ayrım, ötanazi gibi insanın yaşamsal sorunlarında bize yol gösterici olmaktadır. Çünkü her bir durumda (ötanazi isteminde vs.) neyi istememiz gerektiği ahlakın değil ancak etiğin konusu olabilir.

Ötanazi eylemi akıl sahibi canlılar için geçerli olan bir olaydır. Hayvanların ya da diğer canlıların ötanazi konusunda seçim yapması mümkün değildir. Bu nedenle ötanazi eyleminin etik boyutunu incelerken, insanın akıl sahibi olması ve sahip olduğu bu yeti ile neler yapabileceği de önemli görünüyor.

İnsanın sahip olduğu nitelikler arasında en önemlisi şüphesiz akıldır. Aynı zamanda akıl, insanı diğer canlılardan ayıran önemli bir farktır.

Ne var ki insan, akıl sahibi varlık olarak, gözlemleyen, seyreden, bağlantı kuran ve bunların temelinde bilen varlık olmak yanında ve belki bundan da önce; tasarlayan, amaçlayan, plan yapan, amaca uygun araç yapan, seçim ve tercihlerde bulunan ve tüm bu tasarı, amaç, plan, seçim ve tercihlere bağlı olarak eylemde bulunan bir varlıktır (Özlem, 2010: 19).

Eylem sadece insana özgü bir etkinliktir. Eylemi diğer bütün davranış şekillerinden ayıran temel nokta istençli (iradi) bir etkinlik olmasıdır. Ötanaziye diğer bütün ölümlerden ayıran şey onu, en başta kişinin kendi iradesiyle seçmesidir. Bu nedenle ötanazi, davranıştan ziyade eylemdir. Eylemin ne olduğu, eylemi diğer bütün davranış şekillerinden ayıran şeylerin neler olduğu ötanazi konusu için çok önemlidir.

Filozoflar yüzyıllardan beri akıl sahibi olan insanın aklını iki amaçlı olarak kullandığını söylemişlerdir. Bunlar bilme ve eylemedir. Bilme alanı teorik akıl, eyleme alanı ise pratik akıldır. Ötanazi eylemi bu iki yeti ile de ilgilidir. Şöyle ki öncelikle ötanazi hakkında bilgi sahibi olmak, sonra da bu bilgiyi eyleme geçirmek ya da geçirmemek gereklidir. Ancak konumuz gereği ötanazi eylemi en nihayetinde bir eylem olduğu için pratik akıl biraz daha önemli görülmektedir. Çünkü pratik akıl doğrudan eylemle ilgilidir. Fakat pratik akıl sadece eylemde bulunmakla kalmaz aynı zamanda başka insanların eylemleri üzerinde değerlendirme yaparak onların eylemlerini kontrol altında tutmaktadır. Pratik akıl yapacağı bu değerlendirme işini; iyi, kötü, doğru, yanlış gibi kavramlarla yapar.

Peki, bir eylemin iyi ya da kötü olduğuna nasıl karar verilmektedir? İşte bu sorunun cevabı tek kelime ile ahlaktır. İnsanlar doğdukları ve büyüdükları toplum içerisinde bilerek ya da farkında olmadan o toplumun değer, inanç, töre, alışkanlık, vbg. özelliklerini öğrenirler. İşte bu özelliklere uymayan eylemlerin yanlış ya da kötü, uyan

eylemlerin ise doğru ya da iyi olduğunu söylerler. Bu durum bizi ahlaka götürecektir. Çünkü ahlak, belirli bir toplumda ve zamanda geçerli olan; norm, yasak ve buyruklara bağlı yaşama biçimidir. O halde ahlak üzerine daha önce ve şimdi yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere her toplumda ahlaki bir pencereden ötanaziye bakış ve ötanaziyi değerlendirme farklı farklıdır. Hatta aynı toplumda farklı zamanlarda ötanazi farklı şekillerde değerlendirilecektir. Yine daha önce belirtildiği gibi bu durum ötanazi konusunda karar almayı oldukça kısıtlı nedenlere bağlayarak konuyu karmaşıklaştıracaktır. Çünkü her toplum kendi penceresinden kendisine dayatılan ahlak görüşü çerçevesinde “haklı olarak” karar alacaktır. Bu durumda ne kadar toplum ya da ne kadar ahlak öğretisi varsa, o kadar da ötanazi görüşü vardır tezini doğrulanacaktır. Oysa belirli durumlarda gereken yapılmalı, bu gereken ise toplumdan topluma değişmemeli, ancak ve ancak durumdan duruma değişmelidir.

1.1.2. Etiğin Temel Problemleri

Etiğin temel problemlerinin anlatılmasının sebebi Ötanazinin etik boyutunun etiğin temel problemlerinin bakış açısı ile bağlantılı görülmesidir. Yani ötanazi her problem için ayrı ayrı ele alınabilir ve farklı açılardan inceleyebilir. Söz gelişi iyi problemini ele alan temel incelendiğinde akla ötanazinin de iyi ölüm olduğu gelebilir ve bu problem perspektifinde ötanazi eylemi yeniden incelenip tartışılabilir. Bu şekilde hem karar alma aşamasında alınan kararın nedenleri açısından bir zenginlik sağlanır hem de olay etik açıdan çok yönlü incelenmiş olur. Etiğin temel problemi değil problemlerinin olması;

Bir etik kuramının hangi temel sorunları ele aldığı; bilgi kuramı ile ilişkilere, birbirleriyle bağdaşmayan geçerlilik taleplerinin rekabet içinde olduğu güncel ihtilaflara, insan bilimlerindeki pratik açıdan önem taşıyan tartışmalara, ahlak filozofları arasındaki düşünce farklılıklarına ve daha başka birçok şeye bağlıdır (Pieper, 2012: 129).

Felsefe tarihine bakıldığında, Antikçağdan bu yana etik teorileri üç problem etrafında toplanmışlardır. “1-) İyi veya en yüksek iyi problemi, 2-) Doğru eylem problemi, 3-) İrade (istenç) özgürlüğü problemi. Bu problemin şu üç temel soruya yanıt getirme girişimiyle ilgili oldukları belirtilir. 1-) Neyi seçmeliyim? 2-) Ne yapmalıyım? 3-) Neyi istemeliyim?” (Özlem, 2010: 35). Etiğin üç temel problemi incelendiğinde bu üç problem açısından etiğin felsefe tarihinde üç farklı tipe ayrıldığı görülmektedir. Buna

göre en yüksek iyi problemini etiğin temel problemi olarak gören etik tipi mutlulukçu etik ve yarar etiğidir. Doğru eylem problemini temele alan etik tipi deontolojik etik adı altında ele alınır. Son olarak, istenç özgürlüğü problemini başat sayan etik tipi ise belirlenimci etik ve özgürlük etiğidir. Yukarıda sorulan her soru için ötanazi eylemine ayrı ayrı bakılabileceği ve karar alma aşamasında her soruya verilecek cevaplar belirleyici olabileceği düşünülmektedir. Felsefe tarihinde etik bu şekilde farklı tiplere ayrılmış olsa da aslında bu ayrımlar birbirinden tamamen kopuk değildir. Yani en yüksek iyi problemini temel alan bir filozof diğer etik tiplerini tamamen reddetmez, o problemleri de kabul eder. Sadece en yüksek iyi problemini en temel problem olarak görmektedir (Özlem, 2010: 35-36).

Etik tarihi “en yüksek iyi” nin ne olduğunu tanımlamayla başlamıştır. Tüm bu teorilerde en yüksek iyi, ulaşılması elde edilmesi gereken bir şey bir erek olarak mutluluk olarak adlandırılır. Bu nedenle o bir değer, en yüksek değer olarak da görülür. Ne var ki mutluluğun ne olduğuna değişik yanıtlar verilir ve bu etik tipi bu yanıtlara göre kendi içinde alt tiplere ayrılır (Özlem, 2010: 49).

Burada elbette önemli olan yan etiğin problem olarak ele alıp çözmeye çalıştığı sorunlardır. Başka bir deyişle, etik alanda ele alınan her ne ise onun neliğini ortaya koymak da son derece önemlidir. Bu bakımdan mutluluğun ne olduğunu ortaya koymak, insanların nasıl mutlu olacağından daha önemli görülebilir. Ama mutlu olmanın yolları birbirinden farklı olabilmektedir. Bu yüzden,

İster Freud’un düşündüğü gibi mutlu olmak amacı insanın yaratılış planında yer almadığı için ister insanoğlu kendi payına düşen mutlu olma hakkını kurallara uymadığından kesin olarak kaybettiği (Hıristiyanlıktaki günah anlayışı) için olsun, insanoğlu mutlu olmayı ömür boyu başaramasa ve herkes mutlu olmayı farklı da yorumlasa, insanın doğası gereği mutlu olmaya çalıştığı şüphe götürmez bir gerçektir (Pieper, 2012: 130).

Hangi görüş ya da inanç açısından bakılırsa bakılsın, mutluluğun insanların asıl amacı olduğu su götürmez bir gerçektir. Bütün insanlar mutlu olmak için yaşar ve sürekli mutluluğu ararlar. Bu durumda mutluluk günlük hayatta herkesin ilgilendiği bir kavram olmaktadır. Bu nedenle mutluluğa felsefenin disiplini olan etik açıdan bakabilmek için onu bir sorun olarak görmek gereklidir. O halde sorulacak sorular şunlar olabilir: “insan mutlu olmaya çalışmalı mı, mutlu olmak ne demektir?” (Pieper, 2012: 131). Ahlak felsefesinde iyi veya en yüksek iyi problemini ele alan filozofların temele aldıkları sorulardan bazılarının bunlar olduğu söylenebilir.

İyi ve en yüksek iyi problemini temele alan filozoflar savundukları görüş en temelde, en yüksek iyinin mutluluk olduğu ve mutluluğun da aynı zamanda en yüksek değer olduğu görüşüne dayanmaktadır. Mutlulukçu etik alanın görüş bildiren filozoflar (kimilerine göre Sokrates, Platon, Aristoteles mutlulukçu etiği savunur) öğretilerini açıklarken erdem kavramına ayrı bir parantez açmaktadırlar. Erdem, bir işlemi yerine getirme kapasitesidir. Bu yüzden ruhun parçaları arasında denge ve uyum sağlama erdemle ilgilidir. Örneğin istek ve arzu karşısında temel erdem ölçülülüktür. Yani aşırı istek ve arzuları kontrol etme erdemi şarttır. Ruhun en üst parçası olan akıl her zaman doğruyu, hakikati aramaktadır (Özlem, 2010: 55-56).

Bu düşünceler en yüksek iyi problemi çerçevesinde temel görüş olarak düşünülse de filozofların mutluluğa bakışları farklıdır. Bu bakış açısı iki karşıt tez olarak şu şekilde karşımıza çıkmaktadır; ilk mutluluğu, hazcı, faydacı görüp insanın mutlu olma çabasını onun yaşam pratiğinin anlamı sayan görüştür. Bu şekilde bakıldığında mutluluk normatif ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğerisi ise mutluluğu erdem ve ahlakilik gibi kavramlarla açıklamaya çalışan görüştür. Burada görev ilkesi mutluluk ilkesinin önüne geçmektedir. İlk görüşün temel tezi şudur;

İnsan doğası, mutluluğun bir parçası ya da mutluluğun aracı olmayan hiçbir şeyi arzulamayacak şekilde yaratıldıysa [...] mutluluk, insan eyleminin tek amacı olur ve ona ulaşmak bütün insan eylemlerinde kullanılması zorunlu ölçüdür (buradan da onun ahlakın ölçütü olması gerektiği ortaya çıkar). Mutluluk, 'insan eylemlerinin nihai amacıdır' ve bu nedenle de ahlak normu'dur (Pieper, 2012: 131).

Diğer görüş ise şunları öne sürmektedir:

Mutluluk ilkesinin ahlakilik ilkesinden ayırt edilmesi bunlarının birbirinin karşıtı oldukları anlamına gelmez; pratik akıl durup dururken mutluluk taleplerinden vazgeçilmesini istemez, mutluluk talepleri hiçbir şekilde nazarı itibara almamayı ancak görev söz konusu olduğunda razı gelir [...]; mutlu olmayı istemek hiçbir zaman doğrudan görev değildir, hatta görevlerin ilkesi de olamaz. Bu nedenle ahlakta bizim kendimizi nasıl mutlu kılacağımızın öğretisi değil, mutlu olma onurunu nasıl elde edeceğimizin öğretisidir (Pieper, 2012: 131-132).

Aristoteles ikinci görüşe paralel görüşler ortaya koymuştur. Onun etik alanında yapmış olduğu çalışmalar ve etiğe katkıları oldukça önemlidir. Bu yüzden konunun başında belirttiğimiz gibi Aristoteles'in kendisinden önceki ahlak öğretilerini sistematik şekilde ele alıp eleştirdiğinden dolayı kendisi ilk etikçi ve etiğin kurucusu

sayılmaktadır. Kendi ahlak öğretisinde Aristoteles, büyük ölçüde hocası Platon'u izler. Fakat o hocası gibi idealar dünyasının varlığını kabul etmez ve dolayısıyla ahlak öğretisinde soyut bir insan ideasına göre değil, metafiziksel ön kabullere yaslanmış olsa da, somut insana, dünya ve çevresiyle ilişki içindeki insana dayandırır (Özlem, 2010: 57).

Aristoteles felsefenin temel noktası madde-form öğretisidir. Ona göre her varlık bir madde-form birliğinden meydana gelmektedir. Yani her maddenin ulaşması gereken bir form vardır ve madde amacına uygun işleri yerine getirirse forma ulaşır, böylece madde form birliği sağlanmış olur. Bu düşüncelerden hareketle Aristoteles'in ahlak öğretisini incelemek istersek sorulması gereken ilk soru, "insanın amacı ve formu nedir?" sorusudur. Bu soru temele alınarak Aristoteles'in etik görüşü iyi bir şekilde irdelenebilmesi için onun Ruhta olup bitenler üzerine ortaya koymuş olduğu görüşleri incelemek gereklidir. Çünkü ruh, bedenın belli türden eylemlerde bulunabilme yetisidir. Aristoteles'e göre ruhun üç ayrı yanı vardır: birincisi, bitkisel ruh yanıdır. Bu yanda ruh; doğma, büyüme, varlığını sürdürme gibi işlevleri yerine getirir. İkincisi hayvansal ruh yanıdır. Burada ruh; hareket etme, duyum alma, tepki verme işlevlerini yerine getirir. Üçüncü ve en önemli yan ise akıl düzeyidir. Akıl onu diğer tüm canlılardan ayırır ve sadece insana özgü kılar. Bizim burada üzerinde duracağımız alan ise ruhun üçüncü yanıdır. Ruhun bu yanı kendi içerisinde iki parçaya ayrılır: Teorik akıl ve Pratik akıl.

Teorik akıl; değişmez, ezeli-ebedi olan nesnelere konu alır. Pratik akıl ise gündelik yaşamla ilgili olan dünyevi işleri, istek ve arzuları denetim altında tutan alandır. İstek arzu ve iştahlardan söz edildiğinde artık iyi ve kötü kavramlarından bahsetmek gereklidir. Çünkü bu yetilerle eylemde bulunan insan pratik akıl ile bu eylemin iyi ya da kötü olduğuna karar verir.

Aristoteles'e göre, "her sanat ve her araştırma, aynı şekilde her eylem ve tercih bir iyiyi arzular ve bu nedenle iyi, her şeyin arzuladığı şeydir" (Aristoteles, 2012b: 9). Yapılabilecek olan bütün iyilerin en ucundaki şey ise mutluluktur. Yani mutluluk bütün eylemlerin nihai amacıdır. Aristoteles mutluluğu "en iyi, en güzel ve en hoş şey" (Aristoteles, 2012b: 21) olarak tanımlar. Aristoteles tıpkı yukarıda bahsedildiği gibi en iyi şeyin mutluluk olduğunu düşünmektedir. Peki, mutluluk öğretilen bir şey midir, yoksa bir rastlantı sonucu olarak mı ortaya çıkar? Burada aradığımız şey en büyük ve en güzel şey olduğu için bunu rastlantıya bırakmak doğru görülmemektedir. Bu yüzden

Aristoteles'in belirttiği üzere mutluluk "ruhun erdeme uygun etkinliğidir" (Aristoteles, 2012b: 22). Mutluluğun neden oluştuğunu bilmek için insan varlıklarının kendine özgü işlevini bilmek gereklidir. O işlev ise akla uygun faaliyettir. Yani bütün ahlaki erdemler akıl tarafından yönlendirilir.

Aristoteles'e göre, "insanın işi ruhun akla uygun etkinliğidir" (Aristoteles, 2012b: 18). Yani insanı başka varlıklardan ayıran parçasının tam bir etkinlik içerisinde çalışmasıdır. Akla uygun davranıldığında insan en yüksek iyiye ulaşmaya çalışır. Zaten insanın nihai amacı mutluluğa ulaşmaktır. Mutluluğa ulaşmak demek, kendi kendine yeten bir şey olmaktır ve mutlak anlamda tam olmaktır.

Mutlulukla ilgili filozofların görüşleri incelendiğinde şu sonuçlar çıkarılabilir:

İnsan eylemlerin nihai amacı mutluluktur. Mutluluk bütün iyilerin en ucundaki şeydir. Ne olduğu sorulduğunda tanımlamakta zorlanılsa da herkes tarafından istendiği su götürmez bir gerçektir. Ötanazi tartışmaları incelendiğinde de konunun temelde bu etik probleme dayandığı görülmektedir. Çünkü içinde bulunduğu hastalık ve hastalığın etkisiyle yaşanan şiddetli ağrı beraberindeki acı, insanı mutlu olmama durumuna götürdüğü sanılmakta ya da düşünülmektedir. Ötanazi tartışmalarının bir kısmı insanı mutlu sayabilmek için sadece nasıl yaşadığına bakmakta, bir kısmı ise bunun yanında nasıl öldüğü ile de ilgilenmektedir. Burada insanı mutlu sayabilmek için her iki durumda incelenebilir. Bu etik problemi temele alındığında, kişiyi mutlu sayabilmek için onun nasıl öldüğüyle ilgilenen görüşler incelendiğinde, sözgelişi, sürekli acı çeken bir hasta mutlu sayılmayacaksa, o halde ona mutlu bir ölüm sağlanarak o kişi mutlu olmama durumundan mutlu olma durumuna geçirilebilir. Ancak diğer görüş düşünüldüğünde ise ötanaziye tartışmaya gerek kalmamaktadır. Çünkü mutsuz yaşam süren birinin mutlu ölmesi ona hiçbir şey kazandırmayacaktır.

Ayrıca mutluluk probleminin yukarıda sözü edilen görüşlerden farklı olarak şu şekilde de anlaşıldığı görülmektedir:

Mutluluğa ulaşma çabası, her insan eyleminin vazgeçilmez bir uğraşdır. ... Mutluluk etiğin normatif değil betimleyici kavramıdır. İnsan mutluluğa ulaşmaya çalışmamalıdır; ama insan doğası gereği her zaman ulaşmaya çabalamaktadır. Aslında insan, her zaman ve her yerde tüm gücüyle iyi davranmaya çalışmalıdır, o kadar; çünkü ahlaki açıdan mutluluğu ancak burada bulur (Pieper, 2012: 132-133).

Aristoteles'in etik görüşü üzerinde ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde durulacaktır. Bundan dolayı diğer etik tiplerini, üç ana başlık altında ele alarak

incelemeye çalışacağız. İyi ve en iyi probleminden sonra yukarıda yapılan ayırım da dikkate alınarak “doğru eylem problemini” temel alan deontolojik etik alanına bakılacaktır.

Gerek doğru eylem problemi gerekse istenç özgürlüğü ya da belirlenmişliği problemi noktasındaki filozoflar düşünüldüğünde alsında hepsinin temele aldığı şey özgürlük problemidir. Çünkü özgürlük ve belirlenmişlik insanın varoluşundan buyana merak edilen sorunlardır. Yani insan özgür müdür ya da doğuştan belirlenmiş midir veya Rousseau'nun dediği gibi “insan özgür doğar, ama her yerde zincire vurulmuştur” tezi doğru mudur? Eğer insan özgürse bu özgürlük sınırlı bir özgürlük müdür? Hayır, insan özgür değilse doğuştan mı belirlenmiştir sonradan mı? Tabi ki bu soruları çoğaltmak mümkündür. Felsefe tarihinde bu sorulara verilebilen yanıtlar hangi durumlarda ve nasıl özgür ya da belirlenmiş olduğuna yöneliktir. Ayrıca “özgürlük probleminin etik açıdan mutlak, kayıtsız şartsız olanın, nispi ve koşullanmış olanda, normatif olanın, fiili, olgusal olanda, aklın, doğada tarihsel bir bütün olarak kavrandığı durumu göstermektedir” (Pieper, 2012: 137).

Etik tarihine bakıldığında etiğin temel probleminin ‘en yüksek iyi’ problemi olduğu ve en yüksek iyinin de mutluluk olduğu belirtilmiştir. Örneğin, etiğin korucusu olan Aristoteles’te en yüksek iyiyi mutluluk olarak görmüştür. Fakat o mutluluğun ne olduğu üzerinde uzlaşımında olmadığı belirtmekten de geri kalmamıştır. Doğru eylem problemini temele alan filozoflar bu noktadan hareketle, etiğin temelini üzerinde hiçbir uzlaşımın olmadığı bir amaca bağlamanın yanlış olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle etiğin temeli herkes üzerinde uzlaşacağı genel geçer yasalara dayanmalıdır. Bu yasa nasıl bir yasa olacaktır? Kant’a göre bu yasa öyle bir yasa olmalıdır ki bu yasaya uyan her eylem ahlaksal olabilsin. Ahlak yasası hem kendisi için istenmiş bireysel hem de başkaları için istenmiş genel ilke olmalıdır. Böyle bir yasayı ancak özgür bir insan isteyebilir.

Doğru eylem problemi genelde felsefi etikte bahsedilen değer yargıları çerçevesinde düşünülmektedir. Değer yargıları ile kast edilen ise “iyi-kötü” kavramlarını kullanarak ahlaki yargılarda bulunmak anlamına gelmektedir. Günlük hayatta çok sık kullanılan bu kavramları felsefi etikteki kullanımlarından ayırmak gereklidir. Sözgelisi, kötü ev ahlaki yargı belirtmezken, yalan söylemek kötüdür ifadesinde ahlaki yargıdan söz edilebilir. Burada kullanılan anlamlar göz önüne

alındığında araç ve amaç ayrımı akla gelmelidir. Örneğin, “lezzetli bir yemek iyidir” ifadesinde iyi araçsal anlamda iyidir. Yani burada iyi kendi başına değil başka bir şeye bağlı olarak iyidir. Ancak felsefi etik anlamda iyi ise, “bir başka şey açısından ya da bir başkası için bunlara uygun amacı temsil etme anlamında değil, kendisi bizatihi iyi olan demektir. Bu anlamda Kant; “dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez” demektir (Kant, 2009: 8). “İyi isteme, etkilerinden ve başardıklarından değil, konan herhangi bir amaca ulaşmaya uygunluğundan da değil, yalnızca isteme olarak yani kendi başına iyidir” (Kant, 2009: 9).

Eylemleri değerlendirilirken kullanılan iyi ya da kötü kavramları eylemin kendisinin kendiliğinden iyi ya da kötü olduğunu belirtmez. Aksine eylemin kaynağını oluşturan iyi ya da kötü iradesiyle ilişkili olarak iyi ya da kötüdür. Eğer eylem ahlaki değil de pragmatik bir kaygı taşıyorsa yani irade aracılığıyla belirlenen, ahlaki bir kaygı taşımadan, götürüp götürmemesine bakılıyorsa bu durumda eylem doğru ya da yanlış olarak değerlendirilir. O halde eylemin doğruluğu yanlışlığı amaca ulaşması ile ilişkilidir. Konuyu daha iyi anlayabilmek için konuyla ilgili bazı önermelerin irdelenmesi gereklidir

“-Ahlaki bakımdan iyi bir eylem mutlaka doğru olması gerekmez.

-Ahlaki bakımdan kötü bir eylemin mutlaka yanlış olması gerekmez.

-Her doğru eylemin mutlaka iyi olması gerekmez.

-Her yanlış eylemin mutlaka kötü olması gerekmez” (Pieper, 2012: 143).

Şimdi bu önermeleri sırasıyla açıklanarak konunun anlaşılması biraz daha kolaylaştırılacaktır. İlk önermeye göre, örneğin rahatsızlanan bir kişi için yapılan yardımın yetersiz kaldığı durumlar düşünülebilir. Sözgelişi, son evre kanser hastası şuanki imkânlarda hastalığın düzelmeye ihtimali çok düşük görünmektedir. Durum bu şekilde hekimin uygulamış olduğu tedavi tıbbi nedenlerle yetersiz kalmaktadır. Bu durumda yapılan eylemin ahlaki bakımdan iyi ancak pragmatik olarak doğru olmadığı söylenebilir. Diğer önerme ötanazi konusunda da oldukça tartışılan bir durumdur. Sözgelişi, son evre kanser hastası bir kişiye acıları azalması için verilen morfinler o an için hastanın acılarını hafifletip kısmen de olsa hastaya mutluluk verebilir. Ancak bu tür ilaçların ileriye dönük hastanın ölümünü de çabuklaştırdığı bilinmektedir. Durum böyle olduğunda eylem pragmatik anlamda doğru gibi görünse de ahlaki anlamda çok ciddi

tartışmaları içinde barındırmaktır. Burada üzerinde durulması gereken, ötanazi gibi bir eylemi tartışabilmek için yaşanan kaygının ahlaki mi yoksa pragmatik mi olduğudur. Bu soruya verilecek cevaplar da ötanazi konusunda karar almayı biraz daha kolaylaştırabileceği düşünülmektedir. Üçüncü ve dördüncü önermede, yapılan eylemin altında yatan niyet önemli görülmektedir. Örneğin, boğulan birine yapılan yardım o kişinin zengin bir kişi olduğu göz önüne getirilerek yapılırsa bu eylemin ilk aşamada pragmatik olarak doğru ancak ahlaki olarak mutlak anlamda iyi olmadığı söylenebilir. Ya da tam tersi yolda kalmış bir kişinin sadece yardım amacıyla arabaya alınması ancak yolda giderken kaza yapıp o kişinin ölümüne yol açılması pragmatik anlamda yanlış ama ahlaki bakımdan mutlak kötü olmadığı söylenebilir. Bu tartışmalardan çıkarılacak sonuç, “bir eylem ve davranış (hem ahlaki açıdan) hem de (pragmatik bakımdan) doğru ise etik yönden de kusursuzdur. Ama bir eylem ve davranışın gerçekten de kusursuz olup olmadığına, ampirik düzlemde karar vermek zordur” (Pieper, 2012: 143). Karar verme eylemin değerlendirilmesi sonucunda olacağı için yanılma payı çok yüksektir. Hatta bırakın başkasının eylemini kendi eylemimizi bile değerlendirirken yanılma payımız çok yüksektir. Bu nedenle ötanazi gibi, insan hayatı konusunda son derece önemli bir eyleme karar verirken bütün bu aşamalar en ince ayrıntısına kadar incelenmeli ve yanılma payı en aza indirilmeye çalışılmadır.

İstenç özgürlüğü problemini felsefe tarihinde ele aldığımızda, bu alanda öğretiler ortaya koyan filozoflar genellikle istencin varlığı yokluğu üzerinde değil istencin özgür olup olmaması üzerinde durmuşlardır. Buda şunu gösterir ki genel anlamda filozoflar istenç(irade)’in varlığını kabul etmişlerdir. Eğer istenç özgür değilse belirlenmiştir, özgür ise belirlenmemiştir. Bizde istenci bu şekilde ele alacağız. İlk olarak istencin belirlenmiş olduğu yani belirlenimci etiğe bakmak gereklidir.

“Belirlenimci etiğin iddiaları iki grupta toplanabilir:

1-) Eylemleri aracılığı ile insanın özgür olabileceğini ileri süren tüm etik görüşler yanılığ içindedir.

2-) Etiğin görevi, esasen belirlenmiş bir alan olan ahlak alanına giren fenomenlerin nedensel yoldan açıklanmasıdır” (Özlem, 2010: 101).

Yukarıdaki görüşe benzer ancak bu görüşü biraz daha ileri götüren bir öğreti daha vardır; “insan davranışları genetik donanımla boşluksuz belirlenmiştir ve doğuştan gelen eğilimleri belli koşullarda mekanizmayla (ödül/ceza) ancak “hafifletilir” ya da

daha da “körüklendir”; dolayısıyla da özgürlük ve onur yanılısamadan başka bir şey değildir” (Pieper, 2012: 133). Ancak bu görüş doğru kabul edilirse insanın eylemlerinin ahlaki yönünden bahsetmek zor olacaktır. Çünkü bu görüş, insanın davranışlarında hiçbir boşluğa yer vermediği için insanı otomatik olarak erdeme yönlendirecektir. Bu görüşü doğru kabul etmek şimdilik çok zor görünmektedir. O halde sorulacak soru, determinist ilkler insan davranışlarını gerçekten açıklamaya yeterli midir? Ya da determinizm özgürlüğün olmadığını kanıtlamakta ne kadar yeterlidir? Bu sorulara cevap verebilmek için determinizmin karşısında yer alan özgürlük kavramını anlamak gereklidir. Özgürlük kavramı ayrıca ötanazi tartışmalarının da temelini oluşturduğu için konunun iyi anlaşılmasına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Özgürlük antikçağda insan eylemlerinin doğal bir koşu olarak görülmüş ve bu nedenle özgürlük üzerinde ayrıca durulmamıştır. Sözgelisi Aristoteles, özgürlüğü insanın eyleminin başında kullandığı seçime bağlamaktadır. Ancak ilerleyen dönemlerde özgürlük bir sorun olarak görülmüş ve etiğin merkezinde yer almıştır. Bu durumda varolan dönemlerin koşullarıyla da bağlantılıdır. Yani antikçağ da çok sayıda insanın (kölelerin) “insan” olarak görülmediği bu duruma bir örnektir.

Yeniçağı antikçağdan ayıran en önemli özelliklerden birisi yeniçağın özgürlüğü sorun olarak görüp etikte salt özgürlük üzerine tartışmaların yapılmasıdır. Bu şekilde özgürlük, iradenin özgürlüğü olarak ahlaki eylemin ilkesine dönüşür. Yeniçağda özgürlüğe bakış, birkaç seçkinin kendi hakkında özgür karar vermesinin yanında bütün insanların böyle bir hakkı olduğu görüşüdür (Pieper, 2012: 134). Peki, nedir bu özgürlük ya da yeniçağda özgürlük denildiğinde ne anlaşılmalıdır?

Ahlaki anlamda özgürlük, “ilkece başkasının özgürlüğünü kollayan, başkalarının özgürlükleriyle bağlantılı olan ve özgürlüğü ötekilerin özgürlüğüyle birleştirerek onu, mutlak pratik ilke (kesinlikle bağlayıcı) olarak gören bir özgürlük anlamına gelir” (Pieper, 2012: 137). Mutlak özgürlük doğası gereği sınırsız bir özgürlüğü istemektedir. Ama aynı zamanda başkasının özgürlüğü karşısında kendi özgürlüğümüzün de sınırlanması gerekmektedir. Durum böyle olunca özgürlüğün kendi içerisinde çelişkileri barındırdığı söylenebilir. O halde özgürlük ve belirlenmişlikle ilgili çıkarılacak sonuç; “insanın istekleri ampirik somut, pratik nedenlere bağlı olduğundan, insan mutlak anlamda özgür değildir; ama istekleri gene de tümüyle ampirik nedenlerle belirlenmediğinden mutlak olarak bağımlı da değildir” (Pieper, 2012: 137). Sonuç ne

olursa olsun insan davranışlarına ahlaki denilebilmesi için mutlaka özgürlükten bahsedilmelidir. Burada bahsedilen özgürlük ahlaki anlamda özgürlüktür. Ahlaki özgürlük, eylemi temellendiren özgürlüktür. Yani eylem özgürlüğünün temelini oluşturan özgürlüktür. Eylem özgürlüğü ise amaca götüren araçlardaki yolların seçiminde kendini göstermektedir. Ahlaki özgürlük eylem özgürlüğüne göre sınırlama konusunda daha özgürdür. Bu nedenle ahlaki özgürlüğün eylem özgürlüğünden daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Sözgelişi, iyi olanı istemek ahlaki özgürlük iken, iyi olanı yapmak eylemsel özgürlük içinde değerlendirilebilir. Ötanazi konusu özgürlük ile doğrudan bağlantılıdır. Ötanazi savunucularının büyük bir kısmı ötanazi türlerinden istemli ötanaziyi savunup onun dışındaki türleri reddetmişlerdir. Çünkü kişinin yaşama hakkının yanında ölme hakkının da olduğu ve kişi istediği zaman kendi iradesiyle bu hakkı kullanması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Ancak hastanın içinde bulunduğu durumu, hastalığının ne aşamada olduğunu, kendisini neyin beklediğini ve ötanazi talebi sonucunda olacak şeyleri bilmesi gerektiğini de eklemekten geri durmamışlardır. O halde gerek Aristoteles'in dediği gibi eylemlerin başlangıç aşamasındaki özgürlük olsun gerekse mutlak anlamda özgürlük olsun hepsi ötanazi (istemli) için kaçınılmaz görünmektedir.

Etiğin ne olabileceğine ilişkin ve felsefe tarihinde etikle ilgilenen bazı filozofların görüşlerine ilişkin yapılan açıklamalardan sonra artık etiğin bir alanı ya da bir dalı olarak düşünülen meslek etiklerine bakmakta yarar vardır. Çünkü felsefenin bir disiplini olan etik alanının da birçok sorun mevcuttur. Sözgelişi; özgürlük, mutluluk, belirlenmişlik, basın özgürlüğü, kürtaj, organ nakli ve ötanazi ve daha birçok sorun vardır. İşte bu sorunlardan bazıları meslek etikleri denen alanda tartışılacaktır. Aslında meslek etikleri dediğimiz alan meslekteki etik sorunları içeren alandır. Ötanazi eylemi birçok meslekle ilgilidir. Sözgelişi; tıp, hukuk, siyaset ya da kamu ve daha sayılabilecek birçok mesleği ilgilendirmektedir. Bu yüzden mesleklerdeki etik sorunlar ötanazi için önemli görülmektedir. Eğer bu sorun iyi şekilde anlaşılırsa ötanazi eyleminin çok yönlü incelenebileceği açık hale gelecektir.

1.2. MESLEK ETİKLERİ

Günümüzde etiğe duyulan ilgi giderek artmaktadır. Bu durumun temel nedeni dünyamızda insanlığın yüzyüze kaldığı sorunların gitgide artması ve çeşitlilik

göstermesidir. Bu çeşitlenmeye paralel olarak etikte çeşitlilik göstermekte, sözgelişi tıp etiği (biyoetik, biyomedikal etik), basın etiği, iş etiği, çevre etiği, polis etiği, kamu etiği vb. etiklerin varlığından söz edilmektedir. Meslek etiklerinin sayısı sadece yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. “Gazeteciler bir gazetecilik etiğinden, kütüphaneciler bir kütüphanecilik etiğinden söz ediyor ya da zaman zaman böyle bir etiğe olan gereksinimi dile getiriliyor” (Tepe, 2009: 10). Etik bu anlamda kullanılınca meslek sayısı kadar etikten söz etmek mümkündür. Ama meslek etiklerini etik olarak adlandırmak pek uygun değildir. Çünkü bunlar daha çok meslek ilkelerinden oluşmaktadır. Peki, mesleklerde etiğe neden gereksinim duyulmaktadır ve meslek etikleri denildiğinde ne anlaşılmalıdır?

“Çağdaş dünyada her mesleğin kendine özgü bir etiği olması, böylece meslek üyelerinin davranışları konusunda, toplum içinde güvence oluşturan bir otokontrol sistemi ortaya çıkması istenen bir durumdur” (Yıldırım ve Kadioğlu, 2007: 78). Meslek etiklerine gereksinim duyulması bazı meslek elemanları tarafından bu şekilde tanımlanmaktadır. Ayrıca konu bu görüşten biraz daha farklı olarak ele alanlarda vardır.

Sözgelişi, insana yönelik hangi meslek söz konusu olursa olsun mesleğin meslek olmasını sağlayan ve değişimleri söz konusu olmayan yapısal unsurların amaç, bilgi ve uygulama üçlüsü olduğu söylenebilir. Bu yüzden bir meslekte ortaya çıkan sorunu (etik olsun ya da olmasın) anlayabilmek için bu üçlüyü oluşturan her bir öğeye ve onların aralarındaki ilişkiye bakmak gereklidir (Demirdöven, 2011: 48). Yine mesleklerdeki sorunları anlayabilmek ve bu sorunlara etik açıdan bakabilmek için yapılması gerekli öncelikli iş, o mesleğin tanımını yapmak ve amacını belirlemek ve sonra meslek adamının kim olduğunu ortaya koymaktır. Bu durumu Aristoteles'in görüşüne dayanarak açıklayabiliriz. Ona göre “her sanat ve her araştırmannın, aynı şekilde her eylem ve tercihin bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle iyi her şeyin arzuladığı şeydir” (Aristoteles, 2012b: 9). O halde bütün mesleklerin bir insan etkinliği olduğu için her meslek en temelde iyiyi arzulamaktadır. “Eylemler, sanatlar ve bilimler pek çok olduğu için amaçlar da pek çoktur; tıbbın amacı sağlık, gemiciliğin gemi, askerliğin utku, ekonominin zenginliktir” (Aristoteles, 2012b: 9). Her mesleği icra eden kişi o mesleğin amacına göre hareket eden kişidir. Eğer meslek adamı mesleğin amacının dışından hareket ederse o zaman o mesleğin uygulamasında sorular ortaya çıkacaktır. Bu sorun meslek adamı ile mesleğin amacı arasındaki çelişki kaynaklanmaktadır.

Nitekim Aristoteles'te bu duruma vurgu yaparak; “yapma gücüne sahip olduğumuz şeyleri, ancak onları yapma gücüne sahip olduğumuz tarzda yapabiliriz” demektedir (Aristoteles, 2012a: 402). Kişilerin aldıkları bilgilerin aynı ya da benzer olduğu kabul edilirse uygulamadaki farklılıktan dolayı mesleklerde etiğe gereksinim duyulduğu söylenebilir. Çünkü meslekleri uygulayan kişinin belirli bir yapma tarzı vardır ve bu tarzdaki farklılık sorunları doğurmaktadır. Özellikle son zamanlarda bildiğimiz mesleklerin birçoğunda, mesleği icra eden kişilerin yaptıkları hataları duymaktayız. Örneğin, gazetecilik mesleğiyle ilgili bilgi ve amaçları tam olarak aldıkları düşünülen bir gazetecinin, yapmış olduğu haberde gerçekleri yanlış anlamalara yol açabilecek şekilde anlatması, o meslek mensuplarının uygulamadaki farklarını göstermektedir. Durum böyle olduğundan meslekler insanlara yabancılaşmakta ve mesleklerin amaç ve araçları yeniden sorgulanması gerekmektedir.

Varolan bu sorun, meslekleri icra eden her kişi için geçerli olmadığını da unutmamak gerekir. Burada amaç, böyle bir problemin varlığının fark edilmesini sağlamaktır. Felsefe düşünüldüğünde her mesleğin ve meslek adamının sorumluluklarını yeniden tanımlamak gereklidir. Bu durumda sorunun kaynağına inilebilir ve çözümünü biraz daha kolaylaştırabiliriz. Etiğin burada işin içine dâhil edilmesinin sebebi ise etiğin uygulama alanıyla ilgilidir.

Ayrıca herhangi bir meslekte ortaya çıkan sorunlar incelenirken, her meslek insanla ilgili olduğu için evrensel olduğu ve bu nedenle mesleklerde meydana gelen sorunların etik bir sorun olduğu söylenebilir. Aksi durumda mesleklerdeki sorunları sadece o meslek insanının sorunu olarak görmek, sorunu etik değil meslek bilgisi sorunu yapacaktır. Bu ayrımı yapmak yerine meslekteki sorunlara her iki açıdan yaklaşmak daha doğru bir bakış gibi de görünüyor.

Meslek etikleri, “çeşitli meslek ya da uğraşı alanlarında karşılaşılan etik sorunların farkına varılmasının bir sonucu olan ve bu sorunları gidermeyi ya da azaltmayı amaçlayan çabaların sonucu olarak ortaya çıkan bilgisel ve pratik etkinliklerdir” (Oğuz(vd), 2005: 173). Meslek etikleri daha çok davranış normları geliştirerek mesleklerde meydana gelen ya da gelebilecek olası etik sorunları önleme çabasıdır. Ayrıca meslek etikleri, doğrudan doğruya insanla ilgili mesleklerde uyulması gereken davranış kuralları olarak tanımlanabilir. Bu durum meslek etiğinin en önemli özelliklerinden biri olan evrenselliği akla getirmektedir. Yani dünyanın neresinde olursa

olsun, aynı meslekte çalışan bireylerin aynı davranış kurallarına uymaları gerektiğini bilmesidir. Meslek etiğinin temelinde insanlarla ilişkiler yattığı için aynı meslekten bireylerin birbirleriyle ilişkilerinde ya da mesleği icra ettiği süre zarfında diğer insanlarla ilişkilerinde belli davranış kalıplarına uymaları meslek etiğinin bir gereği olarak görülmektedir.

“Yaşamımızın her alanında etik sorunlarla karşılaşmamıza rağmen, felsefe tarihinde etikle ilgilenme dalgalanmalar gösterir” (Tepe, 2009: 28). Yüzyılımızda, felsefenin bir alanı olan etik kimi zaman arka planda kalmasına rağmen, son 15-20 yılda etiğe verilen önemin arttığını söylemek yanlış olmaz. “Ama bu, daha çok felsefe dışında oluyor, yani meslek etikleri diye adlandırılan çeşitli meslek etiklerinde bir patlamaya, aynı zamanda global sorunlarla uğraşacak yeni bir etiğe ihtiyaçtan gittikçe daha fazla söz edildiğine de tanık oluyoruz. Kısaca söylemek gerekirse etik şu anda modadır” (Tepe, 2009: 28). Peki, bütün bu çabalar ne içindir? Yani insanların etiğe bu kadar yönelmelerindeki amaçları nedir ve çeşitli meslek etiklerinde sorulan soruların günlük yaşamda sorulan sorulardan ya da felsefi etikteki sorunlardan farkı nedir?

“Felsefenin bir alanı olarak etiğin soru ve sorunları, diğer kişilerle ve kendimizle ilişkilerimizde verdiğimiz kararlarla ve yaptığımız eylemlerle ilgili olmalarına rağmen, yaşamda yüz yüze geldiklerimizden farklı türden soru ve sorunlardır” (Tepe, 2009: 27). Çünkü epistemolojik ve ontolojik özellikleri farklıdır. Bu nedenle birbirleriyle karıştırılmamaları gerekir. “Örneğin, ‘doğru eylem nedir?’ sorusu ile ‘bu durumda ne yapmak doğru olur?’ sorusu aynı şeyi sormazlar” (Tepe, 2009: 27). İlk soru neliğe ilişkin bir soru iken, ikinci soru belli bir durumda ne yapılacağına ilişkin bir sorudur. Ama meslek etiklerinin sordukları sorulara bakıldığında bu iki türden hiçbirine girmedikleri görülmektedir. O halde, meslek etiklerinin ne olduğuna ve sordukları soruların niteliklerinden hareketle felsefi etikten ve günlük yaşamda soru ve sorunlardan nasıl ayrıldığına bakmak gerekmektedir.

“Günlük yaşamda sorulan sorular, a-) belirli bir kişinin belirli bir durumu, eylemi, kişiyi vb. değerlendirmesiyle ilgili sorulardır ve b-) belirli bir kişinin –sizin ya da benim- alması gereken tavırla veya belirli bir durumda yapılması gereken eylemle ilgili sorulardır” (Tepe, 2009: 28). Bu sorular meslek etikleri denen etiklerin yanıtını aradığı sorular değildir. Meslek etiklerinde sorulan sorular, kişinin belirli bir mesleği

icra ederken yapması ya da yapmaması gereken eylemle ilgili sorulardır. İşte bu soruların yanıtları bildiriler ve sözleşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Felsefedeki etik soruların özelliği nedir? ya da onlar neyi soruyorlar?” Bu sorulara verilecek cevaplar aslında etiğe ve etik tarihine ilişkin yaygın kabulleri ortaya koyacaktır. Bu durum meslek etiklerinin nasıl geliştiklerini ama aynı zamanda bugün çeşitli meslek etiklerinin neden normların temellendirilmesi etrafında dönüp durduklarını, böylece de birçok doğru olduğuna ilişkin yaygın kabulü desteklemiş olduklarını görmemize de yardımcı olur (Tepe, 2009: 28-29).

Etikle ilgili yazılmış kitapların çoğunda etiğin soruları iyi olanla ve özgürlükle ilgilidir. Yani iyi nedir, iyi yaşam nedir? gibi ya da insan özgür müdür, özgürlük nedir? gibi sorulardır. Felsefe tarihinde bu sorulardan her birine farklı yanıtlar verilmiştir. Bundan dolayı etiğin temellendirilmesi sorunu günümüzde etik tartışmalarının ana konularından birini oluşturur. Etik tarihi üzerine yazılan kitapların çoğuna göre, daha önce belirttiğimiz gibi, “Eski Yunan etiği mutlulukçu etik idi. Kant’la deontolojik etik (yani evrensel geçerliliği olan formal yasalar getirmeye çalışan etik) başladı. 20. yüzyılda değerler etiği başlıyor; günümüzde de etiğin ulaştığı nokta metaetiktir (yani norm önerilerini çözmeye ve temellendirmeye ya da temelini bulmaya çalışan etik)” (Tepe, 2009: 30). Bu açıklamalardan hareketle etik “a-) iyinin tanımını yapmaya ve eylem için evrensel geçerliliği olan normlar getirmeye; b-) varolan normların değerlendirilmesinde ve temellendirilmesinde ölçüt olarak kullanılacak üst normlar getirmeye çalışan girişimlerden oluşmaktadır” (Tepe, 2009: 30). Buradan hareketle de son yirmi yılda çeşitli meslek etiklerinin bu kadar patlama yapmasının sebebini, normlar getirme anlayışı olarak dile getirebiliriz. Meslek etikleri daha kapsamlı bir tanımla şu şekilde de anlaşılmaktadır; “bütün mesleki etkinliklerin iyiye yönlendirilmesi konusunda düzenlemeler getiren, meslek üyelerinin kişisel arzularını sınırlayıp belli bir çizginin dışına çıkmalarını önleyen, mesleki idealleri geliştiren, ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan bir ilkeler ve kurallar sistemi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Kadioğlu, 2007: 78).

İnsan etkinliklerinin çeşitli alanlarında karşılaşılan etik sorunlar tekliklerinde tümüyle farklı oldukları halde, meslek etiklerinden söz etmeyi mümkün kılan, onların hepsinin belli yollar izlenerek geçerli kılınacak ve bu ya da şu mesleğin icrası sırasında kullanılacak ortak norm anlayışı içinde olmalarıdır (Tepe, 2009: 33).

Örneğin “biyoetiğin ortaya çıkmasına yol açan şey bilimsel bilginin bazı bilim adamları tarafından gelişigüzel kullanılmasının yarattığı, geriye dönüşü olan veya olmayan sonuçlardır” (Tepe, 2009: 34). Bu sonuçları etik dışı bulan ve gelecekte de bu sonuçlarla karşılaşmak istemeyen bazı bilim adamları bilimsel olarak bazı sınırlamalar ortaya koymanın zorunlu olduğunu düşünmekte ve biyoetiğin bu sınırlamalar içinde gerekli olan normları sağlamasını beklemektedir. “Daha doğru bir ifadeyle meslek etiklerinden genellikle beklenen, etik olmayan durumları engelleyecek, kimi davranış sınırlamalarına dayanarak oluşturacak normlar getirmelidir” (Oğuz(vd), 2005: 174). “Meslek etikleri ussal olarak temellendirilebilen normlar ortaya koyacaklar, o meslek mensupları da bu normlara uygun davrandıklarında etik sorunlar ya ortaya çıkmayacak ya da en azından azalacaktır. Meslek etikleri bunu sağlama çabasındaki bilgisel ve/veya pratik etkinliktir” (Oğuz(vd), 2005: 175). Peki, bu türden normlar etik dışı davranışları engelleme yeterliliğine sahip midir?

Burada ilk vurgulanması gereken, etiğin konu alanının davranış değil, eylem olduğudur. Nitekim ortaya konulmak istenen eylem ilkesi olsa bile, bu ilkeler inançlardan öteye geçemezler. Ayrıca bu ilkeler üç farklı türdendir ama birlikte yan yana bulunmaktadırlar. Bunlardan birincisi, tek tek davranışların etkilerinin değerlendirilmesinden yapılan tümevarımsal çıkarımlara dayanan ilkeler; ikincisi, insanın değerinin bilgisinden yola çıkılarak yapılan çıkarımlara dayalı ilkeler; üçüncüsü ise dolaylı olarak, başka ilkeler ya da kurallar üzerinde akıl yürütülerek çıkarılan meta-ilkelerdir.

Meslek etiklerin getirmeye çalıştıkları ilkeler eylemler hakkında doğru bir değerlendirme yapmada yeterli değildir. Doğru değerlendirme yapabilmek için önce bilgiye ihtiyaç vardır. Bu ilkeler sadece insanın değerine zarar verme olasılığını azaltır. Fakat unutulmaması gereken şey, tek tek durumlarda neyin yapıp neyin yapılamayacağına karar veren kişilerdir. Hiçbir kural her tek durumda ne yapılacağını belirlemede yeterli olamaz. Bu nedenle her durum ve her eylem kendi tekliğinde değerlendirilmelidir. O halde, ‘meslek mensuplarının belirli ve tek bir durumda ne yapması ya da yapmaması gerektiğini belirleyen meslek ilkeleri (kodları) gereksiz midir?’ şeklinde bir soru sorulabilir. Bu soruya verilecek yanıt, ‘kesinlikle hayır’dır. Çünkü bir meslek mensubu doğru bir değerlendirme yapacak durumda değilse, bu ilkeler sayesinde, mesleğinin amacına uygun eylemde bulunma olasılığını artırabilir,

değer çiğneme olasılığını da azaltabilir. Ama asla bir tamlığa ulaştıramaz ya da sorunları tamamen ortadan kaldıramaz. Zaten bu ilkeleri her tek duruma uygulamanın mümkün olmadığı gayet açıktır.

1.2.1. Tıp Etiği

En yüksek uzmanlık gerektiren meslekler, bilimler değil, uygulamalı bilimler, dolayısıyla sanatlardır. Profesyonel mesleklerden olan hekimlik mesleği özel anlamda bir sanattır; çünkü onun yöneldiği şey hasta olarak insan, genel olmayan standartlaştırılmayan eylem nesnesidir. Bu nedenle meslek etiği hareketinin tıp etiği ile başlaması çok doğaldır (Tepe, 2009: 52).

“Hekimlerin yaptığı iş için neden etik kurallar koyarız? ya da tıpta etik neden gereklidir? Veya hekimin işinin ehli olması ve kendi alanını iyi bilmesi o alanda iş görmesi için yeterli değil midir?” (Tepe, 2009: 47). Hekimlik mesleğinin insana yakışır biçimde yapılması için teknik kurallar yeterli değildir. Çünkü teknik bilgiler insanın sadece bedeni ile ilgili iken insanın “kişi” olduğuyla ilgili değildir. Fakat insanların kişi olarak tanınması gerektiği için ahlaki yöne ihtiyaç duyulmaktadır. Peki, hekimlik etkinliğiyle etik arasında neden ve nasıl bir ilişki vardır?

Kısaca söylenecek olursa etik, doğru eyleme ilişkin öğretilerdir. Daha doğru bir ifadeyle etik, eylemin doğru ya da yanlış olmasından ziyade eyleyenin eylemde bulunurken kısıtlı da olsa özgür olabilmesinde kendini göstermektedir. Fakat yaşadığımız çağda modern bilimler insanın eylem anındaki özgürlük derecelerini kasıtlı olarak azaltmakta ve böylece eylemleri ahlaktan arındırmaya çalışmaktadır. Oysa bilimsel tutum eyleyenleri eylemeleri sırasında özgür bırakırsa üretici yapıp etmeler ortaya çıkacaktır. Çünkü eylemlerinde serbest olan insan serbest olmadığı durumlarda göz ardı ettiği seçenekleri artık göz önüne alacaktır.

Çağımızda etiğe ilişkin sorunların gitgide artması, bu sorunların farkına varılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu sorunları çözme ya da önleme kaygısıyla çeşitli etiklerin varlığından söz edilmekte ve bunlar “meslek etikleri” diye adlandırılmaktadır. Bu alanlar içerisinde, meslek etiklerinin en önde gelenlerinden –belki de en önde geleni olan– tıp etiğini ya da daha geniş anlamıyla biyoetik denilen alanı sayabiliriz. Fakat biyoetik, “etikle canlılık biliminin kesişme kümesini temsil eder” (Oğuz(vd), 2005: 35) yani canlı etiği anlamına gelir ve tıp

etiğinden farklı olarak “biyolojik bilimlerin gelişmesiyle ortaya çıkan etik sorunlarla ilgilenen çok geniş bir konu alanına sahiptir” (Williams, 2005: 11). Biyoetik, “yalnızca bir sorgulama ve düşünme alanı değil, bir akademik disiplin ve politik bir güç olarak tanımlanmaktadır” (Oğuz(vd), 2005: 35). Ancak biyoetik yeni ve gelişme aşamasında olan bir alan olduğu için tanımı konusunda henüz bir uzlaşma yoktur. Ama yine de, biyoetik sadece tıp alanı ile sınırlı değil bütün insan uğraşlarında ortaya çıkan değer sorunlarıyla ilgilidir, denilebilir. O halde işe tıp etiğinin ne olduğu üzerinde durarak başlamak amacımız bakımından uygun olacaktır.

Etik kavramından anlaşılabilceği gibi, tıp etiği tıp alanındaki tutum ve davranışların iyi ya da kötü gibi değer sorunları yönünden değerlendirilmesi etkinliğidir. Bir başka ifade ile tıp etiği alanında, tıptaki değer sorunları ele alınarak tartışılmaktadır (Aydın, 2001: 4).

Ayrıca tıp etiği, “tıp uğraşını yönetmesi gereken ve/veya yöneten etik ilkeleri oluşturan, inceleyen, tartışan ve bu konuda eğitim veren bir disiplindir” (Oğuz(vd), 2005: 236). Felsefenin bir dalı olan etik insanı, eylemleri sonucunda ortaya çıkan değer sorunları (iyi-kötü, doğru-yanlış) doğrultusunda ele alan bir etkinlikken, tıp etiği ise bu etkinliğin tıp uğraş alanı içindeki bir uzantısıdır. Tıp etiği, tıp uygulama alanında ortaya çıkan etik sorunları tespit etmek, irdelemek, tartışmak ve çözümlenmek amacındadır. Ayrıca o, bu amacının dışında bir de iyi eyleme güdüsü doğurmak ya da en azından insanları buna teşvik etmek istemektedir. Çünkü etik, bilim ve tekniğin eksik olan yanını (değer sorunlarını) tanımlamaktadır. Sözgeleşti hekim-hasta ilişkisinde güven çok önemlidir. Hekim hastaya gereksiz olduğunu bildiği bir ameliyatı yapıp bilgisini kötüye kullandığında hekim-hasta arasındaki güven sarsılır ve hekimlik mesleğinde etik değerler ihmal edilmiş olur. Bu yüzden bilginin kullanılması ve aktarılması etik bir sorundur. Çünkü birçok meslekte özellikle de tıpta, hekimler uygulanacak tedavilerde ya da alınacak birçok kararda tek yetkili kişilerdir. Hekim bu yetkisini kötüye kullanabilir ve hastadan yüksek ücret talep edebilir ya da hastanın özel durumuna göre gereksiz ve masraflı tedavi uygulayabilir. Çünkü hastanın tedavisi için hangi karar alınırsa alınsın (hastanın görüşlerine başvurulmuş olabilir) o kararı uygulayacak kişi en nihayetinde hekimlerdir ve uygulama söz konusu olmadan, yani düşünce eyleme geçmeden etikten bahsedemeyiz. Hekim uygulamaya geçtiğinde bazı şeyleri göz ardı ederek kısa vadede kendisine teknik ve ekonomik çıkar sağlamak amacıyla, mesleğinin

amaçlarından saparsa artık orada etik sorunlardan bahsedilebilir. Peki, tıptaki etik sorunlar yeni mi ortaya çıkmıştır? Bu sorunun yanıtı elbette 'hayır'dır.

“Tıp etiğinin oluşum süreci binlerce yıl öncesine dayanır” (Aydın, 2013: 1). Çeşitli kültürlerde hekimlerin görevlerine ilişkin etik değerlerin varlığından söz edebiliriz. Genel olarak hekimlerin benimsedikleri etik değerlerin temeli Yunanlı hekim Hipokrat’ın ortaya koymuş olduğu Hipokrat Andı’na dayanmaktadır. “Bu etik temel hastanın korunması ve yararını öngörür. Bununla beraber günümüzde Hipokratik değerlerde önemli değişimler de gerçekleşmiştir. Bu değişimin özü hekim merkezli geleneğin hasta merkezli hale gelmesidir” (Aydın, 2013: 1). Artık hastanın tıbbi yararlarının yanında onun değer ve istemleri de göz önüne alınmalıdır. Burada da yanıtlanması gereken bazı sorular olduğunu görebiliriz: “Hekim-hasta ilişkisi içerisinde hekime yüklenen etik sorumluluğun niteliği nedir? Hekim etik sorumluluğunu yerine getirmek için neler yapmalıdır? ya da hekim özel nitelikte kişilik özelliklerine mi sahip olmalıdır?” (Aydın, 2013: 1). Aslında burada sorulan sorular temelde, “hekimlik mesleğinin amacı nedir?”, “hekimlik nasıl bir meslektir?” ve “hekim kimdir?” Sorularına dayanmaktadır. İşte tıp etiğini, felsefenin bir disiplini olan etik içerisinde değerlendirebilmek için bu soruların cevaplarının verilebilmesi gerekir.

Hipokrat Andı metni genel olarak hekimlerin belli başlı etik ödevlerinin neler olabileceğine dair bazı tespitler ortaya koymuştur. Bu tespitler bize gösteriyor ki, “hekimin hastasına karşı etik yönden kabul edilebilir bir tutum ve davranış sergilemesin yolu, kendisine dışarıdan yüklenen bazı ilke ve kuralları yerine getirmekle gerçekleşecektir” (Aydın, 2013: 1). Bu ilke ve kurallar genel olarak Hipokrat Andı’nda şöyle belirtilmiştir;

... *-Yetenek ve hükmüm doğrultusunda hastalarımın iyiliği ve yararı için diyet uygulayacağım ve kimseye zarar vermeyeceğim*

-Ne ölümcül ilaç isteyene böyle amaçlı ilaç vereceğim ne de ölümüne neden olacak bir tavsiyede bulunacağım. Bir kadının çocuk düşürmesine yardım etmeyeceğim.

-Girdiğim her ev, hastamın iyiliği içindir. Özgür ya da köle olsun hiçbir insana tacizde bulunmayacağım.

-Hastama ait bilgileri kimseye açıklamayacağım ve onları sır olarak saklayacağım.

-Eğer bu yeminimi tutarsam insanlar arasında her zaman hürmet göreyim, eğer tutmazsam aksine uğrayayım (Aydın, 2001: 30).

Hipokrat bu metinde hekimlerin birbirlerine ve hastalarına karşı etik sorumluluklarını dile getirmektedir. Bundan yıllar önce Hipokrat hekimlerin görev ve sorumluluklarını bu şekilde belirtmiş olmasına rağmen, yukarıda da değindiğimiz gibi, artık tıbbın daha çok tedavi edici hekimlik olarak algılanmasından, hasta merkezli, yani hekimin hastasına karşı sorumluluğu merkeze alınmıştır. Bu durum hekimin bir tek hastaya karşı değil, yeri geldiğinde bütün topluma karşı sorumluluk duymasına yol açmaktadır. Hekimin özel olarak hastasına genel olarak da topluma karşı olan bu sorumluluğu tıbbi etik sorunlarını çözme aşamasında farkına vararak ya da varmayarak tıbbi etiğin bazı temel ilkelerini kullanmasına sebep olmaktadır. Bu ilkeler; dürüstlük ilkesi, yaşama saygı ilkesi, zarar vermeme ilkesi, adalet ilkesi, özerklik ilkesi ve son olarak da yasallık ilkesidir.

Dürüstlük ilkesine göre, “hekim hasta ilişkisi bağlamında hiçbir etik ilkenin hekime hastasını aldatma hakkını vermez. Hekim hem hastası ile olan sözleşmesinde hem de uygulayacağı tanı ve tedavide hastasını aldatmamalıdır. Çünkü her türlü ahlakın temeli toplumsal sözleşmedir ve herkes ona uymak zorundadır” (Arda, 2013: 4). Tabi bazı durumlarda hastanın hastalığı hastaya idam hükmü gibi açıklanmaz. Sadece ona hissettirilir. Fakat o hastalık yakınlarına kesinlikle açıkça söylenmelidir.

Yaşama saygı ilkesi, “başta insan olmak üzere bütün yaşam biçimlerine saygı duyulması gerekmektedir” (Arda, 2013: 4). Yani yaşamak her canlının en doğal hakkıdır ve bu hak onların elinden alınamaz.

Zarar vermeme ilkesi, tıp dünyasında bilindiği gibi öncelikli amaç hastaya zarar vermemektir. Bu yüzden hekim uygulayacağı tedavinin yararını ve zararını iyi bilmelidir. Çünkü önemli olan her zaman hastanın sağlığıdır.

Adalet ilkesi, bütün insanların toplumun kendisine sağladığı hakların tamamına sahip olması gereklidir. Anlaşılacağı üzere bu ilkenin temelinde eşitlik kavramı yatar. Eşitlik toplumlarda farklı şekillerde algılansa da, “hekimliğin eşitlik anlayışı Hipokrat’tan günümüze bütün insanları ırk, dil, din, cinsiyet, sosyal sınıf... gibi farklı açılardan eşit görmektedir” (Arda, 2013: 4).

Özerklik ilkesi, “özerklik bireylerin bağımsız bir biçimde kendileri hakkında karar vermeleridir” (Arda, 2013: 4). Bireyin karar verebilmesi için, özerk olması ve sergilediği eylemini bilinçli ve istekli olarak gerçekleştirebilmesi gerekmektedir. Bu

nedenle bu ilke, insan haklarının ve vatandaş haklarının tıba yansıyan bir görünümüdür.

Yasallık ilkesi gereğince, “hekim yürürlükte olan normların tümüne uymak zorundadır. Bunlara uymamak ona maddi ve manevi sorumluluk getirecektir” (Arda, 2013: 5).

Yukarıda bahsedilen ilkeler göz önüne alındığında etik açıdan bazı sorunlar ortaya çıkacaktır. Çünkü özerklik ilkesi gereği hasta kendi rahatsızlığı ile ilgili hekimin uygulayacağı tedaviden farklı bir tedavi isteyebilir. Hastanın isteği zarar vermeme ilkesi ile ters düşebilir. İşte bu durum etik açıdan bazı sorunlar ortaya çıkaracaktır. “Böyle bir durumda hekimin, tedavi eylemini gerçekleştirirken eylemin sonucunun yarar ve zararlarını iyi hesap edebilmesi ve gerçek verim ve maliyetlerin bütün yönleriyle hesaba katması gerekir” (Tepe, 2009: 58). Ayrıca tedaviyi uygulamada en yetkili kişi yine kendisi olduğu için ve özerklik ilkesini de asla göz ardı edemeyeceği için, uygulanacak tedavinin bütün yönlerini hastaya iyi bir şekilde anlatması gerekmektedir.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz etik ilkeleri, tıp etkinliğinin uygulaması sırasında karşılaşılan değer sorunlarının çözümlenmesine ışık tutacaktır. Bu nedenle onları eylemimizi etik açıdan gerekçelendirmemizi sağlayan temel çıkış noktaları kabul etmek gereklidir. Bu aynı zamanda beklenti düzeyimizi de gerçekçi tutmamız anlamına gelecektir. Tıpkı düşünürün dediği gibi; bütün güzel ilkeler yol gösteren deniz fenerlerine benzerler ve ancak limanın yolunu bilenlerin işine yararlar (Arda, 2013: 5).

Fakat şu unutulmamalıdır; “operasyon aşamasındaki kararları, genel eylem tiplerini ya da tedavi şekillerini belirsizlik ve riskleri de göz önünde bulundurarak kendi hastasının biricik olan durumuna – uzun uzadıya hastaya da danışarak – uygularken hekim verir” (Tepe, 2009: 59-60). O halde, tek tek durumlarda neyin yapıp neyin yapılamayacağına karar veren kişilerdir. Hiçbir kural her tek durumda ne yapılacağını belirlemede yeterli olamaz; yaşantı olanaklarının sınırsızlığı, onların tüm durumları kapsayacak bir kuralın toplanmasına izin vermez. Bu durumda meslek ilkelerinin işlevi ne olacaktır? Bu ilkeler gereksiz midir? Kesinlikle hayır. Bu ilkeler herhangi bir meslek mensubunun belli durumlarda doğru değerlendirme yapacak ya da ne yapması gerektiğini bulacak durumda değilse, onun mesleğini mesleğinin amaçlarına uygun biçimde yapmasına yardımcı olabilir. Çünkü bunlar, o mesleğin icra edilmesinde genel bir çerçeve sağlamaktadır ve bu yönüyle bir temel oluştururlar. Tıpkı bir anayasa

gibidirler. Fakat bu durum değer çığneme olasılığını azaltsa da bu olasılığı tamamen ortadan kaldırmaz. Bu ilkeler gereklidir. Ancak her tek durumda uygulanması olanaklı değildir. Örneğin, hekimin amacı hastayı iyileştirmek ve yaşatmaktır. Bunu bir ilke olarak düşünürsek ötenazi neden tartışılmaktadır?

Özetle “hekimin yapacağı eyleme karar vermesi, eylemini bir bütün olarak değerlendirmesine ve o eylemin neden-sonuç zinciri içinde sonuçlarını sezgisel olarak kestirmesine dayanır. Bu durumun kaçınılmazlığı, hekimin karar verme sorumluluğunun kendisi dışındaki merciler tarafından alınmasına izin vermez” (Tepe, 2009: 63-64).

İlke ve kurallar hekimlikte karar vermeyi biçimlendirebilir ve hekimin yükünü hafifletebilir; buna karşın onlar, hekimin, ne durumları vicdanlı bir şekilde tartmasının ve karar vermesinin, ne etik olarak kendini olaya vermesinin ne de hastası için ve kendi yaptığının yararlı olması için ahlaksal olarak kendini işe vermesinin sorumluluğunu onun omzundan alabilir (Tepe, 2009: 64-65).

Tek durumlarda nasıl değerlendirme yapıp hangi tedavi yöntemi uygulanacağına, daha öncede belirttiğimiz gibi, karar verecek olan kişidir yani hekimdir.

1.2.2. Ötanazi

Günümüzde ötanazinin ilgi çekici bir konu haline gelişi, oldukça yeni sayılmakla ve son derece tartışmalı bir konu olarak dikkati çekmekle birlikte, uygulama bazı topluluklarda tarihin bilinen eski dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bildiğimiz bütün toplumlarda, savaş ve idam gibi istisnai durumlar dışında öldürmek yasaklanmıştır. Örneğin, “Asurlularda öleceği sanılan hastaya hekimin öldürme eylemini uygulaması yasaklanmıştı. Eski Roma’da ise bir hekimin hastasının acılarına son vermek için onu öldürmesi suç sayılırdı ve bu eylem kasten adam öldürme demektir” (Erdemir, 1996: 92). Eski Yunan’da Asurlulardan ya da Eski Roma’dan farklı olarak, ağrısı çok olan ve iyileşemeyen hastaların, intiharına yardım edilirdi. Bunun için hekim hastaya hastanın intiharını kolaylaştırıcı ilaç verirdi. Bu tür ölümlerin altında yatan neden hiç şüphesiz soylu insanın kendini bu gibi kötü durumlardan soyutlama isteğidir. Çünkü soylu insan için bu gibi “kötü” durumlarda yaşamak onun onuru ile uyuşmayacaktır. Ayrıca “eğitilmiş soylular arasında, hastalık ve yaşlılık nedeniyle intiharı destekleyen görüşler

oldukça yaygındır” (İncioğlu, 1999: 17). Platon, her ne kadar kavram olarak kullanmasa da ötanazi eylemine iki farklı açıdan bakmaktadır. İlki kişinin kendisi açısından, diğeri ise devletin çıkarı açısından. Kişinin kendisi açısından olaya şu soruyu sorarak başlar; “bir kişinin ölümü kendisi için daha iyi ise, o kişinin kendisine iyilik yapması niçin engellenmektedir?” (İncioğlu, 1999: 19). Bu açıdan bakıldığında Platon, ötanazi eyleminin bazı durumlarda kişinin yararına olabileceğini belirterek konunun tartışılmasına zemin hazırlamaktadır. Diğer durumu ise Platon *Devlet* adlı eserinde şöyle dile getirmiştir:

Hekimliği yalnız bedenleri doğuştan sağlam olup da, geçici bir hastalığa tutulmuş insanlar için kullandı. Bu hastaları ilaçla, bıçakla iyi ederek, onları gündelik işlerden, yaşayışlardan ayırmıyordu. İçini hastalık sarmış olan bedenleri kan alma, kusturma, içini temizleme gibi yollarla iyi edeceğim diye, kötü bir hayatı uzatmaya uğraşmazdı. Böylelerinin kendilerin benzeyecek çocuklar yapmalarını doğru bulmazdı. Tabiatın verdiği ömrü yaşamaya gücü yetmeyen adamı, iyileştirmenin, ne o adama, ne de topluma fayda vereceğine inanıyordu (Platon, 2007: 101).

Yani o, iyileşemeyen hastalara ve doğuştan engelli olanlara ötanazi uygulanmasını savunmaktadır.

Kısaca “Platon, bu konuda, hekimlerin iyileşebilecek olan hastalara bakmasını, fiziki sağlamlığı olmayanların tedavi görmesinin gereksiz olduğunu bildirir” (Erdemir, 1996: 92). Platon’un bu şekilde düşünmesinin sebebi, “devletin çıkarına olacağı için ağır hastaların tedavi edilmemesini savunmasıdır” (Centel, 2011: 72). Buradan hareketle genel olarak Eski Yunan düşüncesinin özel olarak da Platon’un ötanazi karşıtı olmadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Ne var ki, tıp bilimi için çok önemli bir yere sahip olan Hipokrat 2500 sene önce hekimin görevini şöyle belirtmiştir: “hekimin vazifesi her ne pahasına olursa olsun hayatı ve sağlığı korumaktır” (Şehsuvaroğlu, 1983: 128).

Ötanazinin geçmişi çok eskilere dayansa da aslında bu kavram ilk kez İngiliz filozof Francis Bacon tarafından kullanılmıştır. Bacon’a göre, “hekimin görevi sıhhati iade etmek ve ızdırabı azaltmaktır. ızdırapları azaltmak görevi yalnız hastayı iyileştirmekle değil fakat ona kolay ve rahat bir ölüm temin etmekle de olur” (Şehsuvaroğlu, 1983: 127). Bacon için önemli olan hastanın yaşamı boyunca rahat etmesi ve acı çekmemesidir. Eğer acı çekiyorsa intiharında herhangi bir sakınca yoktur. Bugün dahi ötanazi lehinde oldukça kuvvetli görüşler olmasına rağmen, hekimlerin

çoğu ötanazinin uygulanmasına karşıdır. Bundan on beş sene önce Dünya Tıp Birliği bu hareketi lanetlemiştir.

Onlara göre, tıp kesin olarak iyi olamaz diyemez. Böyle bir karara varsa bile hekim izdirabı dindirmek gayesiyle ölümü çabuklaştırırsa hayat ve ölüm üzerinde bir nevi hâkimiyet kurmuş olur ki bu yüzyıllardan beri devam eden hekimin hakiki rolüne, yani tedavi etmek amacına aykırıdır. Yani ötanazi karşıtı olanlar aslında şu görüşü savunuyor; hekim insanın, anne karnına düştüğü andan ölümüne kadar, sağlığını korumakla mükelleftir. Bu görüşü desteklercesine La Fontaine, izdirap içinde de olsan yaşamak ölmekten evladır, demektedir (Şehsuvaroğlu, 1983: 129).

Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi üçüncü maddesinde de, “herkesin yaşama hakkı ile kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır” demektedir. Yani yaşamak insanların evrensel ve zorunlu bir hakkıdır. Fakat burada tartışılması gereken bazı sorular vardır. Bunlar, hak nedir ya da insan haklarını diğer bütün haklardan ayıran özel nitelikleri nelerdir? gibi sorulardır.

Hak kavramının ahlaki ve hukuki iki boyutu mevcuttur. Ahlaki boyutuna göre hak, kendisine ahlak alanında bazı sonuçların bağlandığı belli bir yetkiyi belirtir. Hukuki bir terim olarak hak kavramı ise, kendisine bazı hukuki sonuçların bağlandığı belli bir yetkiye ifade eder. Yani içerik hakkın konusuna göre değişmekle birlikte, bir haktan söz edilebilmesi için belli bir yetkinin varlığı açıktır. Dolayısıyla hak hem ahlaki hem de hukuki bir kavramdır. Her iki alanda da hak bir kişi, bir kurum veya bir şey üzerindeki gerekçelendirilmiş bir iddia veya talebi ifade eder.

İnsan hakları kavramı ise hak kavramının özel bir kategorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan hakları insanın insan olmasından kaynaklanan haklarıdır. Yukarıda sorduğumuz soruya gelecek olursak, insan haklarını diğer bütün haklardan ayıran bazı özel nitelikleri vardır. Bu nitelikler; evrensellik, mutlaklık, vazgeçilmezlik, bireysellik, özgürlükçülük, doğuştanlık... gibi başlıklar altında özetlenebilir. Ötanazinin tanımı ve kapsamı nedeniyle burada üzerinde durmak istediğimiz niteliği onun vazgeçilmezliğidir. Vazgeçilmezlik, insan hakları kategorisine giren bir haktır ve insanların hiçbir koşulla veya yolla vazgeçemeyeceği ya da o haktan feragat edemeyeceği bir haktır. Böyle düşünüldüğünde insan hakları sadece ikinci ya da üçüncü kişilere karşı değil bizzat kişinin kendisine karşı da korunması gereken bir hak olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında insan hakları evrensel bildirgesinde geçen yaşama hakkının vazgeçilmez bir hak olduğu açıktır. İşte ötanazi tam da bu noktada tartışılmaktadır. Çünkü ötanazi, iyi

veya mutlu ölüm olarak tanımlanırsa ve ötanazi yönünde alınacak kararlarda insanın onuru ve değeri göz önünde tutulursa, o halde insan hakları yönünde herhangi bir sorun teşkil etmeyebilir. Ancak ötanazi, insanın yaşama hakkına doğrudan bir müdahale olarak düşünülürse, bu talebi insan hakkı olarak nitelemek veya anlamak önemli sorunlara yol açabilecektir. Böylece ötanazi bir insan hakkı olarak tanımlanırsa yaşama hakkının vazgeçilmezlik ve mutlaklık özelliği ile çelişkiye düşülmesi kaçınılmaz olacaktır (Gürcan, 2011: 258-273). Ortaya çıkan sorun ötanazi olayına farklı bakış açısından kaynaklanmaktadır. Kişinin kendisinin öldürülmesini istemesi bir hak olarak kabul edilirse, bu eylemi gerçekleştirmekle görevli olan hekim o kişiyi öldürmek zorunda kalacaktır. Öldürme eylemini isteyen kişi çok acı çekiyorsa ve hastalığının tedavisi yoksa ahlaksal açıdan bu isteğin bir sorun doğurmayacağını kabul etsek bile, bu isteği gerçekleştirecek olan kişinin başka bir kimseyi öldürmeye zorlanması ahlaksal açıdan pek kabul edilebilir bir şey değildir. Burada üzerinde durmamız gereken şey ötanazi konusunda karar vermenin zannedildiği gibi kolay bir şey olmadığıdır. Meselenin çeşitli yönlerini düşünmeden ötanaziyi bir hak, hatta bir insan hakkı olarak nitelemek ya da bunun tam tersi onun bir hak olamayacağını söylemek birçok soruna yol açacaktır. Bu yüzden bu kadar geniş ve zor konu üzerinde kesin bir karara varmadan önce konunun çeşitli boyutlarının iyi bir şekilde analiz edilmesi gereklidir. Ancak konumuz gereği burada ötanazinin etik boyutuyla ilgilenmekteyiz. Söz gelişi, ötanazi eylemini gerçekleştirirken gerek hekim-hasta ilişkisi gerekse hekim-hasta yakınları ilişkisi etik bir ilişki midir? Eğer öyleyse, etik ilişki nedir?

“Etik ilişki insanlar arası ilişki türlerinden bir tanesi ve en temelde olanı; belirli bütünlükte bir kişinin belirli bütünlükte başka bir kişi ile ya da en geniş anlamda insanlarla, değer sorunlarının söz konusu olduğu ilişkidir: Eylemde bulunarak yaşadığı her ilişki” (Kuçuradi, 2006: 3). Bu şekilde geniş bir tanımadan anlaşılacağı üzere etik ilişki oldukça karmaşık ve açıklaması güç bir durumdur. Etik ilişkiyi anlayabilmek için bazı ayrımlara dikkat etmek gereklidir;

insanlararası ilişkilerin bir kısmı doğrudan ya da dolaylı olarak istenerek kurulan ilişkiler, bir kısmı da rastlantısal olarak kurulan ilişkilerdir. Birincileri kurulmakla varlanır; ikincileri ise yaşanarak varlıkta yer alır. İşte etik ilişki, belirli bir bütünlüğü olan bir kişinin başka insanlara yönelen eylemleriyle var kıldığı ilişki türüdür (Kuçuradi, 2006: 5).

Böyle bakıldığında kişinin toplum içerisinde kurmuş olduğu ilişkilerin temelinde hep etik ilişki olduğu görülecektir. Fakat kişinin kurmuş olduğu ilişkilerin temelinde bağımsız, kendi isteğiyle kurulan ilişkiler etik ilişkilerdir. Kişiden bağımsız ona dayatılan ilişkiler ise etikten farklı alanlarla ilgili ilişkiler gibi algılanmaktadır. Söz gelişi devlet-yurttaş ilişkisi en geniş anlamda bir hukuk ilişkisidir. Bu ilişkilerde ilişkinin tarafları (sözgelişi, devlet-yurttaş) bağımsız bir temel üzerinde kurulu bir yapı içerisinde değerlendirildiği için etik ilişkiden farklı görünmektedir. Ancak bakıldığında devlet-yurttaş ilişkisindeki kavramlar tek tek incelendiğinde en nihayetinde karşımıza yine bir kişi ilişkisi çıkacağı için bütün ilişkiler öyle ya da böyle etik ilişkiye çıkmaktadır. O halde ötanazi eyleminde eylemin tarafları (hekim, hasta, hasta yakınları) arasındaki ilişkide etik bir ilişki midir? Yapılan açıklamalardan hareket edildiğinde hekim, hasta ve hasta yakınları ya da ötanazi eylemine dâhil olan kişi ya da kurumlar, yapısal olarak düşünüldüğünde en nihayetinde hepsi birer kişidirler. Bu nedenle ötanazi eylemindeki tarafların ilişkisinin etik ilişki olduğunu söylemekte sakınca görülmemektedir. Ancak bazı durumlarda, yani hastanın beyin ölümünün gerçekleşmiş olup makineye bağlı olarak yaşadığı durumlarda, hastanın artık kişi olarak orada olmadığı sadece biyolojik olarak orada olduğu tartışılmaktadır. Eğer burada hasta kişi olarak kabul edilemezse, ‘acaba burada ötanazi kararı etik ilişkiye dayanmakta mıdır?’ sorusu akla gelmektedir. Fakat bu gibi durumlarda genellikle ya hastanın önceki söylemleri düşünülüp ya da hasta yakınlarının görüşlerine başvurup karar alındığı için en nihayetinde eylem yine etik ilişki gibi görünmektedir.

“Etik ilişki ile etik ilişkinin dışında kalan ilişki türleri arasındaki yapısal fark, bu ilişkilerin gerçekliklerindeki düzey farkında da görülür. Etik ilişki, olayların akışında kişilerce yaşanan, sürekli oluşum içinde olan ve salt tarihsel gerçekliği olan bir ilişkidir” (Kuçuradi, 2006: 8). Sürekli bir oluşum içerisinde olan etik ilişki, aslında bütün insan ilişkilerinin temelini oluşturur. Çünkü insanlarla ilgili olan her şey değerlerle ilişkilidir. Değerlerde doğrudan ya da dolaylı olarak etik ilişkiye dayanmaktadır.

Etik ilişkinin yapısını daha iyi irdeleyebilmemiz için bize yardımcı olacak en önemli şey insan eylemleridir. Çünkü her ilişki sonucunda ortaya çıkan eylemler kendi içerisinde değerlendirilme olanağını barındırır. Değerlendirme ise etik ilişkinin yapısını ortaya koyma noktasında çok önemli görülmektedir. Fakat değerlendirme yapabilmek için ilişkide olduğu kişinin eylemini çok iyi anlamak gereklidir. Anlamamanın eksik

olduğu durumlarda eylemin yanlış, anlamının tam olduğu durumlarda ise eylemin doğru olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden anlama bir eylemi değerlendirme konusunda çok önemli bir noktadır.

Bir eylemi değerlendirmede bir diğer önemli nokta ise; “eylemin yapıldığı koşullar içinde başka eylem olanakları bakımından özelliğini, başka bir deyişle o belli koşullarda doğal olarak neleri sağladığını veya nelere yol açtığını görmedir” (Kuçuradi, 2006: 16-17). Bu koşullar dikkate alınarak ortaya konulan eylemlerin değeri etik açıdan çok önemlidir. Çünkü bu sayede eylemin etik açıdan doğru ya da yanlış olduğu konusunda fikirler ortaya konabilir. Eylemlerin doğruluğuna yanlışlığına karar veren kişi olduğu için yine eylemin değeri insan için çok büyük bir anlam ifade eder. Bu noktadan sonra artık şunu söyleyebiliriz ki eylemin değeri insanın değeriyle ilişkilidir. Ayrıca “kişinin başka bir kişiyle ilişkisinde eylemin değeri o eylemin o durumdaki diğer eylem olanakları arasındaki özel yeridir” (Kuçuradi, 2006: 54). İşte bu durum o eylemin etik niteliğini gösterir.

Ötanazi savunucularına geldiğimizde aslında onların temele aldıkları görüş şudur, “yaşamak başka, hayatta olmak başkadır. Önemli olan ne kadar yaşadığımız değil, nasıl yaşadığımızdır” (Şehsuvaroğlu, 1983: 129). 20. yüzyılın büyük düşünürlerinden Franz Kafka hayatının sonunda acılar içinde kıvrılırken hekime şöyle yalvarıyordu; “acı çektirme, öldür beni, asıl öldürmezsen katil sayılırsın” (Şehsuvaroğlu, 1983: 130). Ölüm, henüz tatmadığımız, hayat ise daha tamamlamadığımız bir tecrübedir. Biri yaşanmamış, biri de tamamlanmamış bir tecrübe ile ‘ölüm’ ve ‘hayat’ konularında kim, nasıl karar verebilir? Ölüm yaşamak kadar doğaldır ve her insan günü gelince ölecektir. Fakat insanlık onuruna yakışır bir şekilde ölmek de her insanın en doğal hakkıdır. İnsanın onuru derken burada kast edilen şey, insanın diğer canlılar arasındaki özel yeridir. Bu özel yeri sağlayan ise, insanın insan olmasından kaynaklanan özelliklerinin bütünüdür. Bütün insanlar kendi istedikleri ortamda sevdiği insanların yanında ve acı çekmeden ölmek istemektedir. Bu da insan olmanın bir gereği ve sonucudur. Bu yüzden Kafka’nın böyle bir istekte bulunması insan onuru açısından doğal bir durumdur. Bu görüşe paralel olarak çağımızda ötanaziye destekleyen birçok görüş çıkar karşımıza.

Günümüzde de ötanaziye savunun ve onun uygulanması için faaliyette bulunan cemiyetlerin olduğu görülmektedir. Örneğin Amerika’da şuanda faaliyette bulunan

ötanazi cemiyeti hükümete bir kanun projesi teklif etmişlerdir. Projeye göre, iyileşmesi mümkün olmayan ve fazla acı çeken 21 yaşın yukarısındaki herkes mahkemeye müracaat ile ölümünü isteyebilir. Mahkeme iki hekim ve bir hukukçudan oluşan bir heyet belirler ve bilirkişilerin kararına göre hükmeder. Bu heyet üç gün sonra hastayı ziyaret edip fikrini tekrar alırlar. Hasta hala aynı fikirde ise hastanın ölümü gerçekleştirilir. Fakat bu proje henüz kabul edilmemiştir (Şehsuvaroğlu, 1983: 134-135).

Ötanazi savunucularının ve ona karşı çıkanların görüşlerini incelediğimizde karşımıza önemli bir sorun çıkmaktadır; insan için önemli olan her ne pahasına olursa olsun canlılığı sürdürmek mi, yoksa nitelikli bir yaşam mı? İşte ötanazi tartışmaları tam da bu noktada söz konusu olmaktadır.

Son yıllarda ötanazi, birçok ülkede ilgi odağı olurken, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu durumun nedenlerinden biri, tıp biliminin oldukça ilerlemesi ve insan yaşamının tıp aracılığıyla uzatılabilmesidir. Bundan dolayı insanlar evlerinde ailelerin yanında değil hastanelerde yalnız başlarına ölmektedirler. Bir diğeri nedeni ise, insanların yaşam haklarının yanında ölme haklarıyla da ilgilenmesidir. Çünkü insanlar nasıl ki yaşama haklarını kullanıp bu hakka kimsenin dokunmasına izin vermiyorlarsa, aynı şekilde ölümü de bir hak olarak görüp yeri geldiğinde bu hakkı kullanmak istemektedirler. Peki, nedir ötanazi ya da ötanazi denildiğinde ne anlaşılmalıdır?

Bu soruya geçmeden önce sorulması gereken önemli bir soru vardır: Ötanazi ne için tartışılmakta ve neden tıp etiği içerisinde ele alınmaktadır? Tıp biliminde meydana gelen her gelişme, gerek tıp bilimi için gerekse diğer bilimler için pek çok soruyu akla getirmektedir. Bu nedenle ötanazi, akla gelebilecek birçok alanla (söz gelişi; ekonomi, politika, tıp, hukuk, felsefe vbg.) ilgilidir. Bu alanların her biriyle ayrı ayrı ilgisinin olmasının nedenleri vardır. Ancak insanların ötanazi taleplerinin altında yatan en temel neden çektikleri “ızdırap” tır. Izdırap insanlara dayanılmaz acı vermektedir. İşte, ötanazi hastanın ızdıraplarını dindiremeyen tıbbın karşısına hastada tek kurtuluş olarak ölümü bir seçenek olarak sunmaktadır. Ama bu seçenek de yine tıp alanı içinde kalmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, etik insan eylemlerinde ve tercihlerinde kendini göstermektedir. Burada da insan bir tercih yapacağından dolayı ötanazi tıpta etik sorunların içerisinde tartışılmaktadır.

Bütün bilimlerde ve özellikle de tıp biliminde amaç, hep insan adına fayda sağlamaktır. O halde ötanazi söz konusu olduğunda ilk tartışılacak şey, “ötanazinin insanlık adına en uygun ve en insancıl eylem mi?” olduğudur. Bu soruya verilecek yanıt ise bizi bu eylem hakkındaki kararı en insancıl düşüncelerle alabilme uğraşında olan bilimlere götürecektir. Çünkü en nihayetinde aranan şey her durumda insan için en “insanca” olan şeydir. Bu nedenle ötanazi eylemini tek bir bilimle sınırlamak mümkün değildir. Ötanazi eyleminde bir insan hayatı söz konusu olduğu için tıp bilimi bir eylem kararı alırken hukukun belirleyeceği sınırları göz ardı edemez. O halde ötanazi incelenirken tıp ve hukuk bilimlerinin kararları belirleyicidir. Peki hukuk karar aşamasında çizeceği bu sınırları neye göre çizmelidir? Yukarıda da belirtildiği gibi, önemli olan ilk şey, insanca bir şeydir. Bu sebeple dikkatte alınacak en temel nokta insanın değeri ve onurudur. İnsanın değeri ve onur denildiğinde de akla gelecek olan hiç şüphesiz felsefedir. Bu nedenle ötanazi kararı alınırken felsefe ve hukukun görüşleri en az tıp bilimi kadar etkilidir ve olmak da zorundadır. Fakat şu unutulmamalıdır, burada tartışılan bu alanların birbirleri üzerinde hâkimiyet kurmaları değil, “söz konusu insan olduğu için” birlikte hareket etmeleridir. Örneğin, hukuk ötanazi konusunda bir belirleme yaparken eylem ve insan hakları arasında ilişki kurmada ya da çıkarılacak yasanın insanın değeri ve onuru ile ilişkilendirilmesinde hep felsefeye ihtiyaç duymaktadır. En nihayetinde felsefe, insanı insan yapan temel özellikleri kendisine konu edinen ve insanlık adına çalışan, insana insan olmasından dolayı değer veren ve insanları her zaman kendi içlerinde birer amaç olarak gören bir alandır. Sırf bu yüzden felsefe ortaya koyduğu bir düşüncedeki yanılma payını dikkate alarak her zaman yine insana hesap vermekten geri durmayan da bir bilimdir. Bu nedenle ötanazi gibi çok tartışmalı bir konu söz konusu olduğunda bütün bilimlerin birbirlerine ve felsefeye ihtiyaç duyabileceği unutulmamalı ve bu üç bilimin birlikte hareket etmesi düşünülmeli ve istenmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARİSTOTELES'İN ETİK GÖRÜŞÜ VE ÖTANAZİ

2.1. ANA HATLARIYLA ÖTANAZİ

Ötanazi, sözcük anlamı olarak “iyi ölüm” veya “mutlu ölüm” demektir. “Eski Yunanca *eu*; iyi, güzel; *thanatos* ise ölüm anlamına gelir. Bilim dilinde ise, bugünkü tıp biliminin acılarını dindiremediği ve devası bulunmadığı şifasız hastaların ıstıraplarını dindirmek için öldürmeye veya bu gibilere tatlı ve rahat bir ölüm sağlamaya Ötanazi-Euthanasie denir” (Şehsuvaroğlu, 1983: 127). Başka bir deyişle ötanazi, “iyileşemeyeceği ve dayanılmaz acıları ölüme kadar süreceği tibben benimsenmiş olan, durumu kendisi ve yakınlarınca bilinen, zihinsel yeterliliğe sahip bir kişinin kendi bilinci ve özgür iradesiyle vermiş olduğu karar üzerine kendisini tedavi eden hekim aracılığıyla acısız bir biçimde hayatının sonlandırılması olarak tanımlanabilir” (Özkara, 2001: 11). Bu tanımları daha iyi anlayabilmek için tanım içerisinde geçen özel durumların ne olduğunun; iyileşemeyen, tedavisi olmayan hastalık derken ne kastedildiğinin belirtilmesi gerekir.

Tedavisi olmayan derken, bundan en az iki farklı şey anlaşılabilir; ilki, bir hastalıkta yapılan bütün tıbbi müdahalelere rağmen en ufak bir ilerleme olmadıysa bu hastalığa iyileşemeyen hastalık denilebilir. İkincisi ise henüz o hastalığa yönelik herhangi bir tedavinin olmadığı hastalıktır. Sözgelisi, Down Sendromu ya da Williams Sendromu gibi kalıtsal olan hastalıklarla ilgili henüz bir tedavi yoktur. Yani insan genlerine yönelik tıbbi müdahaleler yapılmasına rağmen Down Sendromlu kişiler halen dünyaya gelmekte ve tıp henüz bu hastalığa bir çözüm üretememektedir. Bunları daha da arttırabiliriz. Sözgelisi son zamanlarda oldukça sık rastlanan kas hastalığının da tedavisi yoktur. Şuan halen yapılmakta olan kök hücre çalışmalarıyla hayvanlarda bu hastalığın tedavisine yönelik olumlu sonuçlar alınmasına rağmen insanlar için bir gelişme yoktur.

İyileşemeyen hastalık konusuna açıklık getirilirken şu unutulmamalıdır: tıbbın şuan için iyileşemez dediği hastalıklar konusu tartışılmalıdır. Çünkü "iyileşemez"

denilen hastalığın ileride tedavisi olmayacağı anlamına gelmemektedir. Nasıl ki geçmiş zamanlarda insanlar sıtma, hipertansiyon gibi hastalıktan ölürlen şuanaki olanaklarda bu hastalıklardan ölmüyorsa; şuan tedavisi olmayan bir hastalığın da tedavisi bulunabilir. Ayrıca iyileşemeyen hastalık teşhisi koyulurken hekimlerin hata yapma olasılığı da gözardı edilmemelidir. Çünkü hiçbir hekim ölümün ne zaman kesinleşeceğini bilemez.

Ötanazi kararı alabilecek hastada aranan en temel nitelikler; hastanın zihinsel yeterliliğe sahip olması, onun kendi kararlarını verebilecek akıl yaşında olması ve akıl hastalığı olmamasıdır. Bu durum ötanazinin yasallaşmış olduğu ya da en azından tartışıldığı ülkelerde oldukça üzerinde durulmaktadır. Hatta bu ülkeler ötanaziyi meşrulaştırırken özerklik ve kendi kaderini belirleme hakkına vurgu yapılmaktadır (fakat bu durum sadece istemli ötanazi için geçerlidir. Çünkü istem dışı ötanazide, ötanaziye karar verirken hastanın önceki söylemlerinden ya da hastanın yakınlarının görüşlerinden hareketle uygulanıyor. Böyle bakıldığında hastanın ötanazi istemini net bir şekilde ortaya koymak güç olacaktır). Bu yüzden kişinin belirli bir zihinsel yeterliliğe sahip olması ve akıl hastalığı olmaması önemlidir. Zira akıl hastası kişi, ötanaziyi isteyip istememeye karar vermek bir yana, ötanazi kavramının ne olduğunu bile anlamakta güçlük çekecektir. Bu da hastanın durumunun kendisi tarafından bilinmesi ve hastanın kendi bilinci ve özgür iradesiyle karar vermesini engelleyecektir. Ama burada bir sorun ortaya çıkmaktadır: hasta kişi hastalığının son evresine kadar akıl sağlığı yerindeyken son evrede beyin ölümü gerçekleşmişse bu durumda ötanaziye karar verme nasıl olacaktır? Bu durumda, ya hastanın önceki söylemlerinden hareket edilecek ya da hastanın yakınlarının görüşlerine başvurulacak. Fakat bunun kendi bilinci ve özgür irade ile karar verme ilkesiyle uyuşması sorun oluşturacaktır.

"Dayanılmaz acılar" olarak belirtilen şey de iki anlamda anlaşılabilir. İlki, şiddetli ağrılar; diğeri ise hastanın içinde bulunduğu durumun kendisine ve çevresine verdiği üzüntü ve acıdır.

Ötanazi bugün çok yönlü olarak incelendiğinde ona karşı çıkan ve onu savunan bir çok görüşün hakim olduğu görülmektedir. Fakat bu görüşlere geçmeden önce ötanazi türlerine bakmakta yarar vardır. Çünkü ötanazi türleri hakkında bilgi sahibi olmak oma karşı çıkanların ve onu savunanların tezlerini anlamamız açısından önemli görülmektedir. Ayrıca ötanazi türlerini incelemek, çok karmaşık ve anlaşılması güç olan bu eylemi daha iyi anlamamız konusunda belirleyici olacağı düşünülmektedir. Bir konu

hakkında tartışabilmek için o konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmak gereklidir. Bu nedenle ötanazinin daha iyi tartışılabilmesi ve konu hakkında yeterince bilgi edinilebilmesi gerektiği için onun türlerini anlamak gerekmektedir.

2.1.1. Ötanazi Türleri

Birincisi, “hekimin eylemi açısından aktif ötanazi ve pasif ötanazi olmak üzere iki ötanazi tanımlanmıştır. Pasif ötanazi (ya da ölüme terk etme), hastanın içinde bulunduğu durumu yaşamla bağdaşmayan durum doğal seyrine bırakılırken, aktif ötanazi de doğrudan ölüme sağlayan bir işlem uygulanır” (Oğuz(vd), 2005: 193). Aktif ötanazi, iyileşmesi tıbben mümkün görülmeyen bir hastanın, acı ve ızdıraplarına son vermek için ve hastanın rızası üzerine uygulanan tıbbi bir eylemdir. Burada hastaya yüksek dozda morfin gibi ani ölüme yol açacak özellikte ilaç verilir ve hastanın acısız ölümü sağlanır. Pasif ötanazi ise hastanın bir müddet daha yaşamasını sağlayan yaşam destekleyici tedavi sona erdirilerek, hastayı ölüme terk etme olarak kabul edilmektedir. Yani pasif ötanazi uygulamalarında daha çok hastayı yaşama bağlayan tıbbi cihazların kapatılması söz konusudur. Burada bir noktaya dikkat çekmek gereklidir. Pasif ötanazi hastaya yapılan tıbbi müdahale hastanın isteği üzerine kesilir. Böyle bir durumda hekim hastanın rızasını almak zorundadır. Ayrıca hastaya uygulanan tıbbi müdahale kesilse de bedensel bakım ve ruhsal destek sürdürülmektedir. “Pasif ötanazide ölüme yaklaşmış olma durumu sadece hastalar için geçerli değildir. Bu kişi bir kazazede de olabilir. Bu nedenle ölmekte olan kişi için şu tanım yapılmıştır: Bir ya da daha çok vital fonksiyonunun geri dönüşsüz olarak iflas ettiği, ölümün kısa bir sürede vuku bulmasının beklendiği kişilerdir” (Centel, 2011: 77). Bu ayırım gerek dünyada gerekse ülkemizde önemsenmektedir ve ötanaziyi destekleyen hekimlerin bir kısmı pasif ötanaziye sıcak bakmaktadır. Ayrıca hekimin eylemi açısından yapılan bu ayırma bazıları bir yenisini daha ekleyerek, “hekim yardımcı intihar” kavramını kullanmışlardır. Hekim yardımcı intihar; “hastanın açık istemi sonucunda hekimin hastaya kendini öldürebilmesi için gerekli bilgi ve malzemeyi sağlamasının ardından öldürücü enjeksiyonu yapma işleminin bizzat hasta tarafından gerçekleştirilmesidir. Bu sistem direkt enjeksiyon şeklinde olabildiği gibi, bir düzenek yardımıyla da olabilir” (Özkara, 2001: 19).

Ötanazi ve onun bütün türleri birkaç ülke dışında hukuka aykırıdır. Bu konu ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır. Pasif ötanazide hukuka aykırı olmasına rağmen

dünya genelinde uygulandığı iddia edilmektedir ve bu konuda ötanazi tartışmalarının yapıldığı ülkelerde (ABD, Hollanda, İsviçre gibi) yapılan anketlerde bu iddiayı güçlendirmektedir. Sözgeşi, “Amerikalı araştırmacı Levinsohn’nın Şıkago’da 250’den fazla hekim ve cerrah üzerinde yaptığı anket şu sonucu vermiştir: “Size göre hekimler şu anda tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa tutulmuş yetişkinlere ötanazi uygulamakta mıdır?” sorusuna, anketi cevaplayan 156 hekimin yaklaşık 61’i evet demiştir.” Bu anket, yasalar ne kadar karşı çıksa da pasif ötanazinin gizlice uygulandığı yönünde güçlü bir iddiadır. Ülkemizde de yapılan anketler bu duruma benzerdir: “1992 yılında 300 hekimin katılımıyla yapılan ankette istemli pasif ötanaziye evet diyenleri ankete katılan yüzde 48’i, istem dışı pasif ötanaziye evet diyenler ise yüzde 37 oranındadır. Buna karşın aktif ötanaziye hekimler yüzde 88-89 oranında karşı çıkmıştır” (Özkara, 2001: 35-36). Hekimlerin ötanaziye karşı çıkmalarındaki en büyük etkenlerden biri olan Hipokrat Yemini de ötanaziye (aktif) karşı çıkmasına rağmen, pasif ötanaziye karşı çıktığına dair bir ilke yoktur. Bu, pasif ötanazinin bizim bilgimizin ve yasaların dışında da uygulandığına yönelik ciddi bir iddiadır.

Pasif-aktif ötanazi arasındaki ayrım ağır bir şekilde engelli doğmuş bebeklerde de kendini göstermektedir. Sözgeşi tedavisi mümkün olmayan ağır düzeyde engelli doğan bir bebek için ailenin hekim tarafından yapılacak müdahaleleri reddedip bebeğini ölüme terk edebilme (pasif ötanazi) hakkına sahip olduğu düşünülür. Çünkü aile yapılacak hiçbir tedavi yöntemiyle bebeğinin iyileşemeyeceğini bilmektedir. Fakat o bebeğe yüksek dozda ilaç verip onun ölümü gerçekleştirme hakkına sahip olmadığını da bilmektedir. Bu ayrım resmi olmasa da dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Çünkü doğan çocuk normal olsaydı aile hekimin tedavi uygulamasını isteyebilir eğer normal değilse istememe hakkını kendinde görebilir. Yani pasif ötanazide çocuğun durumu önemli iken aktif ötanazi her durumda reddedilmektedir (İnceoğlu, 1999: 136). Ağır düzeyde engelli doğmuş ya da tedavisi tıbben mümkün görünmeyen hastaların tedavisinin kesilmesini savunanların ya da ona karşı çıkanların iddiaları şu yöndedir. İlk olarak, tedavi kesilsin diyenlerin argümanlarına göre, uygulanacak tedavilerin hasta için artık hiçbir yararı yoktur, tedavinin kesilmesi hastaya zarar vermeyecektir, bilinci artık yerine gelmeyecek hasta, kişi olmaktan çıkmıştır. Son olarak, kullanılan kaynak, sağlık sisteminde insanların somut olarak yarar sağlayacakları başka alanlara kaydırılmalıdır. Bu görüşlere karşı çıkanların argümanlarına göre ise; hayatta kalmak kendiliğinden bir

değerdir, insanca dayanışma gösterme, terk etmeme adına tedavi sürdürülmelidir, kişi kavramı keyfi olarak daraltılamaz (burada kişi tanımında onun insan olarak dünyaya gelmesinden kaynaklanan onur kavramına vurgu yapılmaktadır), tıbbi uygulamalarda maliyet yönüne dikkat etmek, etik bir yükümlülüktür ve her zaman hastalığın teşhisi konulurken yanılığa payına dikkat edilmelidir (Centel, 2011: 78-79).

Aktif ötanazinin yasal olduğu nadir ülkelerden biri olan Hollanda'da aktif ötanazinin uygulanması için sınırlı şartlar öngörülmüştür. O şartlar olmaksızın aktif ötanaziye uygulamak mümkün değildir. Oysa pasif ötanaziye uygulayan hekimin hareketi ve hareketsizliği normal bir tıbbi uygulama olarak görülmekte ve "doğal ölüm" olarak kayda geçmektedir (İnceoğlu, 1999: 138).

Aktif ve pasif ötanazi ayrımının korunmasının temelinde iki tez yatmaktadır. Birinci tez, biri öldürme diğeri ise ölüme terk etme eylemidir. İkinci tez ise birinde ölüm amaçlanırken diğeri ölüm öngörülür (İnceoğlu, 1999: 141). Birinci durumda insanların yaşadıkları ortamlarda doğal ve resmi yasalar hakimdir. Bu yasalar göz önüne alındığında birini öldürmek suç iken birini korumamak suç değildir. Yani birini öldürmek yasaklanmışken birini korumak diye bir görevimiz yoktur. Bu görüş temelde Kant'ın ahlak öğretisine benzetilebilir. Çünkü Kant'ta yapılan eylemin niyeti eğer doğrudan öldürmek içinse bu suçtur, fakat niyet öldürmek değil kaçınma sonucu ölüme neden olmak ise bu suç unsuru değildir. Sözcüğü tanımadığımız bir kişi açlıktan ölecek olsa ona bakma diye bir görevimiz yok ve ona bakmamak suç olmayabilir. Ancak tanıdığımız kişilerde aynı durum söz konusu değildir.

Ne var ki, hekimler için bu durum böyle değildir. Onlar her durumda hastalarına bakmak zorundadırlar ve bu onların görevidir. İkinci durum ise, "ölüm esnasında yardım ile ölmek için yardım" (Centel, 2011: 3) ayrımına benzetilebilir. Ölmek için yardımda ölüm doğrudan amaçlanır. Burada hastanın ne zaman öleceği belli değildir. Sözcüğü bitkisel hayata girmiş bir hasta uzun süre yaşayabilir. Ancak ölüm doğrudan amaçlandığı için burada hastanın ne kadar ömrünün kaldığının bir anlamı yoktur. Ölüm esnasında yardımda ise zaten ölüm öngörülmektedir. Yani yakın zamanda ölmesi beklenen hastalara ölüm esnasında yardım uygulanır. Bu açıdan bakıldığında ölüm esnasında yardım akla daha uygun gelmektedir. "Yardım edilen her durum etik açıdan anlamlıdır ama kişinin kendisinin belirlediği, olabildiğince ağrısız bir ölüm için, bir başka kişi tarafından öldürülmeyi istemesi, etik onay görebilir mi?" (Centel, 2011: 80). Burada tartışılması gereken şey, kişinin kendi istemiyle yaşamına son verilmesi,

kendisine ve diğer insanlara karşı olan sosyal sorumluluğu açısından nasıl bir durum yaratacağıdır? Sosyal sorumluluk ya da toplum bilinci açısından ötanazi olayına bakıldığında Aristoteles'in bu gibi ölümlere karşı çıkışını şu sözleriyle anlayabiliriz: “Yoksulluktan, aşktan ya da acıdan kaçmak için ölmek bir yiğidin değil, bir korkağın işidir; çünkü zor şeylerden kaçmak gevşekliliktir ve güzel olduğu için bir katlanma değil, kötü olandan kaçmaktır” (Aristoteles, 2012b: 59). Bilindiği üzere Aristoteles ölümü devletin varlığına bir saldırı olarak görmektedir. Aslında onun bu söylemi bu düşünce temeline dayanmaktadır.

Pasif aktif ötanazi ayrımını yaparken dikkat edilecek diğer bir nokta ise, hastanın rızasıdır. Yani hasta iyeleşmeye yönelik tedavileri reddediyorsa hekim bu tedaviyi uygulamayabilir. Ancak hasta ölümü kolaylaştırıcı ilaç isterse hekimin bu isteği yerine getirmesi suçtur. Böyle bakıldığında, “aktif ötanazide ölümün meydana gelmesine seyirci kalınmaz, amaç ve aracı ölüme yol açma olan bir eylemde bulunulurken” (Centel, 2011: 80) pasif ötanazi de ise bir hareket değil bir kaçınma söz konusudur. Bu yüzden hastayı öldüren şeyin hekim olmadığı hastalık olduğu söylenebilir. Ancak bu açıklamalardan sonra pasif ötanaziyi uygulayan hekimlerin haklı olduğu sonucu çıkmamalıdır. Bakıldığında yaşam destekleyici tedaviyi kesmek kısmen de olsa bir hareket olduğu için onun yüksek dozda ilaç enjekte etmekten bir farkı kalmamaktadır. Bu yüzden kaçınma ve hareket ayrımı sorunlar doğurmaktadır. Örneğin, “hareket bir zarara neden olurken, kaçınma ise zararın gerçekleşmesine izin vermektir” (İncioğlu, 1999: 143). Hareket söz konusu olduğunda hasta, hekim tarafından başlatılan bir olayla ölecekken, kaçınma söz konusu olduğunda hasta zaten ölüme doğru giderken hekimin hiçbir müdahalesi olmadığı için ölecektir. O halde “aktif ötanazi, amaçlanmış ya da planlanmış ölümken, pasif ötanazi ise göze alınmış ölümdür” (Centel, 2011: 88). Bu yüzden hukuki olarak incelendiğinde eğer bir ceza uygulaması yapılacaksa aktif ötanazinin daha ağır bir ceza alması düşünülebilir ki bu durumun böyle olmasını hatta aktif ötanazinin hukuka aykırı pasif ötanazinin ise serbest olması gerektiğini savunanlar da olmuştur. Fakat bu durumun aksini iddia edebiliriz: “mirasa konmak için kuzenini suda boğarak öldürmek ile yine mirasa konmak niyeti olan başka bir kişinin boğulan kuzenini kurtarmaması arasında nasıl bir fark vardır?” (İnceoğlu, 1999: 146). Burada ilki doğrudan öldürme eylemi iken, diğeri ölüme terk etmedir; ama sonuç her iki durumda da aynıdır. Eğer öldürme ve ölüme terk etme arasındaki ayrımı her durumda

kabul edecek olursak ikinci durumdaki olayda eylemi gerçekleştiren kişinin herhangi bir suçu yoktur. Bu yüzden bu ayırım her durumda doğru değildir. Ancak hekimlerin hekim olmalarından dolayı özel sorumlulukları oldukları unutulmamalıdır. Yani sokakta bir insan ölürken oradan geçenler bu olaya tepkisiz kalabilir, ancak hekimin buna hakkı yoktur. Hekim hekimlik görevi gereği hastanın yaşaması için elinden geleni yapmalıdır. Zira hasta tedaviye yanıt vermiyorsa o aşamadan sonra ötanazi tartışılmalıdır. Eğer ötanaziye karar verilmişse ondan sonra pasif ötanazi mi yoksa aktif ötanazi mi olduğuna karar verilmez. Şuana kadar ki tartışmalarda hep pasif ötanazi gündemde olup, aktif ötanaziye ise kesin bir şekilde karşı çıkılmaktaydı. Ancak “aktif ve pasif ötanazide, doğacak sonuç açısından bakıldığında, görülen en önemli fark, pasif ötanazide, aktif ötanaziye göre, ölümün daha acılı ve daha geç gerçekleşmesidir. Bu da pasif ötanaziden çok aktif ötanazinin yasallaştırılması için bir neden olabilir” (İnceoğlu, 1999: 150).

Hastanın rızası ötanazi yönünde olduğunda doğacak başka bir sorun ise, “bireyin kendi hakkında karar verme hakkına ait sorumluluğunun toplumsal bir boyutunun olmasıdır” (Centel, 2011: 83). Çünkü her insanın yaşamış olduğu toplum içerisinde, bütün toplumu kapsayan, yasalar vardır. Herkes bu yasalara uymak ve gerektiğinde de hesap vermek durumundadır. Eğer yasalar ötanazi karşıtı maddeler içeriyorsa kişinin toplumu düşünmeden kendi iradesiyle, yani kendini yaşadığı toplumdan soyutlayarak karar alması o toplumda düzensizliğe yol açacaktır. Kaldı ki bir kişi yaşadığı toplumdan kendini soyutlamış olsa bile “insan olmayı” reddedemez. Her insan insanlık ailesinin birer üyesi olduğu için, yani her insanın insan olmasından dolayı sahip olduğu bazı temel hakları vardır. Bu haklar “insan hakları” başlığı altında toplanmaktadır. Her insan bu haklara uymak zorundadır. Çünkü bu haklar bütün insanları kapsamaktadır. Ayrıca bu hakların amacı en temelde “insanları koruma” olması insanlar için bu hakların vazgeçilmezliğini göstermektedir.

Pasif ötanazinin de bazı durumlarda yapılması tartışılmaktadır; eğer hastalığın tedavisi yoksa ve hasta bitkisel yaşama girmişse onun kişi olarak orada olmadığını sadece bedenen orada olduğu bilinmesine rağmen canlılığı sürdürmekte ısrar etmek hastaya işkence çektirmek değil midir? Bu noktada tartışılan diğer bir husus ise hastanın içinde bulunduğu durum hiçbir insanın kabul etmeyeceği bir durum ise ve onu yaşatmaya devam ediliyorsa bu tedavinin masrafı, ekonomik durumu çok iyi olmayan

insanlar için sorun doğuracaktır. Çünkü iyeleşemeyeceği tıbben bilinen bir hastanın tedavisi için yapılan harcamalar insanları zor durumda bırakacaktır. Fakat durumun böyle olması ileride de böyle olacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü geçmişteki imkanlarla bugünkü imkanlar bir değildir. Geçmişte pahalı olan bir tedavinin şuanda pahalı olduğu ve ileride de pahalı olacağı söylenemez. Bu yüzden ötanazinin çeşit çeşit olan boyutlarından birisi olan ekonomik boyutu sadece varolan zaman içerisinde tartışılmalıdır.

Aktif ve pasif ötanazi ayrımında pasif ötanazinin aktif ötanaziye göre daha çok istenir gibi olmasının nedeni aktif ötanazide doğrudan öldürme eylemi olduğu için onun intihara ya da cinayete yakın görünmesidir. Ayrıca bir hastanın talepleri göz önüne alındığında onun söylemlerinden çıkarılacak sonuç genellikle pasif ötanazi yönünde olmasıdır. Yine aktif ötanazide hastanın beden bütünlüğü bozulurken pasif ötanazide hasta beden bütünlüğünü korumaktadır. Bu yüzden “aktif ötanazide hasta sadece ölme hakkını kullanırken, pasifte ise hem beden bütünlüğünü koruma hem de ölme hakkını kullanmaktadır” (İncioğlu, 1999: 154). Burada “beden bütünlüğü” kavramı ile anlatılmak istenen şeye dikkat etmek gereklidir. Beden bütünlüğü iki anlamda kullanılmaktadır; ilkinde fiziksel olarak bedeninde herhangi bir eksiklik olmaması kast edilirken, diğerinde ise işlevsel bütünlük anlaşılmaktadır. Ötanazinin etik boyutunu düşündüğümüzde dikkate almamız gereken bu ayrımı temel alarak olaya bakmak olacaktır. Çünkü beden bütünlüğünü bozmak kullanıldığı anlama göre kişilikten feragat etmek anlamına gelmektedir. Kişilik ile yaşama hakkı bir bütün olduğu için ötanazi eylemi kişinin yaşama hakkına bir müdahale olarak düşünülerek insan haklarına aykırı görülebilir. Ayrıca “pasif ötanazi uygulanacak olgularda ötanazi isteğinin geçerliliğinde bir hata varsa ya da bir tanı hatası varsa hatadan geri dönüş bir ölçüde mümkündür, fakat aktif ötanazi de böyle bir şey mümkün değildir” (Centel, 2011: 85).

Aktif-pasif ötanazi ayrımı genel olarak şu şekilde toparlanabilir; ölüm, kişinin vücut bütünlüğüne doğrudan bir tıbbi müdahale ile gerçekleşmişse bu aktif ötanazi, vücut bütünlüğüne müdahale durdurulmuşsa pasif ötanaziden söz edilir. Aktif ötanazide eylem, ölmek için yardım almak isteyeninin ölümünün gerçekleşmesi için yeterli olurken, pasif ötanazide hastanın ölümünün nedeni devam etmekte olan ölümcül hastalıktan olur. Aktif ötanazi hastanın ölümü ile sonuçlanırken, pasif ötanazide hastanın iyileşme

imkânı söz konusu olabilir. Aktif ötanazide ölüm hızlı ve kesinken, pasif ötanazide hasta muhtemelen uzunca bir süre acı çekecektir (Centel, 2011: 88).

İkincisi, hastanın içinde bulunduğu durum açısından istemli ve istem dışı ötanazidir. “Hastanın iradesinin açık bir şekilde ötanazi uygulanması yönünde olduğu durum istemli ötanazidir. Hastanın bu konudaki iradesinin hasta tarafından dile getirilmediği, hastalığın hastanın bilincini kaybetmesine neden olduğu durumlarda veya koma, bitkisel yaşam gibi durumlarda uygulanan ise istem dışı ötanazidir. Daha farklı bir ifadeyle ötanazi, “hastanın istemi açısından gönüllü, gönüllü olmayan ve gönülsüz ötanazi” (Oğuz(vd), 2005: 193) olarak kendi içinde üç farklı şekilde de ele alınabilir. İstemli diğer bir deyişle gönüllü ötanazide hasta ölüm isteğini açıkça dile getirir. “Gönüllü olmayan (istem dışı) ötanazide hastanın ölüm isteğini ortaya koyan kesin bir kanıt yoktur” (Oğuz(vd), 2005: 193). Ancak hastanın yasal temsilcileri onun adına karar verirler. Yani hastanın önceki söylemlerinden yola çıkarak ya da içinde bulunduğu durumda hiçbir insanın yaşamak istemeyeceğini dile getirerek hasta adına karar verirler. Gönülsüz (istemsiz) ötanazi terimi ise iki farklı durumda kullanılmıştır. “Bu durumlarda biri hastanın yaşamak istemesini belirtmesine ya da isteğinin bu yönde olduğuna ilişkin kanıtlar bulunmasına karşın gerçekleştirilen ötanazidir ki; bu uygulamayı cinayetten ayırmak güçtür” (Oğuz(vd), 2005: 194). Diğerisi ise hastaya sorulup gönüllü olması aranmadan uygulanan ötanazidir. Bu duruma örnek verecek olursak, son evre kanser hastasının, ölümü çabuklaştıracağı bilinmesine rağmen hastanın yakınlarının isteği üzerine evine gönderilmesi.

Yukarıda kısaca açıklanan ötanazi çeşitleri şimdi sırasıyla incelenecektir. İlk olarak istemli ötanazi, “acı çeken ölümcül bir hastanın kendi talebi üzerine, hekimin bir eylemi veya hareketsiz kalması ile hastanın ölümüne yardım etmesidir” (İncioğlu, 1999: 158). Ötanazinin tartışıldığı ülkeler de ötanazi savunucuları ya da dernekleri genellikle istemli ötanaziyi savunmuşlar ve bunun serbest olmasını istemişlerdir. Genel olarak yasaya sunulan önerilerde istemli ötanazinin olmazsa olmaz şartları vardır: “Temyiz gücü, aydınlatılmış bir onam ve istemlilik” (Özkara, 2001: 20). Temyiz gücü kısaca, bir kişinin bilişsel olgunluğa erişmesidir. Yani kişiyi kendi kararlarını verebilecek bilişsel düzeye ulaşmasıdır. Ayrıca kişi ötanaziye karar verirken onun ne olduğunu bilmesi, kendisi için bu durumun ne gibi sonuçlar doğuracağını tahmin edebilmesi gereklidir. Örneğin, zihinsel engelli bireyler ya da hastalığın etkisiyle komaya veya bitkisel yaşama

girmiş kişiler temyiz gücüne sahip değildir. Bu nedenle “demanslı, bilinci kapalı, akıl hastası veya mental geriliği olan kişiler” (Özkara, 2001: 20) için istemli ötanaziden söz etmek mümkün değildir. Aydınlatılmış onam, hastaya hastanın içinde bulunduğu durum hekim tarafından anlatılmalıdır. Yani hastanın hastalığı ne, hastalık ne aşamada, şuan uygulanan tedavi ne derece yeterli, hastanın iyileşme olasılığı var mı? Eğer tedavi kesilirse sonuçları ne olur? İşte bu ve bu gibi durumları hastanın bilmesi aydınlatılmış onamdır. Aydınlatılmış onam genellikle özerklik hakkı tartışmasının temelini oluşturur. Özerklik hakkı kişinin kendi yaşamı için kendisinin bağımsız karar vermesidir. Ancak özerklik hakkı tıp için bazı sorunlar doğuracaktır. Sözgeleşi bir kişi geçirmiş olduğu bir rahatsızlık, bir organını kaybederek iyileşebilecekken o organının kaybetmek istemez ve ölümünü isteyebilir. Bu durum ise tıp için bir sorundur. Çünkü kişinin yaşama imkânı varken o ölümünü istemiştir. Son olarak istemlilik ise, verilen kararın hiçbir baskı altında kalmadan kendi iradesiyle verilmesidir. Ancak burada hasta, yoğun bir şekilde acı çekiyorsa ya da acısını azaltmak için verilen narkozun etkisindeyse bu kararı kendi iradesiyle mi vermiştir? Ya da hasta kendi istemiyle vermiş olduğu kararı ne zaman vermektedir? Bu sorulara verilecek cevaplar istemli ötanazinin aslında tam anlamıyla istemli olmadığı kısmen de olsa onun zorunlu olduğunu göstermektedir. Fakat burada kararın istemli olmadığını söyleyebilmek için acının çok yoğun olması ya da narkozun etkisinin fazla olması gerekmektedir. Bu durumda kişi temyiz gücünü kaybettiği için isteğin istemli olmadığı söylenebilir. İstemliliği etkileyen diğer bir durumda hastanın yakınlarının ve hekimlerin hastanın üzerindeki etkisidir. Hekimlerin hastalar üzerinde çok ciddi etkileri vardır. Kişi hasta olduğu için kendini hekime teslim etmiştir ve onun söyleyeceği her şeye güvenmekte ve inanmaktadır. Hekim burada bir hata yapar ve hatasını örtmek için hastanın düşüncelerinin ötanazi yönünde olmasını sağlayabilir. Kişinin yakınları ise hem hastanın içinde bulunduğu durumdan hem de kendi maddi durumlarından hareketle kişinin ötanaziyi istemesine etki edebilirler. Ancak şu unutulmamalıdır ki “ötanazi sağlanan tedavinin ekonomik nedenlerle değil tıbbi nedenlerle yetersiz kaldığı durumda özgür bir seçimdir” (İnceoğlu, 1999: 167). İstemli ötanazi için tartışılması gereken başka bir nokta ise, yaşama saygı ilkesidir. Çünkü insan hakları evrensel bildirgesine göre insan yaşamı kutsaldır korunmalıdır. Ayrıca eğer istemli ötanazi sonucunda toplumda bir kişinin ölümüne izin verilir ve buna göz yumulursa o toplumda belli bir süre sonra istemli ötanazi yasallaşmaya gidebilir. Bu

durumu daha da ileriye götürecektir olursak ötanazi uygulamaları kontrolden çıkabilir. İstemli ötanazi zorunlu olduktan sonra istem dışı ya da istemsiz ötanaziye de göz yumulacaktır. Şöyle ki bir kereye mahsus uygulanan bir durumun artık arkası kesilmeyecektir ve her zaman yinelenerek ve böylece de yaşama saygı ilkesi zamanla gözardı edilecektir. Ancak bu şekilde düşünmek olaya dar açıdan bir bakış olacaktır. Çünkü istemli ötanaziye onay vermenin onu bir hak olarak tanımlamanın doğuracağı sonuçlar kesin değildir. Bu hakkın kötüye kullanılması ötanazinin hak olmadığını göstermemektedir. Ayrıca kötüye kullanmak ötanazinin değil kullanan kişilerin sorunlarıdır ve onu ötanazi başlığı altında değil farklı bir başlık altında ele almak gereklidir ve yine eğer bir hak kötüye kullanacak diye kişilerin elinden alınırorsa orada bir hukuktan bahsetmek zor olacaktır.

O halde istemli ötanazinin tanınması ile ortaya çıkabilecek olası kötü sonuçlardan korunmak için getirilebilecek önleyici tedbirleri birkaç kategoride toplamak mümkündür: Birincisi, hastanın kararının niteliğini korumaya yönelik tedbirler. İkincisi, hastanın kararını kurumsal ve mesleki etkilerden ve politikalarından korumaya yönelik tedbirler. Üçüncüsü ise, hastalığın teşhisinde hatadan korunmaya yönelik tedbirlerdir (İncioğlu, 1999: 179).

Hastanın kararının niteliği, hastanın almış olduğu kararı sorgulamak değildir. Burada önemli olan alınan kararın hangi şartlar altında alınmış olduğudur. Yani hastanın kararı acaba kendi özerk kararı mıdır? Sözcüleri hasta psikolojik olarak sorunlar yaşıyorsa alınan karar psikolog ya da psikiyatri ile görüşülüp ondan sonra irdelenmelidir. Eğer bilirkişilerden alınan bilgiler hastanın bu kararı alabileceği durumda olduğu yönünde ise artık o karar üzerine konuşulabilir. Aksi durumda kararı tartışmaya bile gerek kalmamaktadır. Diğer bir tedbirde hastanın ötanazi talebini belli eden kanıtlara ihtiyaç vardır. Örneğin, yazılı veya sesli bir şekilde ötanazi isteğini dile getirmesi gerekmektedir. Hasta bu kararı alırken yakınları ya da bazı kurumların politikalarının etkisinde değilse ötanazi kararı o zaman tartışılmalıdır. Çünkü kanıtlardan hareket edildiğinde alınan kararın özerk bir karar olduğu kesin olarak söylenir. Ötanazi talebini kurumsal ve politik etkilerden kurtarmanın diğer bir yolu da kayıt tutmak ve tutulan kayıtları savcılığa göndermektir. Bu şekilde hem uygulanan ötanaziler devlet kontrolünde olacaktır hem de hangi hastane, hangi hekim ne kadar ötanazi uygulamış hepsi bilinecektir. Son tedbirde ise, asıl iş hekimlere düşmektedir. Çünkü ötanaziye karar verme aşamasında en önemli hususlardan bir tedavisi olmayan

ölümcül hastalıktır ve bu teşhisi koyan hekimdir. Eğer hekim yanlış teşhis koyarsa ortaya çok kötü sonuçlar çıkabilir. Bu gibi kötü sonuçları engellemek için yapılması gereken ise hastayı başka bir hekimin de kontrol etmesidir. Eğer hekimlerin kararları arasında bir uzlaşma söz konusu ise o zaman ötanazi kararı düşünülmelidir.

İstem dışı ötanazi, “ölümcül hastanın ölüm ile yaşam arasında seçim yapabilecek durumda olmadığı, iradesinin ne yönde olacağına saptanmadığı durumlarda uygulanan ötanazidir” (İncioğlu, 1999: 217). İstem dışı ötanazi de hasta temyiz gücüne sahip değildir. Bu yüzden de alınan kararda özerklik ve kendi kaderini belirleme hakkının göz ardı edilme ihtimali yüksektir. Sözügelisi akıl hastaları veya bebekler doğuştan temyiz gücüne sahip değildirler. Fakat hastalık ya da kaza nedeniyle bitkisel yaşama girmiş kişiler ise temyiz gücüne önceden sahip ancak sonradan temyiz gücünü kaybetmiş kişilerdir. Şimdi doğuştan temyiz gücü olmayan kişilerin ötanazi kararı alması imkânsızdır. Bu yüzden alınacak karar bu kişiye bakmakla yükümlü kişiler tarafından alınacaktır ki bu özerklik ve kendi kaderini belirleme hakkına ters düşmektedir. Sonradan temyiz gücünü kaybetmiş kişiler için ise önceki söylemleri önemlidir. Yani önceki söylemlerinin kesin olarak ötanazi yönünde olduğunu kanıtlayan belgelerin olması şarttır. Fakat bu da özerklik ve kendi kaderini belirleme hakkı açısından sorun doğuracaktır. Çünkü önceki söylemlerini gösteren belgeler ne kadar kesindir? Ayrıca kişinin önceki söylemlerini ortaya koyarken ki durumu ile şimdiki durumunun aynı olması mümkün müdür? Düşünüldüğünde kişinin henüz ölümle karşılaşmadan ölüm hakkında karar vermesi kolay olabilir. Ancak o kişi ölümle yüz yüze geldiğinde ölümü seçme ihtimali oldukça düşüktür. Bu yüzden önceden verilmiş kararların dikkate alınması bu açıdan sorunlar doğurabilir.

İstem dışı ötanazi yapabilmek için olaya sadece özerklik açısından bakmak bazı sorunlar doğuracaktır. Sözügelisi, bitkisel yaşamda bulunan birini hayata dönmesi zordur ve o artık kişi de değildir. Doğal olarak, bu durumda bulunan insanlar kişilerin sahip oldukları hakları sahip midir? Sorusu sorulmalıdır. Eğer sahip değilse -ki şimdilik bu mantıklı duruyor- o halde özerklik hakkı da ortadan kalkmaktadır ve böyle insanların insan onuruna yakışır şekilde (ve özellikle o kişinin yüksek menfaatleri gerekçesiyle) yaşamaları sonlandırılmalıdır. O halde istem dışı ötanazi konuşulurken tartışılan konular özerklik ve kişinin menfaatleridir. Ancak bu konu ne kadar tartışılırsa tartışılın unutulmamalıdır ki, ölümü seçmek son derece kişisel ve zor bir karardır. “Üçüncü kişi

aynı durumda olsaydı hangi kararı alırdı? sorusundan yola çıkarak varılması mümkün olmayan bir karardır” (İncioğlu, 1999: 236). Çünkü temyiz gücüne hiç sahip olmamış ya da bitkisel yaşamda bulunan birinin içinde bulunduğu durumu anlamak imkânsızdır. Burada karar veren üçüncü kişi insan onurunu göz önüne almaktadır. Ancak bu kişilerin kendi onurlarını korumak gibi bir kaygıları olduğu söylemek zordur. Diğer bir durum, bitkisel yaşamdaki kişilerin yoğun acı çektikleri gerekçesiyle üçüncü kişi tarafından ötanazisi istenmektedir. Ancak ortada onların bu kadar şiddetli acı çektiğini ortaya koyan veri yoktur. Ayrıca eğer burada kast edilen fiziksel acı ise tıp uyuşturucularla bu acıyı azaltmaktadır (ama bu uyuşturucuların ölümü çabuklaştırdığı bilinmektedir) ve ötanazi talebinin bu nedeni devre dışı kalmaktadır.

İstemsiz ötanazi, kişinin iradesine hiç başvurmadan, ölümcül hasta veya sakat olması nedeniyle öldürülmesidir. Hasta ya ölmek istememektedir ve bu iradenin tersine hareket edilmektedir veya ne istediği hiç sorulmamıştır veya iradesini açılacak durumda değildir ve yakınlarının ya da hakkında karar vermeye yetkili olanların taleplerinin tersine hareket edilmektedir (İncioğlu, 1999: 246).

İstemsiz ötanazi aslında bir cinayettir. Çünkü hasta ölmek istememesine rağmen onun ölümü gerçekleştirilmektedir. Düşünüldüğünde istemsiz ötanaziyi ötanazi ile uyuşturan tek şey öldürülen kişinin hasta olmasıdır. İstemsiz ötanazinin tarihteki en büyük örneği Nazi Almanya’ında yapılan katliamlardır. Çünkü hekimler öldürdükleri herkese ötanazi uyguladıklarını belirtmişlerdir. Nazi Almanya’ında arı ırkı yaratmak için toplum içerisinde “işe yaramaz” insanları ayırmışlar ve okullardaki çocuklara dahi bu düşünceyi aşılamışlardır. Onların işe yaramaz diye tabir ettikleri kişiler ise; ağır hastalar, engelliler ve yaşlılardır. Ayrıca politik nedenlerden dolayı da ötanazi uygulanmıştır. Tahmin edileceği gibi burada uygulanan ötanazi tamamen istemsizdir. Hitler hekimlere bu konuda belli bilgilendirmeler yaptıktan sonra onlara tam yetki vermiştir. Böylece istemsiz ötanazi meşru bir zeminde uygulanmıştır. İstemsiz ötanazi üzerinde fazla durulmayacaktır. Çünkü ötanazi denildiğinde akla gelen istemli ya da istem dışı ötanazidir. Bu yüzden istemsiz ötanaziyi bir ötanazi olarak tanımlamak mümkün değildir.

Üçüncüsü, “eylemin niteliği açısından doğrudan ya da dolaylı ötanaziden söz edilebilir. Doğrudan ötanazide eylemin temel amacı hastayı öldürmeye yöneliktir”(Oğuz(vd), 2005: 194). “Dolaylı ötanazide eylemin asıl amacı ise hastada belirli bir etki göstermektir, ancak bu eylem sırasında hastanın ölümünün yaklaşacağı da

öngörülür” (Oğuz(vd), 2005: 194). Yani dayanılmaz ağrıları olan bir hastaya verilen yüksek dozda morfin, o an için hastanın acılarını azaltsa da onu ölüme daha hızlı yaklaştıracaktır. “Ölmekte olan hastanın yaşam kalitesini bazı tıbbi müdahalelerin uygulanması gerekirse, fakat bu müdahalelerin aynı zamanda yaşam kısaltıcı etkileri varsa, dolaylı ötanaziden söz edilebilir. Bu yolu yeğlerken, etik sınırlarda kalabilmek için, ağrının hastanın hiç tahammül edemediği boyuta ulaşmış olması gerekir” (Centel, 2011: 79). Burada hasta bir değere ulaşmak için başka bir değerden ödün vermektedir. Kişinin, dayanılmaz ağrıları dindirebilmek için ölümü çabuklaştıracağını bildiği halde morfin istemesidir. Burada tartışılması gereken şey, hasta varolan durumda (şiddetli acı içerisinde) kendisi için en doğru kararı verebilecek akıl durumuna sahip olup olmadığıdır. Çünkü verilen morfinin iki amacı vardır; ilki ağrıyı azaltırken, diğeri ölümü çabuklaştırmaktadır. Kişinin bu şekilde zor bir durumda olması ikinci amacı göz önünde tutarak karar alması çok güçleştirmektedir. Doğrudan ve dolaylı ötanazi ile ilgili açıklamalara istemli ve istem dışı ötanazi açıklanırken yeterince değinilmiştir. Bu yüzden üzerinde fazla durulmayacaktır.

Ötanazi yukarıda anlatıldığı gibi farklı şekiller de uygulansa da şu hususlar hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir: “Hastanın rızası, tahammül olunamaz derecede şiddetli acı ve nihayet tedavisi imkânsız bir hastalık” (Şehsuvaroğlu, 1983: 128).

Bu bölümde buraya kadar ötanazinin ne olduğuna, ötanazinin türlerine bakılmış ve ötanazi hakkında kimi görüşlere ve sorunlara değinilmeye çalışılmıştır. Ötanazi gibi önemli, yaşamsal bir konuda Aristoteles’in etik görüşüyle kimi sorunların aşılabileceğini düşünüyoruz. Bu bakımdan Aristoteles’in etik görüşü bağlamında ötanazide ortaya çıkan kimi sorunların nasıl çözüme kavuşturulabileceğini görebilmemiz için öncelikle onun ana hatlarıyla etik görüşüne bakılacaktır. Daha sonra da bu görüş bağlamında ötanazi sorunundaki kimi noktalar tartışılacaktır.

2.2. ARİSTOTELES ETİĞİ

Aristoteles’in etik görüşünü *Nikomakhos’a Etik*, *Eudemos’a Etik* ve *Politika* adlı eserlerinde bulabiliriz. Bu yüzden onun etik görüşü anlaşılabilmesi için bu kitapların iyi irdelenmesi gerekmektedir. Aristoteles bir konu hakkında araştırma yapabilmek için o konu hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğini söylemektedir.

Aristoteles'in etik anlayışının temel kavramlarından biri mutluluk kavramıdır. O kişinin mutluluğunun iyi bir toplumsal ve siyasal düzen içerisinde mümkün olacağını savunmaktadır. Zaten Aristoteles'te toplum bireyden önce gelmektedir. Ancak bireyde toplumun temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle birey ve toplumun mutluluğu iyi bir siyasal sistemden geçmektedir. Yine bu nedenden dolayı Aristoteles'in etik görüşü temelde bir siyaset araştırması olarak görülmektedir.

Aristoteles'e göre etik, insan yaşamında yapılan, eyleme ilişkindir. Bundan dolayı etik teorik değil pratik bir etkinliktir. Aristoteles'in etik görüşünün temeli eylemlerin erdemle ve tercihle olan ilişkisine dayanır. Çünkü insanı insan yapan şey onun iyi ya da kötü olması değil bireysel tercihleri ve bu tercihler sonucu oluşturacağı değerleridir. “Her sanat ve her araştırmanın, aynı şekilde her eylemin ve tercihin bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle iyiyi ‘her şeyin arzuladığı şey’ diye yerinde dile getirdiler” (Aristoteles, 2014b: 9). Fakat her eylemin ya da bilimin amaçları farklı olabilir. Sözgelisi tıbbın amacı sağlık, ekonominin zenginliktir. Burada amaçlar farklı olsa da önemli olan yapılan şeyleri kendisi için istemiş olmamız ve her şeyi bir başka şeye tercih etmememizdir. Şüphesiz bunun iyi ve en iyi olacağı açıktır. O halde bu bilgi yaşamımız için çok önemlidir. Çünkü bu iyi ve en iyi şey sadece bir kişi için değil bütün bir toplum için geçerlidir. Böylece bu yazı bir siyaset araştırması olmaktadır. Çünkü amaç, hem toplum için hem de kişi için iyi olana ulaşmaktır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, neyin iyi olduğuna karar verirken ortaya koyulan bütün bilgilerden yeterince söz edilip edilmediğine dikkat etmek ve söz edilen alanların hiçbirinde de tam anlamıyla kesinlik aramamaktır. Çünkü “her bir alanda ancak konunun doğal yapısı izin verdiği ölçüde kesinlik aramak gerekir” (Aristoteles, 2014b: 11).

Konunun başında belirttiğimiz söze dönecek olursak, “her tercih ve her bilgi bir iyiyi arzuladığına göre tüm yapılabilecek iyilerin en ucundaki şey nedir?” (Aristoteles, 2014b: 11) sorusu, Aristoteles etiğinin önemli sorularından biridir. Bu soruya verilecek cevabın şimdilik mutluluk olduğu söylenebilir. Ancak mutluluk burada sadece bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Bu nedenle uzlaşımın sadece onun adı konusunda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü Aristoteles her insanın evrensel ve tek bir mutluluktan ya da iyiden söz etmediğini belirtir. O mutlulukların ve iyilerin olduğunu dile getirir. Her eylemin sonucu bütün insanlarda aynı etkiyi

yaratmayacağı için adına mutluluk denilse de hissedilenlerin farklı olacağı kesin görünmektedir. Buradan çıkacak sonuç ise, birileri için iyi olan bir durum başkaları için iyi olmayabilir. Bu nedenle mutluluğun ne olduğu sorulduğunda verilen cevaplar çok çelişkili ve uzlaşmadan uzak olacaktır. Söz gelişi mutluluktan kimileri haz, zenginlik gibi şeyleri anlarken kimileri ise başka şeyler anlayabilmektedir.

İyi veya mutluluk kavramları Aristoteles'ten önceki birçok filozof tarafından ele alınmıştır. Fakat Aristoteles dışındaki filozoflar bu kavramların ne olduğu sormaktan ziyade “kimlerin, nasıl iyi ya da mutlu olacağı” üzerinde durmuşlardır. Aristoteles onlardan farklı olarak iyinin ya da mutluluğun ne olabileceği, neliği üzerinde durarak şu soruyu sormuştur: “Acaba bu iyi ne olabilir? Değişik eylem ve sanatlarda değişik bir şey gibi görünüyor; tıpta ve askerlikte başka başka şeydir, öteki alanlarda da. O halde her birinin iyisi nedir? Acaba öteki şeylerin onun uğruna yapıldığı şey mi?” (Aristoteles, 2014b: 16). Söz gelişi tıpta amaç sağlık, mimarlıkta ise evdir. O halde iyi, her eylem ve tercihte amaçtır. Çünkü yapılan her şey onun için yapılmaktadır. “Bütün yapılanların bir amacı varsa, bu, yapılan iyi olur; amaçları daha çoksa, iyi bunlar olur” (Aristoteles, 2014b: 16). Burada dikkat edilmesi gereken şey, bir şeyin iyi olabilmesi ya da bir şeye iyi denilebilmesi için yapılan şeyin bir amacı mı olmalı yoksa yapılan şey kendi başına bir amaç mı olmalı? Aristoteles'e göre iyi hatta en iyi; “kendisi amaç olan bir şey olarak görünüyor” (Aristoteles, 2014b: 16). Artık şu açıktır, aranılan iyi, kendisi amaç olan şeydir. Kendisi amaç olan birden fazla şey varsa iyi, en çok kendisi amaç olan olmaktadır. Kendisi amaç olan şey her zaman kendisi için istenir ve başka hiç bir şeye tercih edilmez sadece kendisi için tercih edilmektedir. Söz gelişi onur, haz vbg. erdemler hep kendisi için tercih edilmektedir. Bu tercihler bizi hiçbir yere götürmese bile onları yine tercih etmek durumundayız. Çünkü bunların insanları mutluluğa götüreceği düşünülmektedir. Fakat burada bir çelişki söz konusudur. Yukarıda bahsedilen erdemler iyi ya da mutluluk için tercih edilmiş olup, mutluluğun onlar uğruna ya da başka şeyler uğruna tercih edilemeyeceği bir şey olması çelişkiye yol açmaktadır. Çünkü mutluluğun kendine yeter olduğu bilinmektedir. Kendine yeter olmak insanın yalnız kalması değil, toplumsal bir varlık olarak toplumdaki diğer kişilerle birlikte olmasıdır. Ancak bu birliktelikte bir sınır olmalıdır. Kendine yeter olmak tek başına ele alındığında hiçbir eksiği bulunmayan şeylerdir. “Demek ki yapılanların amacı olarak mutluluk kendisi amaç ve kendine yeter bir şeydir” (Aristoteles, 2014b: 17).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan hareketle mutluluğun en iyi şey olduğunu söylemekte olanaklıdır. Fakat hala onun ne olduğunun açık bir şekilde ortaya koyulamamış olması sorunu devam ettirmektedir. Bu nedenle sorunu çözümü için derinlemesine bir araştırma yapabilmek adına sorulacak soru, “İnsanın işinin ne olduğu?” (Aristoteles, 2014b: 17) sorusudur. Çünkü bu soru mutluluğun ne olduğunu daha açık bir şekilde ortaya koymamıza yardımcı olacaktır. O halde insanın işi nedir? aristoteles’in soruyu başka bir biçimde dile getirmesi, aranan şeyin sadece insana özgü olmasından dolayıdır.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli şey akıl sahibi bir varlık olmasıdır. Yani insan akıl sahibi olarak bir eylem yaşamına sahiptir. Eylem yaşamı ise etkinlik halinde olan yaşam anlamına gelmektedir. O halde insanın işi “ruhun akla uygun etkinliğidir” (Aristoteles, 2014b: 18). Çünkü akıl ruhun bilmesini, anlamasını ve düşünmesini sağlayan yeti olarak görülmektedir. Olanak halinde olan insan düşünme yetisiyle kavramlar arasındaki bağı kurar ve gerçekliği kavrar.

Ruh akla uygun olarak gerçekleştireceği her eylemi insanın toplumsal bir varlık olduğunu düşünerek en iyi şekilde yapmalıdır. Çünkü bu erdemli insandan beklenen davranıştır. Söz gelişi aşçının işi yemek yapmak, erdemli aşçının işi *iyi* yemek yapmaktır. O halde Aristoteles’e göre iyi kavramı erdemle bağlantılı bir kavramdır. Artık iyi kavramına ulaşabilmek için ‘ruhun akla uygunluğu’ sözünü biraz daha geliştirerek insansal iyiyi “ruhun erdeme uygun etkinliği” (Aristoteles, 2014b: 18) olarak belirtebiliriz. Burada etkinlik sözüne dikkat edilmelidir. Etkinlik kavramı ile mutluluğun sabit bir kavram olmadığı onun sürekli devinim halinde olan bir şey olduğu sonucu çıkarılabilir. O halde yukarıda değinilen mutluluğun bir amaç olduğu düşüncesi de onun ulaşılacak bir hedef değil, hedefe götüren bir etkinlik olduğu düşünülebilir. Yani anlatılmak istenen, ulaşılacak olan her hedefte yapılan her davranışın amacı mutlu olmak için yapılmaktadır. Ancak en nihayetinde hedefe ulaşıldığında alınan haz da yine mutluluk kavramı ile açıklanmaktadır. O halde mutluluk kişilerde, hem hedefe ulaştırma da etkinlik olarak hem de ulaşılan hedefte haz olarak kendini göstermektedir.

Aristoteles iyileri üç kısma ayırıyor; dış iyiler, ruhla ilgili iyiler ve bedenle ilgili iyiler olmak üzere. Burada bizim için önemli olan ruhla ilgili olan iyilerdir. Çünkü ruhla ilgili olan iyiler, en başta ve tam anlamıyla iyi olan insanları mutluluğa ulaştıracak olan iyilerdir. Aristoteles’ten önceki filozoflara bakacak olursak mutluluğun kaynağını;

erdem, haz, akli başındalık, bilgelik gibi iyi durumlarda aramışlardır. O halde Aristoteles ve ondan önceki filozofların görüşleri düşünüldüğünde mutluluk için kaçınılmaz olan şey erdemdir. Mutluluğun erdemle ilişkisi belirtildikten sonra şu sorun ortaya çıkıyor: “Mutluluk acaba öğretilir ya da alışılabir veya başka bir şekilde gerçekleştirilebilir bir şey midir? Yoksa bir tanrı vergisi olarak mı ya da bir rastlantı sonucu mu gelir?” (Aristoteles, 2014b: 22). Erdemli olduktan sonra her mutluluk her insanda olabilecek bir şeydir. Daha önce belirtildiği gibi mutluluğun temel şartı olan erdem, eğitim öğretimle kazanılabilecek bir şeydir. İnsan hayatındaki en güzel şey olan mutluluğu rastlantıya bırakmak pek sağlıklı görünmemektedir. Zaten mutluluk ruhun erdem uygun etkinliğidir sözü de mutluluğun rastlantısal olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.2.1. Aristoteles Etiği Perspektifinden Ötanazi Sorununa Bakmak

Aristoteles mutluluğa insanın, yaşamının her anında sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca ona göre mutlu olabilmek için sadece mutlu yaşamak yeterli değildir. Aynı şekilde mutlu bir şekilde ölmek gereklidir. “Acınacak şekilde ölmüş birini kimse mutlu sayamaz” (Aristoteles, 2014b: 23). Burada bir sorun ortaya çıkıyor; yaşadığımız sürece kimseyi mutlu sayamayacak mıyız? Bir insanı mutlu sayabilmek için illa sonunu mu görmek gerekir? Veya insan sadece ölünce mi mutludur? Görüldüğü gibi Aristoteles acınacak şekilde ölen insanları mutlu saymamaktadır. Bu görüş bize, onun ötanaziye karşı olmadığını gösterebilir. Çünkü ötanazinin tanımı ile Aristoteles’in bu görüşü paraleldir. Şöyle ki ötanazi, mutlu ölümdür. İnsanların ötanazi istemelerindeki temel amaçları ise insan onuruna yakışır şekilde yaşam sürüp aynı şekilde de ölmek istemeleridir. Aristoteles’te acınacak şekilde ölen insanları mutlu saymayarak insan onuruna vurgu yapmakta ve her insanın insan onuruna yakışır şekilde ölmesini istemektedir. Yaşadığımız çağda da ötanazi savunucularının bir kısmı Aristoteles’in bu görüşünü temele almaktadırlar. Yine bu soruların sorulması ve böyle bir tartışmanın başlamasının sebebi, insan ister yaşıyor ister ölmüş olsun onun için iyi veya kötü şeyler her zaman vardır ve her iki durumda da insan onuru çok önemlidir. Mutluluk ruhun erdeme uygun etkinliğiydi o halde bir insanı mutlu sayabilmek için bakılacak her eylemlerin erdeme uygunluğudur. Eylemleri erdeme uygun düşen insanı mutlu, düşmeyen insanı mutsuz sayılacaktır. O halde mutlu kişi, “hep ve herkesten çok

erdeme uygun olan şeyleri yapacak ve görececek, talihin cilvelerine en uygun ve en iyi şekilde katlanacak, gerçekten iyi ve pürüzsüz, dört dörtlük bir kişidir” (Aristoteles, 2014b: 24). Şu unutulmamalıdır, mutlu kişi kılıktan kılığa giren, kolay değişebilen bir kişi değildir. Bu yüzden insanı mutluluktan mutlu olmama durumuna düşüren şeyler küçük talihsizlikler değil aksine çok ve büyük talihsizliklerdir. Durum böyle olunca insan kısa sürede değişip mutluymken mutsuz olamaz. Artık anlaşılacağı üzere mutluluk uzun zaman diliminde ve büyük ve etkileyici olaylar sonucu oluşan bir şeydir. “O halde gelişi güzel bir süre için değil, yaşam boyu amacını kendinde taşıyan erdeme göre etkinlikte bulunan ve dış iyilere de yeterince sahip olan kişiye mutlu deriz” (Aristoteles, 2014b: 24). Ötanazi isteminde bulunan kişilerin hayatları incelendiğinde genel olarak burada anlatıldığı gibi uzun süren bir rahatsızlık temeline dayanmaktadır. Kişi yaşamış olduğu hastalıkla (tedavisi mümkün olmayan) uzun süre mücadele etmektedir. Düşünüldüğünde bu şekilde bir hastalığa yakalanan kişiler ilk olarak bir şok yaşarlar. Sonra yaşanan bu şokun etkisiyle hastalığı kabullenememe (yani inkar) duygu durumuna bürünürler. Sonra ise artık bu hastalığı kabullenip tedavisi için yapılabilecek olan şeyler araştırırlar ve nihayetinde tedavisi olmadığı öğrendikten sonra ise ötanazi talebinde bulabilirler. Bu da bize gösteriyor ki ötanazi talebinde bulunanların bir kısmının sebebi Aristoteles’in anlattığı mutluluğa ulaşamamaktan kaynaklanabilir. Ancak kısa bir zaman zarfında oluşan ötanazi düşünceleri bu belirlemenin dışında kalmaktadır. Örneğin yaşanmış olan bir kaza sonucu beyin ölümü gerçekleşen bir kişiye uygulanan ötanazi gibi. O halde mutluluğun, doğum ve ölüm arasında erdeme göre yaşanmış ve iyi sonla tamamlanmış bir durumda ortaya çıkan bir şey olduğu söylenebilir.

Ancak şuana kadar mutluluk üzerine yapılan tartışmalar onu tam anlamıyla açıklamakta yetersizdir. Çünkü mutluluğun, ruhun erdeme uygun etkinliği olduğu belirtilmesine rağmen erdem ne olduğu açıklanmadığı için mutluluğun da tam olarak ne olduğu kavranamamaktadır. Bu nedenle erdem derken kastedilen şeyin ne olduğu iyi anlaşılırsa mutluluk konusuna daha iyi bakılmış olunacaktır. Burada kastedilen erdem insansal erdemdir. Yani bedenin değil ruhun erdemidir. Çünkü mutluluk ruhun bir etkinliğidir. Dolayısıyla, erdem konusunu biraz daha açmamız uygun olacaktır.

“Biri düşünce erdemi, diğeri ise karakter erdemi olmak üzere iki tür erdem vardır” (Aristoteles, 2014b: 29). Düşünce erdemleri; bilgelik, doğru yargılama,

aklıbaşındalık vbg. Karakter erdemleri ise; cömertlik, ölçülülük, yiğitlik vbg. erdemlerdir. Düşünce erdemi eğitimle kazanılıp ve geliştirildiği için zaman ve deneyim gerektirmektedir. Karakter erdemi ise alışkanlıkla kazanılmaktadır. Bu yüzden erdem doğa vergisi değildir yani o doğuştan gelmemektedir. Zira doğuştan gelmiş olsaydı insan başka bir alışkanlık edinemezdi. Alışkanlıkları bilindiği üzere başka bir alışkanlıkla değiştirmek zordur. Bu cümleden çıkarılacak sonuç yine erdemlerin doğuştan değil sonradan oluşan ve eğitim ve alışkanlıklarla da şekillenen bir şey olduğudur. Peki, eğitimle alışkanlıklarla kazanılan erdemler doğuştan gelmemesine rağmen insan nasıl erdemlere ulaşmaktadır? Aristoteles'e göre, insanların erdemleri edinecek doğal yapıları vardır. Yani insanlar erdemleri edinmeyi olanak olarak taşımaktadır. Eğitim ve alışkanlıklarla oluşan erdemler yaşam boyu yapıla yapıla oluşmakta yani etkinliklerle şekillenmektedir. Söz gelişi, ev yapa yapa mimar olunur. Fakat burada dikkat edilecek nokta yapılan evin iyi olmasıdır. Çünkü iyi ev yapa yapa iyi mimar aksi durumda ise kötü mimar olunmaktadır. Aynı durum erdemler içinde geçerlidir, adil şeyler yapa yapa adil olunacaktır. Sürekli tekrarlanan benzer etkinliklerin kişilerin huylarını oluşturduğu bilinmektedir. Fakat huyları oluşturan asıl şey eylemlerin yapmasından ziyade “nasıl yapıldığı?” sorusunun cevabında gizlidir. Burada eylemlerin biçimsel varlığından söz edilmektedir. Aristoteles'in eylemlerin nasıl yapıldığı konusunda dikkat çektiği husus, “bu tür şeyler doğal yapıları gereği eksiklik ya da aşırılık yüzünden bozulur” (Aristoteles, 2014b: 31). Yani anlatılmak istenen ölçülülüktür. Örneğin fazla ya da az yenen yemek sağlığı bozarken, ölçülü yenen yemek sağlığı korunmaktadır. Kısaca Aristoteles'in anlatmaya çalıştığı, erdemleri bozan şey aşırılık veya eksiklik, koruyan ise orta olmaktır. Orta olmak her zaman erdem açısından önemlidir. Söz gelişi hazlardan uzak kalmakla ölçü olunurken ölçü olmakla da hazlardan uzak kalınmış olunur.

Böylece karakter erdeminin eğitim ve alışkanlıklarla kazanıldığı, alışkanlıkları oluşturan eylemlerde de orta olma gerektiği bilinmektedir. İnsan hazza ulaşmak ve acıdan uzak durmak için olmadık eylemlerde bulunmaktadır. Bu yüzden de insan küçükken gerektiği durumda haz alacak veya acı duyacak biçimde eğitilmektedir. Verilen eğitim gerek ailede gerekse okullarda genel olarak bu şekilde uygulanmaktadır. Bu eğitim insanların alışkanlıklarını ve karakterlerini belirleyeceği için artık karakter erdemlerinin haz ve acıyla ilgili olduğunu söylemekte sakınca görülmemektedir. O

halde bir insanı erdemli kılan ya da erdemli olma konusunda tercihe iten üç şey vardır: “Güzel, yararlı, haz veren ve bunların karşıtı çirkin, zararlı, acı veren” (Aristoteles, 2014b: 33).

Şimdi tekrardan erdemın ne olduğu konusuna dönecek olursak, “ruhta olup bitenler üç türlü –etkilenimler, olanaklar ve huylar- olduğuna göre erdem bunlardan birisi olsa gerek” (Aristoteles, 2014b: 35). Aristoteles; arzu, öfke, sevgi, kin, haz ya da acının izlediği şeylere “etkilenim”, bunlardan etkilenmemizi sağlayan, sözgelişi öfkelenmek gibi durumlara “olanak” olduğu belirtmektedir. Etkilenimlerle ilgili iyi ya da kötü durumlara “huy” denilmektedir. Örneğin, öfkelenildiğinde verilen tepkinin çokluğu ya da azlığı huydur. Huy da orta olmayla bağlantılı olduğu için aşırı öfke söz konusu ise bu kötü bir durumken, Orta öfke ise iyidir. Erdemlerle ilgili olan şeylerin sonucunda iyi ya da kötü diye tepkiler alınmaktadır. Yani eylemlerin sonuçlarındaki iyi ya da kötü diye yapılan değerlendirmelerin erdemlerle ilgili olduğu söylenebilir.

O halde erdemlerin cins olarak huy olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu durum çok genel bir belirleme olacağı için erdemlerin nasıl bir huy olduğu belirlenmelidir. “Her erdem neyin erdemi ise onun iyi durumda olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlar. Sözgelişi, gözün erdemi sayesinde iyi görürüz. O halde insanın erdemi insanın iyi olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlayan huy olmalıdır” (Aristoteles, 2014b: 36). “Erdem tercihlere ilişkin bir huydur: Akıl tarafından ve akılı başında insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak orta olanda bulunma huyudur” (Aristoteles, 2014b: 37). Yani aşırılık ve eksiklik gibi iki kötünün ortasını bulma ve tercih etmedir. O halde şu açıktır ki erdem (özellikle de karakter erdemi) orta değildir.

Erdemler eylemlerle ilgili olduğundan, eylemlerin isteyerek ve istemeyerek yapılanlarını belirlemek erdem açısından önemlidir. İstemeyerek yapılan eylemler, “yapanın da maruz kalanın da dışında bulunan, böyle olduğundan dolayı da yapanın ya da maruz kalanın hiç payı olmadan yapılan zorla yapılandır” (Aristoteles, 2014b: 44). Sözgelişi bir insanı sürükleyen rüzgâr yüzünden insan istemeyerek eylemde bulunmuş olmaktadır. Fakat bazı durumlar vardır ki eylemin isteyerek mi yoksa istemeyerek mi yapıldığına karar verilmesi güçtür. Örneğin, fırtınalı bir denizde gemi batmasın diye insanlar kendi eşyalarını denize atarlar. Bakıldığında hiç kimse isteyerek hiçbir şeyi denize atmaz. Fakat burada kendi ve diğerlerinin kurtuluğu için bu eylemi yapmak

gerekmektedir. İşte bu ve bunun gibi durumlarda “eylemlerin isteyerek veya istemeyerek yapıldığı, yapıldığı ana bakılarak söylenmeli” (Aristoteles, 2014b: 44). Yukarıdaki tanıma bakacak olursak buradaki eylem isteyerek yapılmış gibi görünmektedir. Çünkü yapıldığı anda kişi isteyerek eylemektedir. Fakat mutlak bu eylem anlamda istemeyerek yapılmaktadır. Peki, eylemlerin isteyerek ya da istemeyerek yapıldığında nasıl ve neye göre karar verilecek? Bu soruya yukarıdaki tanımdan hareketle cevap verecek olursak, bir eylemin zorla yapılıp yapılmaması bakmak gereklidir. O zaman şu soru sorulmalıdır: Hangi eylemlere zorla yapılan demek gerekir? Nedeni yapanın dışında olan eylemler mi ya da kendileri istemeyerek ama yapıldıkları anda başka şeylere tercih edilen eylemler mi zorla yapılmaktadır? “Başlangıçları yapanda bulunanlar kendileri istenmeyerek yapılıyor ama o anda başka şeylere karşı istenerek” (Aristoteles, 2014b: 45). Eylemler tek tek şeyler arasındadır ve genel anlamda istenerek yapılırlar. Aslında kendileri istenmeyerek yapılıyorsa başka şeylere karşılık istenebilirler. Bu durum eylemlerin daha çok isteyerek yapıldığını göstermektedir. Yani ilk aşamada istenmese bile başka şeylere karşılık istenir olmaktadır. Diğer bir konu bilgisizliktir. “bilgisizlikten dolayı yapılan, tümüyle istenerek yapılan değildir; üzüntü ve pişmanlık getireni istenmeyerek yapılandır” (Aristoteles, 2014b: 45). Bilgisizlikten dolayı yapılan bir eylem sonucunda kişi üzüntü duyuyorsa “istemeyerek yaptı” demek yerinde olacaktır. Eğer üzüntü duymuyorsa isteyerek yapmadı demek daha doğru bir ifadedir. Burada şuna dikkat edilmelidir, bilgisizlikten dolayı bir şey yapmak ile bilmeden yapmak birbirinden farklı şeylerdir. Sözgelisi sarhoş birinin yaptıkları bilgisizlikten değil bilmeden yapılan şeylerdir. Hekimin hastasını iyileştirmek için vermiş olduğu ilaç hastanın ölümüne yol açmışsa bu durum bilmeden değil bilgisizlikten yapılmıştır. Eğer eylem gerçekleşirken ortada bir bilgisizlik varsa ve eylemin sonucunda eylemi gerçekleştiren kişi üzüntü ve pişmanlık duyuyorsa o eylem istemeyerek yapılmıştır. O halde zorla ya da bilgisizlikten dolayı yapılan eylemler istemeyerek yapılandır.

Erdemin tercihlerle ilgili bir huydur. Bu nedenle erdemin ne olduğunu ortaya koyabilmek için tercih konusuna da açıklık getirilmelidir. “Tercih isteyerek yapılan bir şey gibi görünüyor ama aynı şey değil; isteyerek yapılan daha kapsamlı” (Aristoteles, 2014b: 48). Sözgelisi plansız aniden yapılan şeylere de isteyerek yapma diyoruz ama tercihe göre değil. Tercih arzu ile çok karıştırılır hatta onların aynı şeyler olduğu bile

söylenmektedir. Fakat onlar farklı şeylerdir. Akıl sahibi varlık tercihe göre hareket etmektedir. Çünkü akıl sahibi kendine egemen olan kişidir. Kendine egemen olan tercihlerle, olamayan ise arzuyla hareket edecektir. Böyle bakıldığında tercih ile arzu birbirlerinin tersi gibi algılanabilir. “Birbirlerine yakın görünmelerine rağmen tercih isteme de değildir. Çünkü olanaksızların tercih edilmesi söz konusu değildir. Oysa olanaksızların da istenmesi söz konusudur” (Aristoteles, 2014b: 48). Sözü gelişi insan ölümsüzlüğü ister fakat onu tercih edemez. Yani tercih, elimizde olanla ilgili iken isteme ise elimizde olmayan şeylerle de ilgilidir. Bu yüzden isteme tercihten daha kapsamlı ve geniştir. “İsteme daha çok amaçla tercih ise amaca götüren şeylerle ilgilidir” (Aristoteles, 2014b: 48). Örneğin, sağlıklı olmayı herkes ister ama bizi sağlıklı kılacak şeyleri çok az kişi tercih eder. Daha açık belirtecek olursak sağlıklı olmak istenir ama sağlıklı yaşam tercih edilir.

Ötanazi konusunda bugün yapılan tartışmaların bir kısmı ötanazinin bir hak olduğu ve istenildiği zaman tercih edilebileceği yönündedir. Bu görüşü savunanların temel tezi, yaşamak nasıl bir haksızlığa, ölmekte aynı şekilde haktır. Şimdi Aristoteles’in gözünden bu olaya bakacak olursak, burada sorulacak ilk soru burada ölüm istenmekte midir yoksa tercih mi edilmektedir? Eğer hasta olan bir kişi ölümü istiyorsa o halde ölüm bir hak olmaktan çıkacaktır. Çünkü elimizde olmayan bir şeye sahip olmamız gerçekten zordur. Yukarıda verilen örnekte ölümsüzlüğün isteneceği ancak tercih edilemeyeceği ile belirtilen şey de yine bu noktaya gelmektedir. Eğer ötanazi olayına bir hak olarak bakacak olursak, elimizde olan iki haktan (yaşam-ölüm) birini tercih etmek durumunda kalırız. Bu şekilde düşünülünce ötanazi eylemi isteyerek yapılan ve her zaman olanaklı olan bir tercih olarak anlaşılabilir. Bir de istemeden yapılan eylemler vardır. Burada vurgu yapılacak şey ise bilmeden yapma ve bilgisizlikten yapma ayrımıdır. Çünkü bir hekim hastanın ölümünü sağlayacak ilacı bilmeden veremez. Eğer bu ilaç hekim tarafından hastaya verilmişse ya bilerek ya da bilgisizlikten verilmiştir. Eğer bilgisizlikten dolayı hastaya böyle bir ilaç verilmişse o halde hekimin hekimlik mesleğinde hem meslek bilgisi hem de meslek etiği ile ilgili sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumu düşünmek bile insanı tedirgin etmektedir. Çünkü insanla ilgili bilimler de merkezde insan olduğu için etik açıdan her zaman “insanca” olan yapılmamıştır. Eğer bilgisizlikten bu ilke ihlal ediliyorsa orada etik sorunlar gün yüzüne çıkmıştır artık. Bizim burada tartışacağımız şey ise bilerek yapılan eylemlerdir.

Üzerinde durulacak nokta ise sadece hekimin eylemi bilerek yapması değil karar alırken yetkili olan kişilerinde alacakları kararları bilerek almasıdır. Çünkü ötanazi de karar alınırken oldukça fazla taraf olduğu unutulmamalıdır. Ötanazi savunucularının büyük çoğunluğu istemli ötanazi yönünde birleşmektedir. Çünkü kişinin hayatındaki en önemli kararı yine kişinin kendisi alması gerekmektedir. Bu yönden eğer kişi ötanazi isteğinde bulunuyorsa burada ötanazi kavramını ve ayrıca kendi içerisinde bulunduğu durumu iyi bilmesi gereklidir. Yani yukarıda bahsedilen, temyiz gücü, aydınlatılmış onam ve istemlilik kavramları yeniden gündeme gelmektedir. Aristoteles'in burada vurgu yapmaya çalıştığı şey, elimizde olan şeylerle ilgili karar alınırken enine boyuna düşünmek gerektiğidir. Çünkü enine boyuna düşünülen şeyler tercih edilebilir. Eğer kişi ötanazi kararı alırken enine boyuna düşünürse ve adı geçen üç ilkeye de sahipse yanlış karar alma ihtimali çok düşük olacaktır. Ancak yapılacak olan tercihte bu söylenenler dikkate alınmazsa, kanımlarla ya da inançlarla hareket edilmiş olunacaktır. Bu durumda ötanazi eyleminde, eyleyen ve eyleme maruz kalan kişiler arasında etik sorunlara yol açabilir. Aristoteles'in burada anlatmaya çalıştığı, temel olarak amaçlara dikkat etmek ve o amaçları bizi götüren araçları doğru seçmektir.

Erdemle ilgili buraya kadar yapılan açıklamalar gösteriyor ki, erdemlerin etkinliği, enine boyuna düşünülen ve amaca götüren şeyleri tercih edilen, yani tercihe bağlı ve istenilerek yapılan eylemlerdir. Söz gelişi yapılması elimizde olan şeyleri yapmamak da elimizdedir. Bu durumda kötülükte iyilikte elimizde olur ve insan isteyerek kötülük yapıp mutsuz olabilir. Fakat istemeden mutlu olamaz. “Böylece erdemlerin ortak cinsi biçimsel olarak belirlemiş ve orta olmaları oldukları, onları oluşturan eylemleri yapmayı sağlayan huylar oldukları, elimizde oldukları ve isteyerek edinildikleri belirtilmiştir” (Aristoteles, 2014b: 56). O halde ötanazi kavramının tanımı ve kapsamı düşünüldüğünde onun istenerek yapılan ve tercih edilebilen bir eylem olduğu söylenebilir. Zaten Aristoteles'te her durumda akli başındalığa vurgu yaparak, “aklıbaşında kişi doğru yargılayandır” (Aristoteles, 2014c: 125) demektedir. Bu yüzden ötanaziye karar veren kişinin akli başında olması Aristoteles için önemli görülmektedir. Ayrıca ötanazi savunucuların büyük bir kısmı ötanazi çeşitlerinden istemli ötanaziye vurgu yapmakta istem dışı ötanaziye karşı çıkarken, istemsiz ötanaziye ise cinayet olarak görmektedirler. Bu görüş Aristoteles'in düşüncelerine büyük ölçüde uymaktadır. Çünkü aklıbaşında doğru yargılama yapabilen kişi özerklik ve kendi kaderini belirleme hakkını

kullanmaktadır. Ancak Aristoteles ilerleyen bölümlerde değinilecek olan engelli doğmuş bebeklerin ölümünü isteyerek kendi görüşü ile çelişmekte ve istemli ötanaziden istemdişi ötanaziye kaymaktadır. Böylece bu kişiler özerklik ve kendi kaderini belirleme hakkı ile çelişmektedir.

Aristoteles'e göre, cömertlik, ihtişam, yüce gönüllülük ve adalet gibi çeşit çeşit erdemlerin varlığından söz edilmektedir. Bu erdemler içerisinde konumuz gereği adalaet erdemi önemli görülmektedir. Çünkü ötanazinin gerek hukuki gerekse ahlaksal boyutu adalet erdemi ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle adalet incelenmesi gereken bir erdemdir.

Daha önce de söylendiği gibi erdemler orta olmaydı, o halde üzerinde durulması gereken adalet erdeminin nasıl bir orta olduğu ya da nelerin ortası olduğudur. İnsanlar adil şeyler yaptıklarında ya da adil eylemde bulduklarında onlara adaletli aksi durumda ise adaletsiz deniyor. Sebebi ise bir huyu ortaya koyarken onun ne olduğundan çok onu karşıtı ile bilmeye çalışılmasıdır. Bir huy ister karşıtı ister kendisi ele alınacak olsun dikkat edilecek husus o huyun hangi anlamda kullanıldığıdır. Yani adaletten adaletsizlikten birkaç anlamda söz edilebilir. Söz gelişi “hem yasaya uymayan insanın hem çıkarıcı insanın hem de eşitliği gözetmeyen insanın adaletsiz olduğu düşünülüyor. O halde açık ki, yasaya uyan insan da eşitliği gözeten insan da adaletli olacaktır” (Aristoteles, 2014b: 91). Demek ki bir insana adaletli denilebilmesi için yasaya uyması veya eşitliği gözetmesi gereklidir. Adaletli insan her zaman kendi için iyi olanı tercih etmeye çalışır ve kötü olanı tercih etmişse de onun belli bir şekilde iyi olduğunu düşünerek tercih etmiştir. O halde adaletli insana bir bakıma çıkarıcı denilebilir. Çünkü çıkarıcı her zaman kendisi için iyi olanı tercih edeceğinden, çıkarıcılığının iyi ile ilgili bir durum olduğu söylenebilir.

“Yasaya uymayan adaletsizdir, yasaya uyan adildir, dediğimize göre açıktır ki yasal şeyler bir anlamda haklı şeylerdir” (Aristoteles, 2014b: 92). Yasalar herkes için konulur ve genel anlamda iyiyi arzularlar. Yani yasalar hazırlanırken genelin yararı (başta olanların yararını düşünenler hariç) göz önünde tutulur. O halde mutluluğu oluşturan şeyler bir bakıma yasalar ve yasalarla belirlenen haklardır. Yasa; ölçülü ve yiğit insanın yaptıklarını buyurur ve kötü olan şeyleri yasaklar iyi olan şeyleri emreder. Bu şekilde düşünüldüğünde adalet, “kendi amacını kendinde taşıyan bir erdemdir –ama kendi başına değil, bir başkasıyla ilişkide bir erdem olarak- bu nedenle sık sık adaletin

erdemlerin en önemlisi olduğu düşünülüyor” (Aristoteles, 2014b: 92). Adalet kendi amacını kendinde taşıdığı için tam kullanılan bir erdemdir. Çünkü bu erdeme sahip olan yalnızca kendi kendine değil başkalarıyla ilgili olarak da kullanabilir. “Bu nedenden ötürü erdemler içerisinde yalnızca adaletin başkalarının iyiliği için olduğu düşünülüyor; çünkü bir başkasıyla ilişkide söz konusudur” (Aristoteles, 2014b: 92) ve yine o yalnızca kendisine değil başkalarına da yararlı olan şeyleri yapar. Adalet bu yönüyle erdemle karıştırılır. Başkalarıyla ilişki söz konusu olduğunda adalet, kendi başına bir huy söz konusu olduğunda ise erdem anlaşılmalıdır. Yani adalet erdemden farklıdır. Adalet çeşit çeşit olan erdemlerden yalnızca biri ve en önemlisidir. Ötanazini hukuki boyutu düşünüldüğünde anayasanın ve yasaların önemi büyüktür. Yani bir ülkede ya da toplumda ötanazi kararı alınabilmesi için hakimlerin kararları kadar yargının da kararı önemlidir. Çünkü yasalar insanların mutluluğu için vardır. Ötanazi talebide temelde mutluluğu dayandığı için yasalar asla göz ardı edilemez. Burada aranan şey ise Aristoteles’in belirttiği tarzda adalet erdemidir. Ötanazi konusu tartışılırken konunun hukuki boyutu ve beraberinde ortaya çıkan adalet erdemi her zaman gerekli görülmektedir.

Yukarıda adaletin birkaç anlamda kullanıldığı belirtilmiştir. Adaletin kullanılan o anlamlarından hangisi çeşit çeşit olan erdemlerin dışında kalır? “Haksızlık yasaya ve eşitliğe aykırı, haklı ise yasaya ve eşitliğe uygundur. O halde sözü edilen adaletsizlik yasaya aykırı olanla ilgilidir” (Aristoteles, 2014b: 94). Eşitsizlik, yasaya aykırı davranma aynı gibi görünen farklı kavramlardır ve haksızlık ve adaletsizlik de bunlardan farklıdır. Çünkü eşitsizlik ayrı bir adaletsizlikken, yasaya aykırı davranma başka bir adaletsizliktir. Bu durum tıpkı parça bütün ilişkisi gibidir. Burada bahsedilen bir adalet tüm adaletin yalnızca bir kısmıdır. O halde “özelinde adalet ve adaletsizlikten ve özelinde hak ve haksızlıktan söz etmek gerek” (Aristoteles, 2014b: 94). Şimdi şu açıktır ki yasaya uygun olan şeylerin çoğu neredeyse tüm erdemlere uygundur. Çünkü yasa erdemlere göre yaşamayı buyurmaktadır. Sözgeşi, hırsızlık yapmak birini yaralamak ya da öldürmek gibi durumlar erdemlerle bağdaşmaz ve bunun sonucunda yasalara da ters düşer.

“Adaletsiz kişi eşitliği gözetmeyen, haksızlıkta eşitsizlik olduğuna göre, eşitsizliğinde bir ortası olduğu açık. Bu da eşitlik; nitelik daha çok ve azın söz konusu olduğu eylemde eşitte söz konusu olacaktır” (Aristoteles, 2014b: 95). O halde

hak eşitlikse haksızlık da eşitsizlik olacaktır. Eşitlik orta olduğuna göre hakta orta olacaktır. Bir şeyin orta olabilmesi için en az iki şey söz konusu olmalı ve biri az diğeri ise daha çok olmalıdır. Sözgelisi haksızlık eden, “iyi bir şeyden daha çoğuna, haksızlığa uğraya ise daha azına sahip oluyor” (Aristoteles, 2014b: 97). Kötü için de benzer durum söz konusudur, daha küçük kötü daha büyük kötüden iyidir. Burada bahsedilen eşitlik ve hak konusunda orta olmayı amaçlayan bir adalettir. Buna paylaştırıcı adalette denilebilir. Adaletin bir de düzeltici yanı vardır. Düzeltici adalet daha çok ortak şeylerin paylaşımıyla ilgilidir. Sözgelisi alışverişte ya da mal paylaşımında doğru oranlama yapmak düzeltici adaletin bir gereğidir. Daha önce belirtildiği gibi adalet orta olmaydı, o halde düzeltici adalet ise kar ve zararın ortasıdır. İnsan kar ve zararda ortayı bulmak için yargıca gider çünkü yargıçların adaleti temsil ettiği düşünülür. Fakat orta olan yargıçlar gerçek anlamda adaletlidir.

Ruh erdemlerini karakter ve düşünce erdemleri olarak ikiye ayrıldığı belirtildiği ve erdemlerinin neler olduğu ana hatlarıyla ele alındı. İnsanın işi ruhun erdeme uygun etkinliği idi. Erdem konusuna açıklık getirildi. Artık ruh konusu üzerinde durmak gerekmektedir.

“Ruhun kısımları, akıl sahibi olan ve akıldan pay almayan yan diye ikiye ayrılır. Akıllı yanda aynı şekilde ikiye ayrılır; biri, ilkeleri başka türlü olamayacak nesnelere, öteki de ilkeleri başka türlü olabilecek nesnelere baktığımız yan” (Aristoteles, 2014b: 115). Yani akıllı yanın bir kısmı tartan yan diğeri ise bilimsel yan olmaktadır. Çünkü olduğundan başka türlü olamayacak şeyleri akıl düşünüp tartar. Peki, araştırmalarımız için önemli olan bu iki kısım içinde iyi olan huy nedir? İyi olan şeyler erdemle ilgili olduğu için erdeme ve buna paralel olarak da ruhta eylemlere ve doğruluğa bakılmalıdır. Ruhta eylemlere özgü üç temel şey vardır: “Duyum, us, iştah” (Aristoteles, 2014b: 116). İlk olarak duyum hiçbir eylemin ilkesi olamaz, çünkü duyum hayvanlarda da vardır ve onlar hiçbir eyleme katılmazlar. İştah ise eylem açısından çok önemlidir. Karakter erdemleri tercih edilen bir huydur ve eylemin ilk ilkesi tercihtir. Tercihin ilkesi ise iştahdır. Yani iştah insanın eylemdeyken tercih yapması için insanı harekete geçiren bir ilkedir. Tabi burada unutulmaması gereken nokta yapılan bu işlemlerin doğru bir akıl yürütmeye akla uygun olarak yapılmasıdır. Fakat şu halde akıl eylemleri iyi-kötü ile değil de doğru-yanlış ile değerlendirme yapar. Çünkü “düşünce ile ilgili her iki parçanın da görevi doğruluktur. Ona göre her bir parçanın en çok doğruya ulaşacağı huylar, her

iki yanın erdemleri olan şeylerdir” (Aristoteles, 2014b: 117). Ruhun herhangi bir duruma evet ya da hayır derken onlarla doğruya ulaştığı şeyler: “Sanat, bilgi, akli başındalık, bilgelik ve ustur. Kabul ve sanı ile ise yanlışlığa düşebilir” (Aristoteles, 2014b: 117). Bilgi, herkes için bildiği şeyden başka bir şey olmamasıdır. Fakat bizim gözlemlerimiz dışında olan şeyler olduğundan farklı olabileceği için onları olmamış sayamayız. Demek ki bilgi nesnesi zorunlu ve ebedi olan bir şeydir. Ebedi olan şeyler doğmamış ve yok edilemez oldukları için öğretiler şeylerdir. Fakat burada bahsedilen bilgi nesnesi olduğundan başka türlü olamayacak şeylerdir. Aristoteles ruhun akıllı yanını açıklarken kişilerdeki akli başındalığa ayrı bir parantez açmaktadır. Çünkü “akli başında kişinin işi; sağlıkla, güçle ilgili olanlar gibi ayrıntılarda değil, bütünüyle iyi yaşama ile ilgili olarak nelerin kendisi için iyi ve yararlı olduğu konusunda yerinde düşünebilmektir” (Aristoteles, 2014b: 118). Yani kişi, olduklarından başka türlü olamayan nesnelere ilgili iyi akıl yürüttükleri zaman akli başında olur. Dolayısıyla düşünüp taşınan kişi, insan için neyin iyi ya da kötü olduğunu karar veren akli başında kişidir. O halde akli başında kişilik özelliğine ölçülük demek yanlış olmayacaktır. Fakat bu özellik bilgelik değildir. Çünkü bilge kişiler “İnsanca iyileri aramadıklarından ötürü kendilerine yararlı şeyleri bilmedikleri, büyük, hayranlık verici, zor, tanrısal ama yararsız şeyleri bildikleri söylenir” (Aristoteles, 2014b: 121). Sözü gelişi Anaksagoras ve Thales gibi kişiler bilge kişilerdir. Aristoteles’e göre bütün iyi huylar tek bir amaca yönelirler. Bundan dolayı bir eylemi iyi yapan şey o eylemi gerçekleştiren kişinin akli başında ve doğru yargılama yapabilen olmasıdır. Akli başındalık ve doğru yargılama birbirinden ayrılamaz. Nitekim akli başındalık neyin yapıp neyin yapılmaması ile ilgiliyken doğru yargılama ise o yapılacak şeyi değerlendiricisidir. O halde “kişi nelerde akli başında ise o konularda değerlendirici olması açısından aynı zamanda doğru yargılayandır ve anlayışlıdır” (Aristoteles, 2014b: 125). Ötanazi üzerine yapılan tartışmalarda genelde vurgu yapılan şey, kişilerin kendi hayatlarıyla ilgili kararları yine kendilerinin almasıdır. Amaç, kişinin kendisi için neyin iyi olup olmadığı diğerlerinden daha iyi bilebileceği düşüncesidir. Bu nedenle Aristoteles’in bahsettiği akli başındalık ve doğru yargımla ötanazi konusu için önemli olmaktadır. Çünkü herkes kendisi hakkında en doğru karar veren kişidir. Şuana kadar ki açıklamalar da hep erdemli kişinin özelliklerinden bahsedilmeye çalışılmıştır. Artık erdemin karşıtı olan durumlardan da bahsedilmelidir. Erdemin karşıtı olan üç tür alışkanlıktan söz

edilmektedir: “Kötülük, kendine egemen olamama ve canavarlık” (Aristoteles, 2014b: 130). Canavarlık bizim anladığımız anlamda erdemlerin karşıtı olması pek akla uygun durmamaktadır. Çünkü canavarlık insanüstü varlıklara ait olduğu düşünülen erdemlerin karşıtı gibi görünmektedir. Burada anlatılmak istenen aslında erdemle ilgili bir durum değildir. Çünkü canavarlığın yırtıcı ve vahşi hayvanlarda bulunan bir özellik olduğu, tanrılarda bulunan durum ise erdem üstü bir durum olduğu için, bu iki durumun da erdemle ilgisi yoktur. Erdemle ilgili olan kendine egemen olamama konumuz gereği önemli olduğu için onun üzerinde durulacaktır. Kendine egemen olmama zayıf karakterliliğin bir sonucudur ve buna paralel olarak da yerilecek bir şeydir. Kendine egemen olma ise bu durumun tersidir. Çünkü bu kişi tutarlı bir şekilde akıl yürüten sağlam karakterli kişilerdir. Kendine egemen olmayan kişi tutkuları ile hareket eder, akıl yürütmeleri doğru olarak yapamaz ve bu paralel olarak da tutkularının esiri olur. Artık o kişi için çok önemli bir erdem olan ölçülülükten bahsetmek imkânsızdır. Kendine egemen olmayan kişilerin bilerek mi, bilmeden mi; eğer bilerekse hangi anlamda bilerek davrandıklarını incelemek gerekli ve kendine egemen olma ya da olmama durumunun nelerle ilgili olduğunu belirtmek gereklidir. Bilerek eylemek yine ötanazi eylemi için vazgeçilmez bir durumdur. Hekim ya da hasta veya hasta yakınları ötanazi kararı alırken bu kararı bilerek almaları gerekmektedir. Aksi durumda bir ihmal sebebiyle kişinin ölümüne sebep olunacaktır ki, bu durumu düşünmek bile insanı tedirgin etmektedir. Fakat bu noktalara değinmeden önce kendine egemen olan ya da olmayan kişileri neye göre birbirinden ayırıyoruz? Bu soruya yanıt aranmalıdır. Daha açık belirtilecek olursa bu ikisi arasında ayırım yaptıkları şeylerle mi ilgili yoksa davranış tarzı açısından mı ayırım taşıyor? Kendine egemen olmayan kişi kendine egemen olamama durumunu bilgisizlik ya da bilmeden yapmış olabilir. Sözgelisi bilgisiz kişi sanılarla hareket eder ve sadece hazlarla yaşar. Bu kişilerin kendilerine egemen olması oldukça güçtür. Ayrıca bilmeden yapanlar ise öfke, cinsel tutkular ve sarhoşluk gibi durumlarda bulunanlardır. Aynı şekilde bilmeden yapanlarda kendine egemen olamazlar. Bu gibi durumlarda bulunan kişiler tıpkı bir tiyatro oyuncusu gibidirler. Onların kendine egemen olamama nedenleri doğal gibi görünebilir. “Hem kendine egemen olanlar ve sağlam karakterliler hem de kendine egemen olmayanlar ve zayıf karakterliler hazlarla ve acılarla ilgili olarak böylelerdir” (Aristoteles, 2014b: 136). Hazzı ortaya çıkaran şeyler zorunlu ve zorunlu olmayan olarak iki gruba ayrılırlar.

Zorunlu olanlar bedenle ilgilidir (sözgeleş, beslenme, cinsel ihtiyaç gibi). Zorunlu olmayanlar ise kendi başına tercih edilen şeylerdir (sözgeleş; mevki, zenginlik gibi). İşte bu iki durumda aşırıya kaçmalara kendine egemen olmama diyoruz. Anlaşılacağı gibi burada kendine egemen olmama haz düşkünlüğü gibi kendine egemen olma ise ölçülükle bir tutulmaktadır.

Kendine egemen olmama daha çok haz ve arzularla ilgili olduğu belirtilmiştir. Fakat kendine egemen olmama sadece arzularla değil öfkeyle de ilgili olabiliyor. Ancak bu iki durum (arzu-öfke) arasında bir fark var. Şöyle ki, öfkeyle hareket eden kişi öfkenin doğasının sıcaklığı ve çabukluğundan dolayı ani hareket ederek aklın buyruklarını duymaz. Bu durum tıpkı bir ses duyduğunda havlayan köpeğin gelen sesin dost mu düşman mı olduğunu bilmeden havlaması durumuna benzetilebilir. Çünkü kişi öfkelenildiğinde ani bir hareketle aklın sesini duysa bile buyrukları anlamaz. Yani öfkeye yol gösteren ya da öfkeyi harekete geçiren durum ilk aşamada akıldır. Fakat arzu akli hiç dinlemez. Kişi duyumuna hoş gelen şeye saldırır. Arzu ile hareket eden kişi akli değil her zaman arzularını dinler. Bu yüzden bizim asıl üzerinde durduğumuz kendine egemen olmamanın arzu ile ilgili olduğu durum daha tehlikeli ve önemlidir.

Haz düşkünü kişilerin kendine egemen olmayan kişiler olduklarını söylenmektedir. Fakat “haz düşkünü kişi pişmanlık duyan biri değil, çünkü o tercihlerinde tutarlı, oysa her kendine egemen olmayan kişi pişmanlık duyar” (Aristoteles, 2014b: 144). O halde haz ve kendine egemen olmama bir ve aynı şeyler değildir. Çünkü pişmanlık duyulmayan şeyin düzelmesi mümkün değilken, diğerinin düzelmesi mümkündür. Aslında ikisi de kötüdür. Fakat haz sürekli, diğeri ise süreli olmayan bir kötüdür. Kendine egemen olmama başlı başına bir kötülük değildir. Kötülükle kendine egemen olmamanın eylemleri benzerdir. Sözgeleş “Miletoslular aptal değil, ama aptalların yaptığı şeyler yapıyorlar” (Aristoteles, 2014b: 145). Tıpkı buradaki durum gibi kendine egemen olmama durumunun kendisi kötülük değil, sadece kötülerin yaptıkları gibi davranırlar. Haz düşkünü kötü bir kişiden, kendine egemen olmayan kişiyi nasıl ayıracağız? Kendine egemen olmayan kişi “tutku yüzünden kendini kaybedebilir, tutku onu öyle güder ki, akla uygun davranmaz, dolayısıyla sakınmadan hazların peşinden koşmak gerektiğine inanabilir” (Aristoteles, 2014b: 145). İşte bundan dolayı kendine egemen olmayan kişi asıl anlamda kötü değildir. Daha açık belirtecek olursak; “biri erdemli huy, öteki kötü bir huy” (Aristoteles, 2014b: 145). Artık kendine

egemen olmayan kişi ile haz düşkünü kişinin birbirinden farklı oldukları söylenebilir. Fakat bu iki kişinin birbirine benzer oldukları durumlarda söz konusudur. Şöyle ki; her ikisi de bedensel hazların peşinde koşar, ancak haz düşkünü bunu yapması gerektiğine inanırken kendine egemen olmayan kişi ise bunu yapmaması gerektiğine inanır. Belki de aralarında en önemli benzerlik ve fark budur.

Aristoteles'e göre, "İyilik yapanlar iyilik yaptıkları kişileri, iyilik görenlerin onları sevdiklerinden çok sever" (Aristoteles, 2014b: 183). Böyle insanlar iyilik görenlerin var olmasını isterler bu durum 'insanca' bir davranış ya da düşünce olarak algılanabilir. Nasıl ki bir şairin yazdığı şiir onun eseri ve onu seviyorsa aynı şekilde iyilikte insanın bir eseridir ve insan onu sevmelidir. Fakat pek çok kişi iyilik yapma ve iyilik görme işlevinde genelde iyilik görme tarafında olurlar ama bu yanlıştır. Çünkü insan etkinlik (yaşamakla, eylemekle) vardır. İyilikte bulunun kişi bir eser ortaya çıkardığı için bir bakıma etkinlik içindedir ve insan olmanın gereğini yerine getirmektedir. Burada eylemekle ilgili ayırt edici şey, eyleyen insan isteyerek ve aklın katıldığı eylemlerde bulunmasıdır. Bu yüzden her kişiyi o kişi yapan şey ustur. İnsan aklıyla güzel eylemlerde bulunmaya çalışmalıdır. Çünkü böyle eylemlerde bulunanları herkes sever ve över. Durum böyle olunca insanlar güzel eylemlerde birbirleriyle yarışacakları için genel olarak kamu için özel olarak ise tek tek kişiler için en iyiler ortaya çıkacak ve toplumdaki sorunlar en aza inecektir.

Aristoteles'e göre us, insanlardaki tanrıça şey ve usa uygun yaşama ise yaşamadaki tanrıça bir şey olacaktır. Bundan dolayı da ölümle ilgili olan şeyleri dinlememeli, kendimizi olabildiğince ölümsüzleştirmeli ve bizdeki en üstün şeye (us) uygun yaşamalıyız. Çünkü en mutlu yaşam budur (Aristoteles, 2014b: 208). Zaten yaşamak kendi başına iyi, hoş bir şeyken usa uygun yaşamak ise en iyi şey olacaktır. "Erdemli insan kendisinin yaşamasını korunmasını ister; düşündüğü şey en çok bu olur, çünkü erdemli kişi için varolmak iyi bir şeydir" (Aristoteles, 2014b: 180). Görüldüğü gibi Aristoteles yaşamayı övmekte ve hayatta kalmaya önem vermektedir. Bu acıdan bakıldığında onun ötanaziye istemesi çok zordur. Çünkü ona göre, "en korkutucu şey ölümdür, çünkü sondur ölmüş biri için hiç bir şey artık iyi ya da kötü görünmüyor" (Aristoteles, 2014b: 57). Daha öncede belirttiğimiz gibi ölüm henüz tatmadığımız bir duygudur ve bu yüzden onun iyi ya da kötü olduğu konusunda karar verilemez. Aristoteles'te bu şekilde düşünerek canlılığı sürdürmeye vurgu yapmıştır. Zaten onun

ötanazi görüşü incelendiğinde o, her zaman usa uygun yaşamayı kabul etmiş, ötanazi konusunu gündeme getirdiğinde ise konunun tartışıldığı kişilerin usa uygun yaşam sürmelerinin imkânsız olduğu görülmektedir.

Kendine egemen olma ya da olmama konusu ötanazi konusu için çok önemli olduğu bilinmektedir. Çünkü alınan kararın bilerek, akli başında kişiler tarafından alınması ötanazinin tanımı ve kapması gereği önemlidir. Ayrıca Aristoteles'in ötanazi eylemine bakışını belirginleştirebilmek için bu husus önemlidir. Bu nedenle kendine egemen olma ve olmama konusu iyi anlaşılmalıdır. Kendine egemen olma ve olmama konusu yukarıda kısaca anlatılmıştır. Fakat konunun daha iyi anlaşılabilmesi için kendine egemen olmama durumuyla karıştırılan haz düşkünlüğünün de anlaşılması gereklidir. Yine haz düşkünlüğüne açıklık getirilirse erdemli kişileri ya da genel olarak erdemli anlaşılmaması daha kolaylaşacaktır. Konuyu açıklamaya haz kavramıyla başlamak yerinde olacaktır. Küçüklükten beri insanlar bilerek ya da bilmeyerek haz ve acı kavramlarıyla eğitilirler. Yani bunlar davranışlarımıza yön veren şeydir. Daha açık belirtilecek olursa insan hoşça giden şeyleri tercih eder (bu durumda haz iyi bir şey gibi görünüyor) acı veren şeylerden ise kaçır. Peki, haz iyi bir şey midir? “Kimi, hazzın iyi olduğunu söylüyor, kimi tam karşıtı büsbütün kötü olduğunu” (Aristoteles, 2014b: 194). Hazzın kötü olduğunu savunanlar ya onun gerçekten kötü olduğuna inandıkları için ya da temelde kötü olmasa bile insan yaşamı için öyle görünmesi gerektiğine inandıkları için savunuyorlar. O halde hazzın neden iyi ya da kötü olarak düşünöldüğüne bakılmalıdır.

“Eudoksos hem akıllı hem de akıldan yoksun her canlının ona yöneldiğini gördüğünden ötürü, hazzın iyi olduğuna; her şey içinde doğru olanın tercih edilir şey olduğuna, en çokta en güçlü şeyin tercih edildiğine inanıyordu” (Aristoteles, 2014b: 195). Yani o herkes için iyi olan ve herkesin yöneldiği şeyin iyi olduğunu savunmaktadır. Ayrıca bu düşünce, hazzın başka bir şey için değil kendisi için tercih edildiği görüşünü doğrular niteliktedir. Ancak Eudoksos'un söylediklerinin aksine herkesin peşine düştükleri şeyin iyi olmadığını söyleyenler de vardır. Ancak bu görüş akla pek uygun görünmemektedir. Herkesin iyi olarak savunduğu şeye iyi dediğimiz de bu görüşü eleştiren kişiler bu görüşten daha iyi biri düşünce ortaya koymalıdır. Kaldı ki sadece akıldan yoksun varlıkların savunduğu bir görüş olmuş olsaydı bu eleştiri kabul edilebilirdi ancak akıl sahibi varlıklar da aynı şekilde düşündüğü için bu eleştirisinin bir

anlamı kalmamaktadır. Bu yüzden haz iyi değildir denemez. Fakat haz ile iyinin birbirinden farklı olduğu bir durum söz konusudur: “İyinin sınırlandırılmış olduğu, hazzın ise az ya da çok olabilmesinden ötürü sınırlanmamış olduğu ileri sürülebilir” (Aristoteles, 2014b: 196). Sözcüğü sağlık kimi insanlarda az kimilerinde çok bulunuyorsa hatta kimi zaman aynı insanda farklı zamanlar da farklı oranda bulunuyorsa hazzında böyle olmasında bir sakınca yoktur. “Öte yandan iyiyi tam, devinimleri, oluşları ise tam olmayan şeyler olarak anlayanlar, hazzı bir devinim ve oluş diye göstermeye çalışıyorlar, ama hazzın bir devinim olduğunu ileri sürmek pek yerinde görünmüyor” (Aristoteles, 2014b: 197). Çünkü devinim içerisinde olan şeyler hızlı ya da yavaş şekilde oluşur. Fakat hazda böyle bir durumun olması söz konusu değildir. Sözcüğü çabucak sevinmek olanaklıyken çabucak haz almak mümkün değildir. “Acı doğaya uygun bir şeyin eksikliği, haz ise bu eksikliğin doyurulmasıdır” (Aristoteles, 2014b: 197). Yani yoksunluk acı verirken, doyunca ise haz alınmaktadır. Fakat bu durum bütün hazlar için geçerli değildir. Sözcüğü, bilgiye dayanan ya da duyumla (işitme, görme vb.) ilgili olan hazlar bu durumun dışındadır.

Genel olarak haz neye benzer ya da nasıl bir şeydir? Sözcüğü “görme, her zaman tam, bu görünüyor, çünkü onun biçimini tam kılacak, daha sonra oluşacak bir şeyden yoksun değil. Haz da bu tür bir şeydir” (Aristoteles, 2014b: 199). Çünkü o tam ve bütündür. Zamanla onu daha kusursuz yapacak bir şey ona eklenemez. Bu durum daha önce belirttiğimiz gibi hazzın devinim olmadığını gösterir. O halde şu açıktır; “haz tam bir bütünden devinim içinde oluşan bir şeydir. Ayrıca haz, etkinliği, içinde bulunan bir huy olarak değil, eklenen bir amaç olarak tanımlanır” (Aristoteles, 2014b: 200). Her insan sevdiği şeylerle ilgili etkinlikte bulunur. Yani müzisyen; enstrümanlarla, melodilerle ilgili işler yapmayı sever işte haz tam bu aşamada bu etkinliği tamamlar niteliktedir. Fakat haz hangi etkinliği tamamlıyorsa o etkinlikle aynı doğada etkinliği, haz artırır. Bunun için kim neyden hoşlanıyorsa onu yapmalı, hoşlanmadığı şeylerden de kaçınmalıdır. Böylece hazlar etkinliği tamamlarken, etkinliklerde hazza uygun olur. Eğer haz etkinliğe yabancıysa, insanlarda haz yerine acı etkisi yaratabilir. O halde “Erdemli bir etkinliğe özgü doğru bir haz, kötü bir etkinliğe özgü eğri bir haz olur” (Aristoteles, 2014b: 203) diyebiliriz. Yine haz etkinliği gerçekleştiren canlıya göre farklılık kazanmaktadır (tür bakımından). Herakleitos’un dediği gibi “Eşekler samanı altına tercih ederler. Çünkü eşekler için yiyecek altından daha hoştur” (Aristoteles,

2014b: 203). Bu yüzden farklı türlerde değişik hazların, aynı türlerde de benzer hazların olması akla uygundur. Kaldı ki insanlar için bile hazlar çoğu zaman benzer olmuyor. Çünkü aynı şeyler kimini sevindiriyor, kimini üzebiliyor. Ama böyle farklılık olduğunda alınacak ölçüt erdemli kişidir. Erdemli kişi erdeme göre hareket ettiğinden, erdem de her şeyin ölçüsü olduğundan iyi kişiye göre görünen hazlar onun hoşlandığı şeylerdir. O halde erdemli kişiye görünen hazların dışında kalan ve bizim haz diye tabir ettiğimiz şeylerin sadece çirkinlere göre haz olduğunu, onun dışında haz olmadığını söylemek gerekir.

Şu ana kadar genel olarak ‘insanca’ şeylerin hedefi olarak düşünülen, erdem ve haz üzerinde durulmuştur. Aristoteles’in etik görüşünün mutluluk üzerine kurulu olduğunu bilmek ve mutluluğu bir başka şey için değil bizzat kendi için tercih edilen bir şey olarak anlamak gerekiyor. Böylece mutluluk kendi için tercih edildiğinden kendine yeten bir şey ve mutluluk için eylemek dolaylı olarak erdeme uygun bir etkinlik olmaktadır. Çünkü “Erdemli şeyler yapmak kendinden ötürü tercih edilen eylemlerin işidir” (Aristoteles, 2014b: 205). Fakat yapılan eylemlerde her bir kişi eylemlerini tercih ederken huya uygun olanları tercih etmektedir. Oysa sadece erdemli kişiler erdeme uygun olanı tercih eder. Artık şu açık ki; mutluluk erdeme uygun ve en iyi özgü etkinliktir. “Kendi dışında hiçbir hedefe yönelmez, kendine özgü bir haz taşır, kendine yeterlidir, bir insan için olabildiğince kesintisizdir” (Aristoteles, 2014b: 207). Mutlu bir kişiye yakışan bütün özellikler kısaca bu şekilde sıralanabilir. Bütün bu özellikler yaşamın tamamını kapsarsa tam ve gerçek anlamlı mutluluk sağlanmış olur. İnsanın iyiye sahip olması ve paralelinde de mutlu olması hep kendi kendine yeten, sadece kendisi için tercih edilen, başka hiçbir şeye gereksinim duymayan şeylerle açıklanmıştır. Fakat biraz düşünüldüğünde bu sayılan şeylerin tam anlamıyla gerçekleşmesi insana özgü değil tanrılara özgü bir şey olduğu görülecektir. İnsan tanrı gibi olmadığı için tam anlamıyla kendine yeten değildir. Onun dış iyilere ihtiyacı vardır ama çok büyük iyilere gereksinim duyulmadan da mutlu olunabilir. Burada kendine yeterlilikten bahsederken aşırılık anlaşılmalıdır. Yani “denize karaya egemen olmadan da iyi şeyler yapılabilir. Dozunda olanaklarla da erdeme uygun yaşanabilir” (Aristoteles, 2014b: 210). Daha öncede belirttiğimiz gibi erdeme uygun yaşayan kişinin yaşamı mutlu bir yaşamdır.

Daha önceki bölümlerde Aristoteles üzerine açıklamalarda bulunurken bu yazının bir siyaset araştırması olduğuna değinilmiştir. Artık onun siyaset üzerine

görüşleri incelenecek ve buradan hareketle onun ötanaziye bakışı daha net bir şekilde ortaya konulacaktır. Yine yukarıda değinildiği gibi Aristoteles ötanazi (kavram olarak kullanmasa da) olayına farklı açılardan yaklaşır. İlki devletin varlığını korumak adına, diğeri ise ağır düzeyde engelli doğmuş bireylerin devletin varlığına katkısı açısından. Yani her durumda Aristoteles olaya ahlaki ve siyasi olarak bakmaktadır. Bu yüzden ötanazi sorununa onun siyaset görüşü bağlamında da bakılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖTANAZİ SORUNUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. EYLEM

Etiğin ana konusu eylemdir. Çünkü insan eylemleriyle yani yaptıklarıyla o özellikte insanlar olmaktadır. “İnsanı insan kılan, insanı insan olarak var eden, insanı geleceğe taşıyan en önemli özelliği hiç kuşkusuz iyi ya da kötü olarak ayırt edilmeksizin bireysel tercihi ve bu bireysel tercihi belirleyen değerleri, başka bir deyişle etik anlayışı ve karakteridir” (Tekerek, 2008: 59). İnsan yaşarken eylemde bulunmak, yani karar vermek, tavır takınmak, değerlendirmek, vs. zorundadır. Öyleki “eylemin olmadığı bir yaşam, harfiyen, yaşarken ölmek demektir” (Arendt, 2013: 259). Tercihlerimiz, tavırlarımız, kararlarımız, kısacası eylemlerimiz bir kişi olarak bizleri biz yapan etmenlerdir. “İnsanlar eylemde bulunarak ve konuşarak kim olduklarını gösterir, benzersiz kişisel kimliklerini etki bir biçimde ortaya koyarlar ve bu sayede insani dünyada boy gösterirler” (Arendt, 2013: 263). Ayrıca bu durum ötanazi konusu için çok önemli görülmektedir. Bu nedenle eylem konusuna kısaca bakılması yararlı olacaktır.

Eylem, “etik ilişkinin incelenmesinde tek ipucunu oluşturan, doğru veya yanlış olduğu söylenen ve genellikle de bir şey yapma olarak görülen insan etkinliğidir; etiğin nesnesidir” (Oğuz(vd), 2005: 95). O halde anlaşılacağı üzere eylem kişinin kendisiyle ya da başkasıyla kurmuş olduğu amaçlı bir ilişki olmaktadır. Çünkü eylem insana özgü bir durumdur. Bu nedenle davranıştan farklıdır. Davranış, bütün canlılar da görülebilen, bilinçli olup olmaması aranmayan durumlarken, eylem amaçlı ve bilinçli yapılan hareketlerdir. Bu nedenle “eylem, yalnızca tek bir durumda gerçekleşir ve yalnızca tek bir öznesi vardır. Tekrar tekrar ya da bir başkası tarafından asla yapılamaz” (Feldman, 2013: 35).

Eylemlerin etik açıdan ele alınıp incelenebilmesi için bazı belirlemelerin yapılması gereklidir. Eylem için belirleyici olan değer bakımından gerekenin yapılıp yapılmamasıdır. Gerekeni yapma ise üç bakımdan ele alınacaktır; “birincisi, kişinin, belirli bir ilişkide koyduğu hedefe ulaşacak tarzda hareket etmesi; ikincisi, kişinin belirli bir ilişkide istediğini gerçekleştirecek tarzda hareket etmesi; üçüncüsü de, kişinin belirli bir ilişkide yapılması gerekeni bulup yapması demektir” (Kuçuradi, 2006: 78-79).

“İnsanın eyleyebilir olması, ondan beklenmedik olanın beklenebilir olması, sonsuz olasılıklarından birini gerçekleştirebilir olması demektir” (Arendt, 2013: 261). Yani eylem, kişinin koymuş olduğu hedefe istediğini yapabilecek özgürlükte ve amacından sapmadan ulaşmasıdır. Fakat burada amaç doğrultusunda gerçekleştirilen eylem, farklı eylem olanaklarını da göz önüne alınarak yapılmalıdır. Burada unutulmaması gereken bu üç durumun birbiriyle bağlantılı olması ve temel amacın insanın değerini korumaya yönelik olmasıdır. Aristoteles’te eylemlerdeki amaçlara vurgu yaparak *Nikomakhos’a Etik*’in ilk cümlesinde, iyiyi herkesin belirlediği amaç olarak tanımlamış ve amaç-araç arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir.

Peki, her doğru eylem değerli eylem midir? Kesinlikle hayır. Yukarıda belirtilen koşulların yerine getirilmesi bir eylemin doğru olduğunu gösterebilir, ancak değerli eylem (etik bir eylem) olmasını gerektirmez. “Nitekim kişi kişi ilişkisinde yerine gelmesi, yalnızca eylemde bulunan kişiye, onun bilgisel ve etik yeteneklerine, gören kişi ve etik kişi olmasına bağlıdır” (Kuçuradi, 2006: 80). Ancak ilişki tek taraflı olmadığı için ilişkinin etik ilişki olabilmesi için karşıdaki kişinin de etik bir kişi (özgür kişi) olması gerekir. “Kişi kişi ilişkisinde değerli eylem, etik değerlerin yaşandığı ve insanın etik olanaklarının gerçekleşmesini –dünyamızda bir defa daha yer almasını– sağlayan eylem oluyor. Bu özelliği taşıyan eylemler, etik eylem oluyor” (Kuçuradi, 2006: 81).

3.1.1. Eylemin Tekliğinde Değerlendirilmesi

Her eylem tekliğinde ve bağlantısallığında değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle eylemler birbirine benzemekle birlikte her eylem tektir, yani yapanı, maruz kalanı, zamanı ve mekanı farklıdır. Aynı zamanda eylem olanakları da farklı zamanlarda ve yerlerde farklı olabilmektedir. Eylemin bağlantısallığında değerlendirilmesi ise, eylemin yapılmasına neden olan oluşturucuların da hesaba katılması demektir. Sözcüğü, “yalan söyleme eylemine değil de, belirli bir kişinin belirli durumda yalan söylemesi nesne edilmelidir” (Oğuz(vd), 2005: 95).

Etik ilişki söz konusu olduğunda üzerinde durulması gereken üç temel öge vardır: Yapma, değerlendirme ve ilgili yaşantı. Etik ilişki denildiğinde bu üç öge akla gelmelidir. “Eylem yalın veya karmaşık bir değerlendirme ve ilgili yalın veya çatışmalı yaşantıyı izleyen amaçlı bir yapma ya da yapmamadır. Bu yapmanın görünüşü bir

“davranış”, yapmamanın ki ise bir “tutum” olarak karşımıza çıkar” (Kuçuradi, 2006: 13). Eylem incelenirken bu üç öge hem her eylem için tek tek ele alınmalı hem de bu ögelerin birbirlerinde ayrılamayacağı düşünülüp eylem bağlantısallığında incelenmelidir. “En genel anlamıyla eylemek; inisiyatif almak, başlamak (Yunanca “başlamak”; “önayak olmak” ve nihayet “hakim olmak” anlamına gelen archein kelimesinde olduğu gibi), (Latince agere’nin orijinal anlamı olan) bir şeyleri harekete geçirmek demektir” (Arendt, 2013: 260).

Bir kişinin başka bir kişi ile ilişkisindeki eyleme karşı tutumu değerlendirme olarak tanımlanabilir. Değerlendirme genel olarak eylem ve tutum karşısında kişide oluşan bir durumdur. Bir kişiyi ya da kişinin eylemini değerlendirirken ilk ve en önemli aşama “anlama”dır. Çünkü anlama olmadan o eylemin nedenlerini ve niçinlerini öğrenmek mümkün görünmemektedir. Ayrıca kişiler herhangi bir eylemi değerlendirirken anlamının eksik ya da yanlış olduğu durumlarda eylemin yanlış aksi durumda ise doğru olduğunu savunurlar. Bu nedenle her eylemde ilk aşama eylemi anlamadır. Yine anlama o kişiyi tanıma ve eylemi bütünlüğünde ele alma noktasında çok önemli görülmektedir. Eğer anlama yanlış kurulur ya da hiç kurulamazsa eylemin etik değerlendirilmesi güçleşmektedir (Kuçuradi, 2006).

Eylemin değerlendirilmesinde diğer aşama ise o eylemin yapıldığı koşullarda başka eylem olanaklarının varlığıdır. Bu durum o eylemin ne gibi sonuçlara ulaşacağını kestirme açısından önemli görülmektedir. Bir eylem yapıldığı anda başka eylem olanakları karşısındaki yeri o eylemin değerini göstermektedir. Eylemin değeri eylemin etik değerini belirler, yani eylemin değeri insanın değeriyle bir tutulmaktadır. Çünkü eylemin değeri o eylemin doğruluğunu yanlışlığını belirler. Bu da o eylemin bilgisini ortaya koymak demektir (Kuçuradi, 2006).

Eylemin doğruluğu yanlışlığı, o eylemin insan için ifade ettiği anlam olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü eylemin değeri insanın değeriyle paraleldir. Yani eylem ne kadar değerliyse insanın değeri de o kadar yüksek görülmektedir (Kuçuradi, 2006).

Ayrıca değerlendirmeye ilgili unutulmaması gereken, “durum ne olursa olsun bir eylemin ahlaki olarak değerlendirilebilmesi için onun bilinçli olarak istenmesi ve özgür bir biçimde gerçekleştirilebilmesi gerektiğidir” (Arslan, 2002: 124). Bu noktada özgür olarak eylemek ile keyfi olarak eylemek birbirine karıştırılmamalıdır. Başka bir deyişle özgürlük ile keyfilik (ya da serbestlik) aynı şey değildir. “Eylem öznel, keyfi,

gelişigüzel bir istemenin eseri olmayıp eleştirel bir mesafeden kendini özgürce belirleyen ve başkalarının özgürlüğüne göre kendi özgürlüğüne sınırlar koyan bir iradenin eseridir” (Pieper, 2012: 96). Bu nedenle eylem üzerine konuşurken konunun bu yönüne vurgu yapılmalıdır. Bu şekilde hem eylemin daha iyi anlaşılması sağlanacak hem de ötanazi eylemine Aristoteles açısından bakış biraz daha kolaylaşacaktır.

Ötanazi eylemini doğru bir şekilde anlamak eylemi değerlendirme açısından kişilere rehber olmaktadır. Ötanazi eylemini doğru anlama bu eylem üzerinde yapılan tartışmaları ve yanlış anlamaları da azaltacağı düşünülmektedir. Çünkü gerek ötanazi de gerekse başka birçok konuda kişilerin yanlış düşüncelerinin sebebi yanlış anlamadan kaynaklanmaktadır. Eylemin gerçekleştirildiği sırada ötanazi eyleminin dışında herhangi bir eylemin gerçekleştirilme ihtimali söz konusu olabilir mi? Çünkü eylemin değeri insanın değerini ortaya koyacağı için ve her zaman aranan şeyin “insanca” bir şey olması gerektiği için eylem aşamasındaki diğer seçenekleri her zaman göz önüne almak gereklidir. Bu ötanazi eyleminin insan için ne anlam ifade ettiğini ortaya koyma noktasında bize yardımcı olacaktır.

“Kişi ile kişi ilişkisinde değerlendirilenlerin değerliliğini-değersizliğini belirleme adımının değerlendirilen kişideki karşılığı bir yaşantı olarak karşımıza çıkar” (Kuçuradi, 2006: 37). Burada bahsedilen değerlendirilen kişinin yaşamış olduğu şeylerdir. Dikkat edilecek şey, yaşantının doğruluğu yanlışlığından asla söz edilemez. Doğruluk yanlışlık tartışması sadece değerlendirme için söz konusudur.

Etiği doğrudan doğruya ilgilendiren, değerlilik-değersizlik yaşantılarıdır. Çünkü bir kişinin bir kişiyle ilgili bütünlüğüne yönelik tortu bırakan değerlilik yaşantıları bir grup etik değerleri: sevgiyi, saygıyı, güveni, minneti v.b. değerleri meydana getirir. Bu etik değerler kişilerin başka kişi bütünlüklerine yönelik, yoğunlaşarak birikmiş değerlilik yaşantılarıdır: bu tek tek yaşantıların oluşan tortusu (Kuçuradi, 2006: 38-39).

“Kişi ile kişi ilişkisinde yapılan değerlendirme ve ilgili yalın ya da karmaşık yaşantıdan sonra, bu oluşum bir yapmama olan bir tutumla kesilmediği zaman, onu bir yapma izler” (Kuçuradi, 2006: 55). Yapma anlık bir yaşantı sonucu oluşmayan şeylerdir. Bundan dolayı da yapmalar karmaşık bir oluşumun ürünleri olmaktadır. Yapmalarda dikkat edilecek şey yukarıda da değinildiği gibi nedenler ve niçinlerdir. Nedenler yapmanın, eylemin ve eylemden önce gelen durumların nedenlerini ortaya koymaktır. Niçinler ise, “kişinin belirli ilişkide istediği hep istediği: o anda gerçekleşmesini istediği ana amaçlarıdır. Bu amaçlar bir kişinin hep istediği, esas

istediğidir: anlamlar dünyası” (Kuçuradi, 2006: 56). Bu durum Kafka’nın acılar içinde kıvrılırken hekiminden kendisini öldürmesini istemesine benzetilebilir. Çünkü durumun niçini incelendiğinde asıl amaç acının dindirilmesi için tek kurtuluşun ölüm olarak görülmesidir. Ancak nedenler incelendiğinde belki de ölüm asıl değil zorunlu bir istek olmaktadır. Burada “neden-niçin” öğeleri ötanazi kararı veren hastanın içinde bulunan durumu analiz etmemiz açısından çok önemli görülmektedir.

Bir eylem yaşamı olan siyaset, Aristoteles’in ötanaziye yönelik görüşlerini ortaya koymamız açısından çok önemlidir. Çünkü Aristoteles “ölme” eylemine en temelde siyasi bir olay olarak bakar ve devletin varlığının devamı için bu türden olayları pek onaylamaz. Aristoteles’in “ötanazi” (her ne kadar kavram olarak kullanmasa da) eylemine –dönemin şartlarını da göz önüne alarak– bakışının incelenmesi için onun siyaset öğretisini iyi bir şekilde analiz edilmesi gereklidir.

Bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışır. Öyleyse, bütün toplumlar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplumların en üstünü ve hepsini kapsayan da en yüksek iyiyi amaç edinecektir. Bu bizim devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz (Aristoteles, 2014c: 9).

Buradan anlaşılacağı üzere Aristoteles’te devlet her zaman bireyden önce gelmektedir. Yani bütün parçadan önce gelir ve parçadan her zaman daha önemlidir. Çünkü parçalar tek başlarına bir anlam ifade etmezler. Parçaları önemli ve değerli kılan bütündür. Fakat buradan devleti oluşturan bireylerin tek başlarına önemsiz olduğu sonucu çıkmamalıdır. Çünkü devletin kendine yeten ve değerli olması için tek tek bireylere ihtiyacı vardır. Bireyler tek başlarına hiçbir zaman tam anlamıyla kendine yeten olmazlar. Bu yüzden doğal ya da içgüdüsel olarak devletin varlığına ihtiyaç duyarlar. Kendine yeten varlıklar (Tanrı gibi) zaten kendine yeten oldukları için devletin varlığına gereksinim duymazlar. Bu durum devletin oluşmasının ana nedenidir. Oluşan devleti ayakta tutan şey ise hak ve adalettir. “Adalet devletin orta direğidir; çünkü siyasal topluluğun temeli haktır ve hak neyin adaletli olduğuna karar vermenin ayırıcısıdır” (Aristoteles, 2014c: 13).

Hak ve adalet kavramının devletleri ayakta tutabilmesi için bu kavramların anayasa ile güvence altına alınması gereklidir. Anayasa, devlet denen ortaklığın en iyi şekle gelmesini sağlamaktadır. Devlet bir ortaklıktır ve tahmin edileceği gibi ortaklıkta önemli olan paylaşmaktır. Ama sorulacak soru ne paylaşılmalıdır? Yani yurttaşlar neleri paylaşabilirler? Söz gelişi, devletin toprakları ya da ürünleri paylaşılabilir. Peki, iktidar

paylaşılabilir mi? Daha önce belirtildiği gibi adalet ve hak kavramları devlet için önemliyse o halde iktidar da paylaşılmalıdır. Fakat burada bahsedilen paylaşma ortak yönetim değil sırayla yönetimdir. Yani eşitlik ve hak ilkesi gereğince herkes yeri ve zamanı geldiğinde yönetime geçebilmelidir. Ancak şu unutulmamalıdır, ortaklık devletin varlığına ileriye dönük zararlar verebilir. Şöyle ki ortak sayısı arttıkça kişinin o devleti sahiplenmesi azalacaktır. Çünkü kişiler kendisine ait olana daha çok değer verirler.

Peki, “en iyi devlet düzeninde mülkiyet ortaklaşa olmalı mı olmamalı mı?” (Aristoteles, 2014c: 46). Bu soruya Aristoteles’in cevabı, sahiplik ve yararlanma bakımından ortaklaşa olmasının daha iyi olacağı yönündedir. Ancak sahiplenme ve yarar birbirinden ayrı şeylerdir. Toprağın sahibi farklı ondan yararlanan farklı olabilir ya da toprağın sahibi ondan yararlanma açısından birbirinden ayrılabilirler. Sözgelisi, sahiplerinden bir kısmı ürün almak için fazlasıyla çabalarken diğer bir kısım ise az emek verip sonuç itibarıyla her iki durumda da gelir eşit miktarda dağılırsa burada adaletten söz etmek güçleşir ki bu da devletin uzun ömürlü olmasını engeller. Böyle bakıldığında, “özel mülkiyet düzeni ahlakça ondan daha iyidir” (Aristoteles, 2014c: 54). Bilindiği üzere Aristoteles için en önemli erdemli davranış “orta olmadır.” O halde en iyi siyasal yönetimde orta bir düzendir. Bu orta düzen oligarşi-demokrasi birleşimi gibi bir şeydir. Şuana kadar Aristoteles’in devletle ilgili görüşleri hep devleti ayakta tutmak ve uzun ömürlü olmasını sağlamak yönündedir. Burada temele alınan şey ise “paylaşmak” kavramıdır. Yani yeri zamanı geldiğinde herkes üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmelidir. Bu şekilde bir düşünceye sahip olan Aristoteles’in ölümü istemese akla pek uygun görünmemektedir. Paylaşmak ve görev anlamında bakıldığında ölümü isteyen kişi görevden kaçmış olacaktır. Bu da devlete yapılmış bir ihanet olarak algılanabilir.

Aristoteles kurduğu devlette devleti ayakta tutabilmek için öncelikle bir yargı sistemi geliştirmiştir. Aristoteles’in yargı sisteminde yargıçlar kurulu vardır, bunlar bir çeşit jüriye benzetilebilir. Davacı iddialarını söyledikten ve davalının savunması dinlendikten sonra, yargıçlar iki kere oy verirler ve çok basit usullerle davayı karara bağlarlar (Aristoteles, 2014c). Yargı sistemi ötanazi konusu için önemlidir. Çünkü yargı sistemi ötanazinin hukuki boyutuna girmekte ve ötanazi kararı alınırken en az hekimler kadar hâkimlerin de etkili olması savunulmaktadır.

Aristoteles'in siyaset görüşünde kurulan devleti ayakta tutacak şeyin iyi bir yargı sistemi olduğu ve bu yargı sisteminin de temelini anayasanın oluşturduğu bilinmektedir. Anayasa, yurttaşla devlet arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir şeydir. Anayasa'ya daha açıklık getirebilmek için tanım içerisinde geçen iki kavramın (devlet-yurttaş) iyi irdelenmesi gereklidir. Devlet nedir? “Bu konuda genel bir anlaşma yoktur; örneğin, işleyişi bakımında bazıları (kamusal) eylemi yapan devlet derler, bazılarıysa eylemi devlet değil oligarşi ya da diktatör veya her neyse o yapar derler. Besbelli ki, devlet adamının ve yasamacının etkenleri devleti yakından ilgilendirmektedir” (Aristoteles, 2014c: 85). Devlet, kendisini oluşturan yurttaşların toplamıdır. Yani devlet bir bütündür, yurttaşlar da onun birer parçalarıdır. O halde bütünü anlayabilmek için tek tek parçaları incelemekle işe başlanılmalıdır.

“Öyleyse yurttaş kimdir? Ve bir kimseye yurttaş demeyi doğru kılan nedir diye sormamız gerekiyor. Bunda da genel bir anlaşma yoktur, bir yurttaşı neyin meydana getirdiği üstünde anlaşılmamaktadır; çoğu kere bir demokraside yurttaş olan (bir kimse) bir oligarşide yurttaş değildir” (Aristoteles, 2014c: 85). Anlaşılacağı üzere yurttaş denildiğinde yapılan tanımlar öznel tanım olmakta ve bu durum yurttaş kavramının içini boşaltmaktadır. Sözcüğü, kimilerine göre yurttaş aynı toprak parçasında oturan kimsedir, kimilerine göre ise mahkemeye başvuru hakkı bulunanlardır. İlki düşünüldüğünde dışarıdan gelip o ülkeye yerleşenlerde yurttaş olmaktadır ancak bu durum sakıncalı görünmektedir. İkincisinde ise ticaret ile uğraşan herkes ticaret sözleşmesi gereği her zaman mahkemeye gidebilir. Bu açıdan bakıldığında bir kişiyi yurttaş sayabilmek için ticaret kaçınılmaz olmaktadır ki bu tamamen saçma olacaktır. Aristoteles bu kadar geniş ve tanımı zor bir kavramı sınırlamalar yaparak şu şekilde tanımlamıştır: “Yurttaşı bütün ötekilerden etkinlik ile ayıran Yargı'ya ve Yetke'ye katılması, yani yasal, siyasal ve yönetsel görevler almasıdır” (Aristoteles, 2014c: 85). O halde burada bahsedilen durumları gerçekleştirebilecek kişiler yurttaştır. Peki, yurttaşları bahsedilen bu görevlere nasıl getireceğiz? İşte asıl tartışılması gereken budur. Burada iki farklı görüş vardır: ilki babası ya da birkaç kuşak öncesi yurttaş olan kişileri yurttaş sayabilir. İlk olarak bu görüşü inceleyelim. Birkaç kuşak öncesinin yurttaş olduğunu iddia eden bir kişi bu iddiasını nasıl kanıtlayacaktır? Çünkü dönemin şartları düşünüldüğünde bu durum çok zor görünmektedir. Yine babasının yurttaş olduğunu söyleyip kendisinin de yurttaş olması gerektiğini düşünen bir kişi acaba babası gibi bu

işi yapabilir mi? Düşünüldüğün de süreklilik bazı durumlarda iyidir. “İrk sürekliliği oldukça devletin kimliği aynı kalır; içinden geçen su durmadan değiştiği halde, bir nehri nasıl aynı adla anıyorsak, onun gibi bir kuşak halkın ölmesine ve bir başkasının doğmasına karşın, devletten de aynı devlet diye söz etmemiz gerekir” (Aristoteles, 2014c: 88-89). Diğer görüş ise herhangi bir şekilde yönetime katılmış kişiler (ülke dışından bile olsa) artık yurttaştır. Burada tartışılacak konu bu kişiler yönetime nasıl katılmış olabilir? Ayrıca kazanılan yurttaşlık haklı olarak mı haksız olarak mı kazanılmıştır? Bu soru üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü dışarıdan gelen birisinin yönetime katılması çok zordur. Bu iş ancak anayasada bir devrim yapılmasıyla mümkündür. “Atina’da Tiranların kovulmasından sonra, Kleisthanes’in birçok yabancı ve köleleri kabilelere sokarak yurttaş yapmasından olduğu gibi” (Aristoteles, 2014c: 87). Bu iki farklı görüşten anlaşılacağı üzere kişileri göreve getirmek ve yurttaş yapmak oldukça sıkıntılı bir iştir, yapılacak tek şey ise devletin varlığının temeli olan anayasa da sürekliliği sağlamaktır. Çünkü ister nüfus değişsin ister devletin ismi, anayasa değişmediği sürece devlet varlığını devam ettirecektir. Ayrıca bütün bu açıklamalardan iki nokta açıkça ortaya çıkıyor: “Birincisi birçok yurttaş türleri vardır, fakat ikincisi, tam anlamıyla yurttaş, yönetim ayrıcalıklarından payı alan kimsedir” (Aristoteles, 2014c: 95).

Aristoteles, yurttaşla ilgili sorulara cevap ararken aynı zamanda iyi yurttaşla ilgili sorulara da cevap aramaktadır. Çünkü Aristoteles’in etik görüşünü irdelerken asıl olan şeyin sözgelisi, aşçı olmak değil iyi bir aşçı olmak olduğu belirtilmişti. Burada da iyi yurttaşın özellikleri açıklanmalıdır. İşe öncelikle yurttaş için iyi olan ne? Sorusu ile başlanılmadır.

Nasıl ki bir gemideki herhangi bir mürettebatın amacı yolculuğun iyi geçmesine hizmetse, benzer bir biçimde birbirlerinden ne kadar ayrı olursa olsunlar bütün yurttaşların hedefi de topluluğun, yani yurttaş olarak öğelerini oluşturdukları anayasanın güvenliğidir. Onun içindir ki yurttaşın iyiliği anayasaya ilişkin bir iyilik olması gerekir (Aristoteles, 2014c: 90).

O halde, en iyi anayasanın iyiliği, o devletteki yurttaşların iyi ve ödevlerine bağlı ve işlerini en iyi şekilde yapmalarındadır. Zaten devletin varolabilmesi için böyle yurttaşların varlığı şarttır. En iyi yöneticinin işi iyi bir egemenlik veya yönetimken, en iyi yurttaşın işi ise buyruk vermeyi bilmek kadar itaat etmeyi de bilmektir. Burada yine yukarıda bahsedildiği şekliyle Aristoteles’in ötanazi konusuna karşı çıktığı

görülmektedir. Çünkü iyi yurttaşın işi, yönetime katılmak ve kendisine verilen görevleri yerine getirmektir. Bu açıdan bakıldığında yine ötanazi bir kaçış olarak algılanabilir.

Devleti oluşturan parçalardan yurttaş üzerine konuşulduktan sonra artık diğer bir parçaya (anayasa) geçilmelidir. İlk olarak “tek bir anayasa mı yoksa birden çok anayasa mı kabul edeceğimizi sormalıyız; eğer birden çoksa o zaman da, bunların neler olduğunu, sayılarını ve aralarındaki ayrılıkları sormamız gerekir” (Aristoteles, 2014c: 96). Anayasa, toplumda en üstün olan egemenler tarafından hazırlanan en üstün kurallardır. Bu şekilde öznel bir tanımdan sonra anayasanın birçok olduğu sonucuna ulaşmak artık çok kolaydır. Çünkü demokratik anayasalarda en üstün halktır, oligarşiler de ise azınlıktır. İşte anayasaları birbirinden ayıranda budur.

O halde farklı farklı olan anayasalar hakkında konuşabilmek için ilk olarak devletin hangi amaçla kurulduğuna bakılmalıdır. Doğa durumunda yaşayan insanların bir araya gelerek devlet kurmalarındaki amaç ortak yarardır. Ortak yarar sayesinde herkes birbirlerinin iyi yaşamasına katkıda bulunurlar. İyi yaşama ise herkesin ana amacıdır. “Devlet, yurttaşlar arasında eşitlik ve benzerlik temeline dayandırılmış olunca, bu yurttaşlar kendilerinin sırayla yetkeyi kullanmak devleti yönetmek hakları olduğunu iddia ederler, öyleyse ortak iyiliği amaçlayan, anayasaların, mutlak adalete uygun olmakla doğru oldukları açıktır; yalnız yöneticilerin iyiliğini amaçlayanlarsa yanlıştır” (Aristoteles, 2014c: 97). Şuana kadar devlet denen bütünü oluşturan en önemli iki parça (yurttaş ve anayasa) hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Şimdi devlet denildiğinde ne anlaşılması gerektiğine bakılacaktır. Aristoteles’ten önceki ya da sonraki filozoflar devlet denildiğinde sözleşme sonucu ortaya çıkan bir şey anlamışlardır. Daha açık belirtilecek olursa; birbirlerinin canlarına, mallarına zarar vermemek, mal veya hizmetleri güvenli bir şekilde değiş-tokuş etmek için yapılan anlaşmalar sonucu oluşan kuruluş olduğunu anlamışlardır. Ancak bu görüşler devletin ne olduğunu açıklamakta yetersizdir. Çünkü yapılan sözleşmeler sözleşmeyi kabul eden bütün yurttaşları kapsamaktadır. Bu durumda sözleşmeye uymak istemeyenlerin varlığı ne olacaktır? Eğer herkes anlaşmayı kabul etmişse, devlet gerçekten devlet olabilmesi için anlaşmayı erdemli bir şekilde uygulayabilmesi gereklidir. Aksi durumda o, devlet olmaktan çıkıp bir ittifak olacaktır.

O halde açıktır ki, devlet yalnızca aynı yerde yaşayan ve üyelerini kötülükten alıkoyan, mal ve hizmetlerin değiş-tokuşunu sağlayan bir topluluk diye tanımlanamaz. Besbelli, bir devlet olacaksa, bütün bunlar varolmalıdır. Fakat bunların hepsinin varlığı

bile bir devleti kendiliğinden meydana getirmez. Devlet herkesin, aileleri ve akrabaları içinde iyi yaşamalarını, yani tam ve doyurucu bir yaşam sürmelerini olanaklı kılabilme içindir (Aristoteles, 2014c: 103).

Anlaşılabacağı üzere Aristoteles burada dostluk erdemini anlatmaktadır. Dostluk devlet içerisindeki kişilerin iyi yaşamasını sağlayan bir erdemdir. O halde devlet, yalnızca bir arada yaşamak değil bir arada iyi bir şekilde yaşamaktır. “Siyaset adamı olan kişinin, mutluluk konusuyla özellikle uğraştığı düşünülür; çünkü o yurttaşları iyi kılmak, yasalara uyan kişiler yapmak ister” (Aristoteles, 2014b: 27). Genel olarak devletin özel olarak da siyaset adamlarının görevi yurttaşların mutluluğunu sağlamaksa, ötanazi de eğer mutlu ölümse ve yurttaşlar devletten ötanazi isterlerse bu durumda devlet ne yapmalıdır? Zira bu durum devlet adamlarının görevleri ile çelişmektedir. Çünkü devlet adamları yurttaşların mutlu yaşamasını sağlamakla görevlidirler ve onların ölümlerini hoş karşılanmamaktadır. Ancak yurttaşlar mutlu yaşamı mutlu ölümle birleştirip tam anlamıyla mutlu olabileceklerini düşünürler ve ötanazi isterlerse bu durum çok ciddi problemlere yol açacaktır. Yani Aristoteles’in devlete bakışı ya da devletten beklentileri arasında ötanazinin olması çok zor görünmektedir. Vurgu yapılan şey sürekli iyi ya da mutlu yaşamdır, mutlu ölüm değildir.

Bu noktadan sonra sorulacak soru devletin egemen erki kimin elinde olmalıdır? Bütün yönetim şekillerinde bu sorunun cevabı farklı farklıdır. Aristoteles’te bu farklı görüşlere bir yenisini eklemiştir. “En iyilerin azınlık olduğu yerde, bir azınlıkta çoğunluk egemen olmalıdır” (Aristoteles, 2014c: 105). Yani burada belirtmek istenen şey, tek başına bir kişinin hiçbir zaman bir çoğunluk kadar etkili olamayacağıdır. Daha net bir ifadeyle bu durum, “ortaklaşa bilgeliktir.” Çoğunluğun yönetiminde halk yöneticisini kendi seçer ve yöneticisinin görev süresi bitene kadar onu denetleyebilir. Ancak burada bazı sorunlar vardır. Çünkü bir kişinin yaptığı işi denetleyebilmek için en az onun kadar o alanda bilgili olmak gereklidir. Ama halk kendi seçtiği kişiyi denetleyemezse o kişiyi seçmesinin de bir anlamı kalmamaktadır. O halde halk seçtiği kişiyi ortaklaşa bilgelik yardımı ile denetleyip yargılayabilmelidir. Aristoteles’te “egemenliği elinde tutan; mahkeme, kurul ve halktır. Bireyler ise bunlardan her birinin birer parçasıdır. Dolayısıyla halk (meclisi), kurul ve mahkeme hep çoğunluktan alınıp meydana getirildiği için yurttaş kitlesinin önemli sorunlarda denetimi olması gayet doğrudur” (Aristoteles, 2014c: 108).

“En iyi adam tarafından yönetilmek mi daha iyidir, en iyi yasalar tarafından yönetilmek mi?” (Aristoteles, 2014c: 120). Düşünüldüğünde yöneten kişinin ya da kişilerin yasalara harfi harfine uymaları mümkün değildir. Bu yüzden en iyiler tarafından yönetilmek akla daha uygun gelmektedir. Ancak bu durum yasaların önemsiz olduğunu göstermez. En iyilere yönetimde kılavuzluk edecek en önemli şey, yasalardır. Burada sorulması gerek ise, devleti yönetenler yasaların kılavuzluğuna bağlı kalmak istemezler ya da yasaları çiğnerlerse ne yapılmalıdır? Ya da böyle bir durumda müdahale yetkisi kimdedir? Bu soruların cevabı, birlikte hareket eden insanlar tarafından yargıya varılmalı ve kararlar alınmalıdır.

Aristoteles’in etik görüşünün asıl amacı en iyiye ulaşmaktır. Onun siyaset araştırmasının da temelini bu düşünce oluşturmaktadır. Ona göre siyasetçinin işi, “hem mutlak olarak en iyiyi hem de koşullara göre en iyiyi bilmektir” (Aristoteles, 2014c: 133). Bu yüzden siyasetle uğraşan kişilerin görevi, hem en iyi anayasayı hem de halklara göre en iyi anayasayı bulmaktır. Peki devlet ve yurttaş için en iyiye ulaşmak için yönetim nasıl işlemelidir? “Bütün anayasalarda üç öge vardır ve ciddi bir yasa koyucunun her biri için en iyi düzenlemeyi araması gerekir. Birincisi, toplumca görüşüp düşünmedir. Yani ulus çapında önem taşıyan her şeyin tartışılması. İkincisi yürütmedir. Yani bütün görev ve yetkilerle ilgili olan kısım. Sonuncusu ise yargı düzenidir” (Aristoteles, 2014c: 161). Anlaşılacağı üzere ilki bizim anlayacağımız şekliyle yasamadır. Yasama; anlaşmalar, savaş-barış durumları, ölüm veya sürgünle ilgili yasalar gibi konuları kapsamaktadır. Yasamayla ilgili alınan kararlar her yönetim şeklinde farklı kişi ya da kişiler tarafından alınır. Sözgelisi, oligarşide bir grup, yasaları hazırlarken, demokraside halk ya da halk tarafından seçilen kişiler hazırlamaktadır. Aristoteles’in siyaset anlayışında ise burada aktif olanlar yurttaşlardır. O halde Aristoteles’in siyasetinde ötanazi üzerine konuşabilmek için yurttaşlar tarafından hazırlanan yasalara bakılmalıdır. Eğer hazırlanan yasalarda ölüm tartışılıyorsa artık ötanazi üzerine de konuşulabilir. Yani yasama onun ötanazi hakkındaki düşüncelerini belirlemede ilk aşamadır. Yürütme, daha önce de belirtildiği gibi, devletteki bütün görev ve yetkileri kapsamaktadır. Bundan dolayı devlette görevler nasıl kurulmaktadır? Sorusu sorulmalıdır. “Görevlerin kuruluşu üç ana bilimden oluşmaktadır; bunların birleşme ve değişimleri zorunlu olarak bütün yolları kapsayacaktır. Birincisi atamaları kimin yaptığı; ikincisi, kimlerin arasından yapıldığı; üçüncüsü de nasıl yapıldığı” (Aristoteles,

2014c: 167). Bu sorulara verilecek cevaplar açıktır: Atamaları ya bütün yurttaşlar yapar ya da seçilmiş bir grup. Aynı şekilde atamalar ya bütün yurttaşlar arasından yapılır ya da seçilmiş bir grup arasından yapılır. Atamalar nasıl yapılır sorusunun cevabı ise, ya kurayla ya da seçimle yapılır. Tahmin edileceği üzere burada verilen bütün cevaplar doğrudur. Çünkü bazı atamaları ya da atanmalar bütün yurttaşları kapsarken bazıları ise belli bir gruba özgü olmalıdır. Yetki ve göreve gelmelerde bu kadar çeşitli seçeneklerin olmasının asıl sebebi, çeşit çeşit olan yönetim şekilleridir.

Devletin temellerinde olan son öge ise yargıdır. Aristoteles'in yargı sistemi kendi içerisinde birçok çelişkiyi barındıran ve ayrıca cevabı tam açıklanmayan birçok sorudan oluşmaktadır. Sözgelisi, mahkemelerin üyeleri kimler arasından nasıl seçilmektedir? Ya da hangi mahkemeler hangi davalara bakmaktadır? Bu sorular daha da çoğaltılabilir. Ancak konuyu fazla uzatmadan konumuz gereği önemli olan noktalar üzerinde durulacaktır. Aristoteles, devlet içerisinde, işlenen her suç için ayrı bir mahkeme olması gerektiğini savunmuştur. Sözgelisi, devlete karşı işlenen suçlara bakan mahkeme ile adam öldürme davasına bakan mahkemenin farklı olmasını savunur. Ötanazi konusu için önemli olan ölüm davalarına bakan mahkemelerin kararlarıdır. Çünkü ötanazi olayına kasten adam öldürme olarak bakılırsa bu durum Aristoteles'e göre çok ağır bir şekilde cezalandırılmalıdır. Bu nedenle, ötanazi uygulanabilmesi için mahkemelerin olaya bakış açısının önemi unutulmamalıdır.

Her devletin temel dayanağı adalet ve eşitlik üzerine kuruludur. Yönetim şekillerine göre adalet ve eşitlik anlayışında değişimler olsa da hepsinde bu iki kavramdan az da olsa mutlaka söz edilir. Bu yüzden Aristoteles ülke içerisinde çıkan sorunları hep bu kavramlara dayandırarak açıklamıştır: “Devletlerdeki iç savaşların temelinde genellikle eşitsizlik vardır; çünkü insanlar haklı ve eşit olana erişme uğrunda mücadelelerinde bölünürler” (Aristoteles, 2014c: 174). Bu iki kavramın bu kadar önemli olmasının sebebi yurttaşları devlete bağlamasıdır. Zaten Aristoteles'in de siyaset anlayışında bu vardır. O bütün yurttaşların devlete katılmalarını ve devletin yaşaması için çalışmalarını ister. Bu açıdan bakıldığında yine Aristoteles ötanaziye karşı çıkmaktadır. Çünkü ötanazi devlete karşı işlenmiş bir suçtur. Onun devlete bakışında, her yurttaş devletine bağlı ve ona hizmet için vardır. İntihar ise görevden kaçış ve devlete ihanettir. Bu yüzden devleti ayakta tutmak için o ötanaziye karşı çıkacaktır. Aristoteles gerek etik görüşünde gerekse siyaset anlayışında hep mutlu yaşamı

amaçladığı için genel olarak onun ötanazi karşıtı olduğu söylenebilir. Ancak istisnai durumlarda hukukta boşluk yaratarak ötanazi uygulamasını savunduğu da görülmüştür. “Sakat çocukların yaşatılmaması yasal olmalıdır” (Aristoteles, 2014c: 280). Bu düşünce tedavisi olmayan amansız hastalara ötanazi uygulayan bakış açısını desteklemektedir. Çünkü Aristoteles üretkenliğe dayalı bir devlet düzeni amaçlarken iyileşmesi mümkün olmayan bu hastaların ölümünü istemektedir. Amaç ise devletin varlığını ayakta tutmaktır. Yine bu görüş yaşamın niteliği tezine de vurgu yapmaktadır. Bu yüzden ötanazi eylemine sadece bu açıdan bakıldığında Aristoteles için ne kadar yaşandığı değil nasıl yaşandığı tezi doğru kabul edilebilir. Bugün ötanazi savunucuların bir kısmı Aristoteles’in bu tezi üzerinde birleşmektedirler. Ancak o her ne kadar böyle bir yasa istese ve üretkenlik üzerine vurgu yapsa da, doğuştan sağlıklı olup ilerleyen yaşlarda sağlığını kaybetmiş böylelikle de üretkenliği kaybetmiş insanların intiharına karşı çıkmaktadır. Burada o kendisiyle çelişmektedir. Çünkü doğuştan engelli olan kişilerin öldürülmesini isterken sonradan engelli olup ölümünü isteyenleri ise korkak olarak nitelendirmektedir. Bu anlayış onun erdemlerinden biri olan cesaret erdemine dayanmaktadır.

En iyi devlet ve en iyi anayasayı ortaya koyabilmek için en iyi yaşamın nasıl olacağını bilmek gereklidir. Daha önce Aristoteles’in etik görüşü üzerine konuşurken en iyi yaşamın mutlu bir yaşam olduğu belirtilmişti. Bu noktayı en iyi devlet ve en iyi anayasa için çıkış noktası olarak alacağız. Aristoteles için mutlu bir yaşam birbirinden ayrılmaz üç öğeden oluşmaktadır: “Bedensel varlığımız, zihin ve ahlak niteliklerimiz ve bunların dışında kalan her şey” (Aristoteles, 2014c: 241). Bunların dışında kalan her şey derken kast edilen şey, kişinin devlet içerisinde rahat yaşayabilmesi için ekonomik olarak iyi durumda olmasıdır. Yani bedensel sağlamlık, zihin ve ahlaki nitelikler kişinin mutlu yaşaması için asıl şartken ekonomik durumun iyi olması ise yardımcı bir şarttır. Burada bahsedilen üç öğe ise erdem gereklidir. O halde “gerek bireyler gerekse şehirler için en iyi yaşam, erdem gerektirdiği eylemleri yapmaya yetecek kadar maddi varlıkla desteklenmiş erdemi olan yaşamdır” (Aristoteles, 2014c: 243). Aristoteles, dostluk erdeminden bahsederken tek tek kişilerin arasındaki sorunların azalması toplum içerisindeki sorunları da azaltacağına işaret etmektedir. Buradan hareketle tek tek bireylerin iyi yaşaması da genel olarak toplumun iyi yaşamasına katkı sağlayacaktır.

Bundan dolayı oluşacak anayasa toplumun mutlu olarak yaşayabileceği bir anayasa olmalıdır.

Genel olarak bakıldığında Aristoteles ötanazi eylemine hem ahlaki hem de siyasi olarak bakmaktadır. Ahlaki olarak intihar zor bir durum karşısında pes etmek, korkmaktır. Bu da erdemli insanda bulunan cesaret erdemine ters düşmektedir. Siyasi olarak ise üretkenlikten ve görevden kaçış ve böylece devlete karşı suç işleme olarak bakmaktadır. Sadece istisnai olarak yeni doğmuş engelli bireylerin ölümünü sağlamak için yasa olmasını savunmaktadır. Bu da yine siyasi bir bakış açıdır. Çünkü bu bireylerin devlete herhangi bir katkıları olmadı düşünülmektedir. Aristoteles'in siyasi açıdan ötanaziye yaklaşımı eleştiriye açık bir düşüncedir. Sözü gelişi bir insanın yaşaması ya da ölmesi sadece devlete sağladığı faydayla mı ölçülmelidir? Eğer öyleyse önceden faydalı olup artık faydalı olamayan kişilerin ölümüne neden izin verilmemektedir? Yine onun engelli diye tabir ettiği kişiler bedensel engelli mi, zihinsel engelli midir? Eğer bedensel engelliye, onların zihnen, yani fikirleri ile devlete katkıda bulunabilecekleri için o muhtemelen bunların ölümünü istemeyecektir. Tabi bu ayırmadan hareketle böyle bir görüş ortaya koymak ne kadar doğrudur o da tartışılmalıdır.

3.2. ETİK BAĞLAMDA ÖTANAZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Aristoteles'e göre insanı insan yapan şey onun tercihleri ve bu tercihleri sonucu oluşturacağı değerleridir. İnsanın bütün tercihlerinin en ucundaki şey ise hiç şüphesiz en iyi şeydir. Yani en iyi, bütün eylem ve tercihlerin amacıdır. Fakat burada şuna dikkat edilmelidir, iyinin kendisi başlı başına bir amaçtır. Başka şeylere karşı istenen değil bizzat kendisi için istenen bir amaç varsa, Aristoteles buna en iyi diyor. En iyi şeyin ne olduğu anlayabilmek için insanın işinin ne olduğunu bilmek gereklidir. İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli yeti akıl olduğu için insanın işi akla uygun etkinlikte bulunmaktır. Burada sorulması gereken, ötanazi talebinin en iyi şey olup olmadığıdır. İnsan akla uygun etkinlikte bulunurken her zaman en iyi şeyi amaçlamaktadır. Acaba insan için ötanazi en iyi şey midir? Ya da hangi durumlarda ötanazi en iyi şey olarak düşünebiliriz? Anlaşılacağı üzere burada en iyi şey diye dile getirilen kavramın mutluluk olduğu bilinmektedir. İnsan için mutluluk sadece mutlu bir yaşam sürmekle mi mümkündür? Aristoteles, acınacak şekilde ölen bir kişinin asla mutlu sayılamayacağını dile getirerek mutluluğun, mutlu bir yaşam ve mutlu bir ölümle

gerçekleşeceğini savunmaktadır. Buradan Aristoteles'in ötanaziye karşı çıkmadığı sonucu çıkarılabilir. Çünkü ötanazi mutlu ölüm demektir. Onu savunan kişilerin büyük bir kısmı insanın ne kadar yaşadığıyla değil nasıl yaşadığıyla ilgilenmektedir. Mutlu bir yaşam süren bir kişinin insan onuruna yakışır şekilde mutlu bir ölüme hak ettiği tezi oldukça yaygın bir kabuldür. Aristoteles'in anlatmaya çalıştığı şeyin aslında bu tezin temelini oluşturduğunu savunanlar da vardır.

Mutlu bir yaşam ve mutlu bir ölüm bütün insanların en çok istedikleri şeylerdir. Yaşanılan süre zarfında kişinin mutsuz olmasının çeşitli sebepleri vardır. Ancak tedavisi olmayan hastalık ve beraberinde çekilen şiddetli ağrı ve acı ötanazinin temel şartıdır. Aristoteles'in mutlu yaşam ve mutlu ölüm konuları üzerinde konuşurken anlatmak istediği şeyin doğru anlaşılması gereklidir. Aksi durumda onun ötanazi hakkındaki görüşleri değil, intihar veya cinayet hakkındaki görüşleri tartışılmış olur ki bu durum Aristoteles'e yapılmış büyük bir haksızlık olacaktır. Aristoteles'in mutlu yaşam kavramından sağlıklı olmak (yani engelli olmamak) anlaşılırsa o halde mutsuz yaşam durumunda bulunan kişinin ötanazi talebini o yerinde bulabilir. Ancak bu durumdan başka şeylerin anlaşılması ötanazi üzerinde konuşmayı bile gerektirmez. Çünkü ötanazi eyleminin gerçekleşebilmesi için varolan şartlar asla göz ardı edilemez.

Ötanazi konusunda bugün yapılan tartışmaların bir kısmı ötanazinin bir hak olduğu ve istenildiği zaman tercih edilebileceği yönündedir. Bu görüşü savunanların temel tezi, yaşamak nasıl bir haksızlığa, ölmekte aynı şekilde bir haktır. Şimdi Aristoteles'in gözünden bu olaya bakacak olursak, burada sorulacak ilk soru, ölüm istenmekte midir yoksa tercih mi edilmektedir? Eğer hasta olan bir kişi ölümü istiyorsa o halde ölüm bir hak olmaktan çıkacaktır. Çünkü elimizde olmayan bir şeye sahip olmamız gerçekten zordur. Yukarıda verilen örnekte ölümsüzlüğün isteneceği ancak tercih edilemeyeceği ile belirtilen şey de yine bu noktaya gelmektedir. Eğer ötanazi olayına bir hak olarak bakacak olursak, elimizde olan iki haktan (yaşam-ölüm) birini tercih etmek durumunda kalırız. Bu şekilde düşünülünce ötanazi eylemi isteyerek yapılan ve her zaman olanaklı olan bir tercih olarak anlaşılabilir. Bir de istemeden yapılan eylemler vardır. Burada vurgu yapılacak şey ise bilmeden yapma ve bilgisizlikten yapma ayrımıdır. Çünkü bir hekim hastanın ölümünü sağlayacak ilacı bilmeden veremez. Eğer bu ilaç hekim tarafından hastaya verilmişse ya bilerek ya da bilgisizlikten verilmiştir. Eğer bilgisizlikten dolayı hastaya böyle bir ilaç verilmişse o halde hekimin hekimlik

mesleğinde hem meslek bilgisi hem de meslek etiği ile ilgili sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumu düşünmek bile insanı tedirgin etmektedir. Çünkü insanla ilgili bilimlerde merkezde insan olduğu için etik açıdan her zaman “insanca” olan yapılmadır. Eğer bilgisizlikten bu ilke ihlal ediliyorsa orada etik sorunlar gün yüzüne çıkmıştır artık. Bizim burada tartışacağımız şey ise bilerek yapılan eylemlerdir. Üzerinde durulacak nokta ise sadece hekimin eylemi bilerek yapması değil karar alırken yetkili olan kişilerinde alacakları kararları bilerek almasıdır. Çünkü ötanazi de karar alınırken oldukça fazla taraf olduğu unutulmamalıdır. Ötanazi savunucularının büyük çoğunluğu istemli ötanazi yönünde birleşmektedir. Çünkü kişinin hayatındaki en önemli kararı yine kişinin kendisi alması gerekmektedir. Bu yönden eğer kişi ötanazi isteğinde bulunuyorsa burada ötanazi kavramını ve ayrıca kendi içerisinde bulunduğu durumu iyi bilmesi gereklidir. Yani yukarıda bahsedilen, temyiz gücü, aydınlatılmış onam ve istemlilik kavramları yeniden gündeme gelmektedir. Aristoteles’in burada vurgu yapmaya çalıştığı şey, elimizde olan şeylerle ilgili karar alınırken enine boyuna düşünmek gerektiğidir. Çünkü enine boyuna düşünülen şeyler tercih edilebilir. Eğer kişi ötanazi kararı alırken enine boyuna düşünürse ve adı geçen üç ilkeye de sahipse yanlış karar alma ihtimali çok düşük olacaktır. Ancak yapılacak olan tercihte bu söylenenler dikkate alınmazsa, kanılarla ya da inançlarla hareket edilmiş olunacaktır. Bu durumda ötanazi eyleminde, eyleyen ve eyleme maruz kalan kişiler arasında etik sorunlara yol açabilir. Aristoteles’in burada anlatmaya çalıştığı, temel olarak amaçlara dikkat etmek ve o amaçları bizi götüren araçları doğru seçmektir.

Aristoteles etik alanda görüşlerini ortaya koyarken sürekli isteyerek yapılan veya tercih edilen eylemlerden hareketle erdemden söz ederek sürekli aklıbaşındalığa vurgu yapmaktadır. Çünkü ona göre aklıbaşında kişi her zaman doğru yargılayandır. Yani kendisi için neyin iyi ya da kötü olduğuna karar verebilen kişidir. Ötanazi savunucularının –daha öncede belirtildiği gibi– büyük bir kısmı istemli ötanaziyi desteklemektedir. Nedenleri ise kişinin kendi kaderini kendi belirlemesi gerektiği, insan onuru ya da ölümün bir hak olarak görülmesi, vb. sıralanabilir. Aristoteles’in aklıbaşındalık kavramı ile ötanazi (istemli) kavramı arasında vurgu yapılacak temel etmen, “doğru yargılamadır.” Doğru yargılayan kişi kendi işinde bulunduğu durumda kendisi için en doğru kararı verebilecek olan kişidir. İstemli ötanazide de kişinin kendisi hakkında karar vererek kendi kaderini belirlediği düşünülürse o halde bu kişinin de

doğru yargılayan, yani aklıbaşıında bir kişi olduğu savunulabilir. Eğer Aristoteles ve ötanazi kavramı aynı metin içerisinde kullanılacak olursa burada ötanazi derken bütün ötanazi türleri değil sadece istemli ötanazi kavramı anlaşılmalıdır. Çünkü sadece istemli ötanazide özerklik ve kendi kaderini belirleme hakkı kişiye aittir. Bu da Aristoteles'in belirttiği gibi sadece aklıbaşıında (erdemli) yani doğru yargılayan kişinin özelliğidir. Eğer Aristoteles'in bir ötanazi savunucusu olduğunu iddia edilirse bunun istemli ötanazi olacağı su götürmez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır.

Bilindiği üzere ötanazi bir eylemdir. Eylem de her zaman amaçlı ve bilinçli yapılan bir şeydir. Yani eylemlerde akıl ön plandadır. O halde ötanazi eylemine karar veren hasta bu kararı alırken akılla mı yoksa tutku, arzu veya acıyla mı almaktadır? Bu soruya verilecek cevap Aristoteles'in kendine egemen olma kavramına götürecektir. Eğer kişi ötanazi kararı alırken akın buyrukları yerine arzularını dinlerse bu kişi kendine egemen olmayan kişidir ve vermiş olduğu kararda hata payı oldukça yüksektir. Çünkü tutkular ve arzular yüzünden kişi kendini kaybeder ve akla uygun yaşayamaz. Aristoteles'in burada üzerinde durmak istediği, alınan kararları aklın buyruklarını dikkate alınarak gerçekteşmesidir. Ötanazi üzerine yapılan tartışmaların bir kısmı alınan kararın belirleyici unsurunun ne olduğu yönündedir. Yani ötanazi talebinde bulunan kişi bu talebi aklın buyruklarına göre mi istemektedir, yoksa içinde bulunduğu acı ve ızdıraptan dolayı mı istemektedir? Aristoteles'e göre kendine egemen olan kişi arzu ve tutkularını bir kenara bırakıp akılla hareket eden kişidir. Eğer kişinin davranışları tutku veya arzu temelli ise kişinin bu durumdan pişmanlık duyması gerekmektedir. Ancak ötanazi konusunda pişmanlık duymak gibi bir şans yoktur. Karar alınıp eyleme geçildikten sonra dönüşü olmayacağı için alınan kararda arzu ve tutkulara fazla yer vermemek gerektiği söylenebilir. Bu nedenle Aristoteles bu şekilde hayati bir meselede karar alırken kişinin kendine egemen olan kişi olması gerektiğini savunacağı söylenebilir.

şuana kadar ki değerlendirmelerde Aristoteles ile ötanazi eylemi arasında bir uzlaşının olma ihtimali üzerinde durulmuştur. Vurgu yapılmaya çalışılan ise bu kadar hayati bir meselede "akıl'a" gereken önemin verilmesidir. Ancak Aristoteles'in etik görüşü bağlamında ötanazi eylemine bakılmaya çalışıldığında Aristoteles'in görüşleri ve ötanazi eylemi arasında her ne kadar uzlaşı aranmaya çalışılsa da onun birkaç istisna

dışında ötanazi –kavram olarak kullanmasa da– eylemine karşı çıktığını söylemek gereklidir.

Us, insandaki tanrıça bir şey ise, usa uygun yaşam da insan yaşamındaki tanrıça bir şey olacaktır. İmdi, insan olduğumuzdan insanla ilgili şeylerle, ölümlü olduğumuzdan ölümlülerle ilgili şeylerle ilgilenmemizi öğütleyenleri dinlememeli; kendimizi olabildiğince ölümsüzleştirmeli, bizdeki en üstün şeye uygun yaşamak için her şeyi yapmalı (Aristoteles, 2014b: 208).

O halde bir insan için en önemli şey usa uygun yaşamdır. Çünkü en mutlu yaşam budur. Zaten yaşamak kendi başına iyi, hoş bir şeyken akla uygun yaşamak ise en iyi şey olacaktır. “Erdemli insan kendisinin yaşamasını korunmasını ister; düşündüğü şey en çok bu olur, çünkü erdemli kişi için varolmak iyi bir şeydir” (Aristoteles, 2014b: 180). Görüldüğü gibi Aristoteles yaşamayı övmekte ve hayatta kalmaya önem vermektedir. Bu açıdan bakıldığında onun ötanaziyi istemesi çok zor görünmektedir. Çünkü ona göre, “en korkutucu şey ölümdür, çünkü sondur, ölmüş biri için hiç bir şey artık iyi ya da kötü görünmüyor” (Aristoteles, 2014b: 57). Daha önce de belirtildiği gibi ölüm henüz tatmadığımız bir duygudur ve bu yüzden onun iyi ya da kötü olduğu konusunda karar verilemez. Aristoteles’te bu şekilde düşünerek canlılığı sürdürmeye vurgu yapmıştır. Zaten onun ötanazi görüşü incelendiğinde o, her zaman akla uygun yaşamayı kabul etmiş, ötanazi konusunu gündeme getirdiğinde ise konunun tartışıldığı kişilerin akla uygun yaşam sürmelerinin imkânsız olduğu görülmektedir. Yukarıda mutlu yaşamış birisini mutlu sayabilmek mutlu bir ölüm olması gerektiği yönünde görüş ortaya konulmuştu. Bu görüş şuan anlatılanlarla çelişmiş gibi görünmektedir. Ancak şu unutulmamalıdır, Aristoteles mutlu olabilmek için mutlu ölümü olmazsa olmaz bir şart olarak görmemektedir. Onun isteği mutlu yaşamı mutlu ölümle tamamlamaktır. Ayrıca mutlu ölüm denildiğinde Aristoteles’in kast ettiği şeyin ötanazi olduğunu da ortaya koyan net bir veri yoktur. Bu nedenle asıl olan her zaman ne pahasına olursa olsun akla uygun yaşamak ve yaşamaya da devam etmektir.

Aristoteles’in ötanazi eylemine bakışını daha belirginleştirebilmek için onun siyaset öğretisi de göz önüne alınmalıdır (zaten etik görüşü de bir siyaset araştırmasıdır). Ancak Aristoteles’in siyaset görüşünden olaya bakılabilmesi için konunun çeşitli bakımlardan ele alınması gerekmektedir. Ötanazi eylemine; yargı sistemi, anayasa ve yurttaş düşünülerek bakılıp değerlendirme yapılmamıştır. Ötanazi eyleminin birçok boyutu olduğu düşünülerek bu şekilde bir yaklaşımla konu

değerlendirmek Aristoteles'in konuya bakışını daha iyi anlamamız noktasında yardımcı olacaktır.

Gerek Aristoteles'in yargı sistemi gerekse modern yargı sistemleri ötanazi konusu için çok önemlidir. Çünkü ötanazinin serbest olduğu ya da serbest olması savunulan ülkelerde mutlaka konunun yasal boyutuna bakılmaktadır. Yine gerek ötanazi kararı alınırken gerekse bu karar uygulanırken mevcut yargı sistemi ve yargıçların görüşleri, hekimler kadar etkilidir ve etkili olması da istenmektedir. Aristoteles'in yargı sistemi bir çeşit jüriye benzetilebilir. Yani kişi bir başvuruda ya da şikâyetle bulunduğu taraflar dinlenir ve karar alınır. Bizim için çok ilkel ve basit görünen bu yargılama sistemi, dönemin şartlarına göre modern bir sistem olabilir. Ancak söz konusu ötanazi olduğunda bu şekilde bir yargı sisteminin olduğu bir devlette ötanazi kararı almak biraz zor olacaktır. Çünkü ötanazinin hukuki boyutu düşünüldüğünde hasta, ötanazi talebini yargıçlara sunacak ve yargıçlar, hekimlerin, hastanın, hasta yakınlarının ve birçok kurum ve kişilerin görüşlerini aldıktan sonra varolan siyasi düzeni de göz önüne alarak karar vermesi gerekecektir. Ahlaki ve hukuki açıdan doğru olanın bu olduğu söylenebilir. Ancak dönemin şartlarında bu kadar farklı kişi ve kurumların görüşleri almak mümkündür? Ayrıca hastanın beyin ölümü gerçekleşmişse ya da hasta ağır düzeyde zihinsel engelliye mahkemeye kim nasıl başvuracaktır? Sözgelisi, hekim ya da hasta yakınları hastaya ötanazi uygulanması için mahkemeye başvurmuş olsun, hastanın ötanazi hakkındaki görüşleri nasıl alınacaktır? Daha önceki açıklamalardan anlaşılacağı üzere burada hastanın rızasının alınmış olması gerekliydi. Eğer hastanın bilinci kapalıysa onun daha önceki söylemlerinden hareket edilecek ve ötanazi istediğine dair kesin verilerin ortaya konması gerekecektir. Fakat dönemin şartları düşünüldüğünde bu ne kadar mümkündür? Bu yüzden Aristoteles'in hukuk sistemi içerisinde ötanazi kararı almak çok zor görünmektedir. Ancak ileride bahsedilecek olan istisnai durumda Aristoteles hukuk sistemi içerisinde ötanazi konusunu tartışmaya yönelik açık kapı bırakmaktadır.

Aristoteles'e göre yurttaş, Yargı'ya ve Yetke'ye katılan, yani yasal, siyasi ve yönetsel görevler alan kimsedir. Yurttaş yaşamış olduğu toplum içerisinde üzerine düşen görevi en iyi şekilde yapandır. Yurttaşın temel görevi devlete hizmet ve varolan anayasayı korumaktır. Burada Aristoteles her yurttaşın devletin varlığı için var olduğunu savunmaktadır. O halde Aristoteles için her zaman önemli olan devletin varlığıdır. Bu

açından bakıldığında ötanazi eylemi devletin varlığına yapılmış bir saldırı olarak görülebilir. Çünkü ötanazi talebinde bulunan kişi kendisini öldürmekle aslında kendisine değil devlete karşı çıkmıştır ve onun varlığına bir saldırı gerçekleşmiştir. Devlet tek tek bireylerin toplamından oluşan bir yapıdır ve bireyler yaşadığı sürece varlığını sürdürecektir. Ayrıca devlette önemli olan üretkenliktir. Ölümünü isteyen kişi artık üretkenlikten görevinden vazgeçmektedir. Bu yüzden Aristoteles'in ötanazi konusuna sıcak baktığını söylemek yine mümkün görünmemektedir.

Anayasa, toplumda en üstün olan egemenler tarafından hazırlanan en üstün kurallardır. Anayasa devlet denen ortaklıkta yaşayan bireylerin en iyi şekilde yaşamaları için hazırlanmış kullardır. Anayasa da amaç mutlu yaşamdır. Bu nedenle anayasa mutlu yaşamı olumsuz etkileyebilecek her durumu engellemek için vardır. Burada ötanazi tartışması yapılabilir. Sorulacak soru, mutlu yaşam derken kast edilen şeyin ne olduğudur? Eğer anayasa da mutlu yaşam, sadece kişiler arasındaki sorunları çözmek ve devletin varlığını sonsuza kadar sürdürmek olarak anlaşılırsa o halde ötanazi talebi çok yersiz ve gereksiz görülecektir. Ancak mutlu yaşam kavramının kapsamı geliştirilerek kişinin yaşamış olduğu her olumsuz durumu olumluya çevirmek olarak algılanırsa o halde ötanazi tartışılabilir. Aristoteles anayasa üzerine konuşurken temele devletin varlığını koruma ödevini koymuş olsa da konuyu sadece bununla sınırlandırmamıştır. Bu nedenle o bazı durumlarda ötanazinin tartışılabileceğini savunmaktadır. Bilindiği üzere Aristoteles'in siyaset öğretisi kişilerin mutluluğu anayasalarla güvenceye alınmış ve üretkenlik üzerine kurulu bir düzene dayanmaktadır. Ancak üretkenlikten söz eden Aristoteles yeni doğmuş engelli çocukların öldürülmesini savunarak onların üretkenliğe katkılarının olmadığını dile getirmektedir. Böyle düşünüldüğünde ağır düzeyde engelli doğan bireylerin topluma yük olduğu sonucu ortaya çıkacaktır. Bu durum şuanki şartlar düşünüldüğünde kabul edilecek gibi değildir. Her ne olursa olsun dünyaya gelmiş insanların insan hakları evrensel bildirgesinde de geçtiği gibi "kimsenin yaşama hakkı asla elinden alınamaz" ilkesi gereğince yaşamaları gerekmektedir. Ancak şu unutulmamalıdır, geçmişte alınan kararlar her zaman varolan dönemin şartları içerisinde düşünülüp değerlendirilmelidir. Eğer Aristoteles'in bu düşüncesini şuanki şartları göz önüne alıp eleştirirsek ona haksızlık yapma olasılığımız artacaktır. Aristoteles engelli doğmuş bireylerin ölümünü isterken, hastalık nedeniyle engelli olup üretkenliğini kaybetmiş bireylerin ölümünü istemeyerek burada bir ayrıma gider. Yani onun ötanazi

hakkındaki görüşleri ortaya konulmaya çalışıldığında çelişkili durumların varlığı oldukça fazladır.

Hekimler, hastaların çektiği acıları ve tedavi edilemeyen umutsuz durumları yakından müşahede eden ve tedaviye yetkili olan kişi olarak ötanazi konusunda söz söyleme hakkına sahip görünmekle birlikte, meselenin ahlaki yönü hakkında tek başlarına karar veremezler. Buna rağmen, uygulamanın nasıl yapılması (ya da yapıp yapılmaması) gerektiği konusunda hekimlerin görüşü önemlidir. Hekimler, en azından hekimlik yapıyor oldukları zamandan bugüne kadar karşılaşmış oldukları vakalardan hareket ederek ötanazi konusunda fikir beyan edebilirler. Ötanazi bu nedenle, tedavisi mümkün olmayan hastalıklar için hekim kontrolünde, hastanın hayatına son verilmesi olarak tarif edilir. Sözgelisi A, B'nin hayatına B'nin iyiliği için son vermektedir. Ötanazi'nin bu şekilde anlaşılması, onun iki önemli özelliğini ortaya çıkartmaktadır: Birincisi, kişinin hayatının kasten sona erdirilmesi; ikincisi, bu işlemin tedavisi olmayan ve acı çektiren ölümcül bir hastalığa yakalanmış kişinin iyiliği için yapıyor olmasıdır. Bu durum, ötanaziye diğer hayata son verme eylemlerinden ayırmaktadır.

Hayatın kutsallığı bir hakikattir. Ölüm de kendinden kaçamayacağımız başka bir hakikattir. Hayat ve ölüm birbirine zıt kavramlar değil, birbirini takip eden durumlardır. Nasıl dünyaya gelişimizde kendi irademizin bir müdahalesi bulunmuyorsa, ölüme de müdahale edememekteyiz. Ama bu ikisi arasında irademizi gerçekleştirme özgürlüğüne sahibiz. Ölüme kendi irademizle mani olamamakla birlikte, irademizle ölümü gerçekleştirebiliriz. Yalnız bu ya intihardır (kişinin kendi hayatına son vermesi) ya da cinayet (başka birinin hayatına kastetme). Ötanazi bu anlamda intihar ve cinayet arasında bir yerdedir. Zira ötanazinin uygulandığı hasta ölümle yaşama arasında bir yerdedir, özellikle beyin ölümü denilen ve komada bitkisel hayat yaşayan hasta açısından... O bir kadavra değildir, biyolojik açıdan yaşamaktadır ama “kişi” olarak burada bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu hastaya karşı görevlerimizde onun biyolojik bir nesne olarak algılanması söz konusu olamaz. Hasta yaşamaya devam ettikçe (ister hasta yakını ister sağlık ekibi olarak) o kişilik olarak da yaşamaya devam edecektir. Bu acıdan baktığımızda tedavisi olmayan hastalığı olan insanlar ölüme terk edilemez. Bu kişilere son anlarına kadar destek verilmelidir. Çünkü bunlar birer kişidirler. Bu yüzden onların acı ve ızdırapları dindirilmeli, tıbbi bakımları yapılmalı ve insanlık onuruna yakışır bir biçimde kalan yaşamlarını rahat ve huzurlu geçirmeleri

sağlanmalıdır. Yani ölümü beklenen hastalara yapılacak muameleler, hastanın değerlerine¹ saygı duyularak gerçekleştirilmelidir (Özlu, 2005).

---

¹İnsanın Değeri, kişinin kendine ilişkin yaşantıları, kendine karşı tutumu ve kendine yaptığı muamele, kendine ilişkin yaptığı doğru-yanlış ya da ezbere değerlendirmesi sonunda kendisini nasıl gördüğüyle yani kendi gözü ile nasıl bir insan olduğuyula sıkı sıkıya ilişkilidir (Kuçuradi: 2011: 171).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ötanazi, yaşamla ölüm, ölümle cinayet ve cinayetle intihar arasında duran çok hassas bir durumun adıdır. Başka bir deyişle ötanazi, belirli bir durumda (tedavisi olmayan ölümcül bir hastalık), belirli insanların (hasta, hekim, hasta yakınları, bazen yargıç) verdiği bir kararı ifade eder. Bu nedenle ötanazi eyleminin çok dikkatli incelenmesi ve bu eylem üzerine yapılan tartışmalarda biraz daha hassas olunması zorunlu görünüyor. Ayrıca ötanazi sorununun siyasi, hukuki, ekonomik, etik, hatta psikolojik ve dini boyutlarının olduğu, yani çok yönlü bir sorun olduğu ortaya çıkıyor. Bu yüzden, Aristoteles'in belirttiği tarzda, her durumu kendi tekliğinde ve bağlantısallığında ele alıp değerlendirmek gerekmektedir. Bu değerlendirme yapılırken de hekimlerin meslek bilgisinin, etik, değer ve değerlerin bilgisinin doğru değerlendirme için zorunlu olduğu söylebilir.

Ötanazi eylemi tıp bilimi içerisinde tartışılan önemli sorunlardan biridir. Ama sorunu sadece tıp bilimi ile sınırlandırmak, konunun doğal yapısı gereği, pek de olanaklı bir yol gibi görünmüyor. Gerek tıp bilimi gerekse doğrudan insana yönelik olan diğer bilimlerde meydana gelen her yeni gelişme başta felsefe olmak üzere birçok bilimi ilgilendirmektedir. Sözgelisi insan yaşamının tıp aracılığıyla uzatılabilmesi sadece tıp alanını değil; hukuk, siyaset, felsefe ve daha bir çok bilimi ilgilendirmektedir. Çünkü söz konusu olan insan yaşamıdır ya da *insanca yaşam*dir. Bütün bilimlerin amacı en iyi şeye veya en insanca şeye ulaşmak olduğu için başta ötanazi olmak üzere insanı doğrudan ilgilendiren her gelişme tek bilimle açıklanamaz, sınırlanamaz görünüyor. Ötanazi eylemi insan hayatına doğrudan bir müdahaledir. Bu eylem talebinde bulunan kişi en temel hakkından (yaşam hakkı) vazgeçmektedir. Yani eylem, basit bir ölme-öldürme değil, kişilik haklarından feragat etme, değer ve değerleri göz ardı etme ya da etmeme, varolan siyasal düzene ihanet etme ve daha birçok bakımdan ele alınıp değerlendirilebilir. Bu nedenle Aristoteles'in etikte dediği gibi her olay, ötanazi olayı da, kendi tekliğinde ve bütün boyutlarıyla incelenip karar alınması ya da en azından tartışılması gereken bir sorun olarak görülmektedir. Çünkü geçmişte meydana gelen her olay birbirine benzese de asla aynısı değildir (tıpkı tarihsel olaylar gibi). Bu yüzden ötanazi üzerine konuşurken, onun ne olduğu, ne türden bir eylem olduğu, türlerinin neler olduğu, eylemin taraflarının kimler olduğu vbg. bir çok sorunun cevabı ortaya

konmadan olaya bakılırsa, bu bakış eksik bir değerlendirme yapılmasına neden olacaktır. Bu şekilde bir bakış açısı hem ötanazi eyleminin diğer eylemlerden ayrılmasını kolaylaştırmaktadır. Böylesi bir bakış Aristotelesçe bir bakış olarak görülebilir.

Ötanazi eylemi oldukça karışık ve anlaşılması güç bir olaydır. Bu karmaşık ve güçlükten dolayı kimi yanlış anlaşılmalarda olmaktadır. Söz gelişi, yanlış uygulanan tedavi yöntemleri sonucu ya da bazı siyasi sebeplerle insanların öldürülmesi ötanazi kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Oysa ötanaziye bu şekilde bakılmaya devam edildiği sürece orada etikten, değerlerden ve meslek etiğinden söz etmek mümkün görünmemektedir. Gerek Aristoteles'in gözünden gerekse herhangi bir açıdan bu eyleme bakarken sürekli konunun bu yönüne vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Aksi durumda ötanaziyi diğer öldürme eylemlerinden ayırmak zorlaşacak ve başta belirtilen hassas durum ihlal edilmiş olacaktır.

Ötanazi eylemi –kavram olarak kullanılsa da– yüzyıllardır insanlar tarafından tartışılmaktadır. Fakat bu eylem son zamanlarda oldukça fazla tartışılmaya başlanmaktadır. Bunun ana sebebi, tıpta meydana gelen yeni gelişmeler ile insan ömrünün uzatılabilmesi meselesidir. Çünkü hastalıklar karşısında çaresiz kalan insan ölümü bir kurtuluş olarak görüp onu tercih etmeyi istemektedir. Bu yüzden temel soru, “ne pahasına olursa olsun canlılığı sürdürmek mi, yoksa nitelikli bir yaşam mı?” sorusudur. Ötanazi kararı alma aşamasında insan, farkında olmadan bu soruya da cevap vermektedir. Tarihten bu yana bakıldığında nitelikli yaşamı savunup ötanazi talebinde bulunanların ya da her ne pahasına olursa olsun yaşamının her şeyden önemli olduğunu savunanların olduğu görülmektedir. Tabii ki insanların görüş ve düşünceleri ya da kendi hayatlarıyla ilgili kararları oldukça önemli görülmekte ve saygı duyulmaktadır. Ancak karar hangi yönde olursa olsun kişinin onuru ve değeri hasaba katılmadığında, ötanazi sorunu daha da tartışmalı hale gelecektir. Yani ötanazi konusunda karar alan ya da karar veren kişi(ler) felsefi (etik) bakış açısıyla kendini donatarak karar alması, alınan kararının doğru değerlendirilmesi açısından önemli görülmektedir.

Ötanazi hakkında çok fazla tartışmanın olduğu ve bu tartışmalarda onu savunanlar kadar, ona karşı çıkanlar olduğunu görüyoruz. Bu tartışmalarda Aristoteles'in etik hakkında öne sürdüğü görüşler bize yardımcı olabilir. Etbette Aristoteles'in yaşadığı dönemde ötanazinin bir kavram olarak kullanılmadığını ve bundan dolayı doğrudan bir

görüş ortaya koymadığını biliyoruz. Ne var ki, onun ortaya koyduğu etik görüşten ötanazi için çok önemli sonuçlar çıkarabiliriz.

Aristoteles etik görüşünde mutluluk üzerine konuşurken, acınacak şekilde ölen insanların mutlu sayılmayacağını söylemektedir. Bu görüş, şuan halen tartışılmakta ve aynı zamanda ötanazi savunucularının da bir kısmının temel iddiası durumundadır. Yaşanılan çağda insanlar ailelerinden uzakta yalnız başlarına ölmektedirler. Ötanazi savunucuları da bu kişilerin acınacak şekilde öldüğünü ve herkesin sevdiği insanların yanında kendi istedikleri şekilde ölmeyi hak ettiğini savunarak ötanazi eylemini desteklemektedirler.

Ötanazinin genel anlamı, kabaca, bugünkü tıp bilimine göre; tedavisi olmayan, ölümcül bir hastalığı olan, dayanılmaz acılar çeken ve kendi özgür iradesiyle karar verebilen kişilere rahat ve acısız bir ölüm sağlama yoludur. Bu tanımdan hareket edildiğinde Aristoteles'in mutlu ölüm kavramı biraz genel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü tanımdan hareketle ötanazi uygulanabilmesi için sadece tedavisi olmayan ölümcül hastalık, dayanılmaz acı ve özgür irade gereklidir. Ancak ve ancak bu durumda ötanazi tartışılma konusu olmaktadır. Bu belirtilen durumun dışında ölümü istemek ya da savunmak intihar ya da cinayet olarak nitelendirilmektedir. Sözgelisi, herhangi bir kaza sonucu bir organını kaybetmiş kişinin hastalığı ölümcül olmayabilir ama kişi ölümünü isteyebilir. Bu durum ötanazi tanımıyla pek uyuzmaz. Çünkü ötanazi uygulanabilmesi için belirtilen şartların hepsinin olması gereklidir.

Aristoteles etik görüşünde insanı mutlu kılacak en önemli şeyin akla (usa) uygun yaşam olduğunu öne sürer. Akla uygun yaşam tanrısal yaşamdır ve bir yanılla ölümsüzlüğü istemektir. Ona göre ölümün iyi ya da kötü bir şey olduğu bilinmemektedir. Bilinen tek şey ölümün artık son olduğudur. Bu nedenle erdemli insanın istemesi gereken en önemli şey varolmak, her zaman akla uygun olarak yaşamak ve en korkutucu şey olan ölümle ilgili şeyleri asla dinlememektedir. Aristoteles, ne pahasına olursa olsun akla uygun yaşamı savunmakta ve ölüme karşı çıkmaktadır. Ama bu düşünceler, yukarıdaki görüşle bir çelişkili olarak görülebilir. Oysa burada bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü Aristoteles bütün insanların en temel isteği olarak mutlu yaşam ve mutlu ölümü savunduğunu düşünür. Ancak önce mutlu yaşam gelmektedir. Olmazsa olmaz olan mutlu yaşamdır. Bu nedenle Aristoteles'te ne pahasına olursa olsun akla uygun yaşamaya devam etmeyi savunmakla

birlikte, mutlu bir ölümü de istemektedir. Böyle bir yaşam aynı zamanda etik temele dayalı bir yaşamdır.

Yine Aristoteles göre, insanı doğruyu ulaştırın şeyler; bilgelik, us ve akli başındalıktır. Yanlışa ise kabul ve sanılar yol açar. Akli başında kişi doğru yargılayan ve kendisi için her zaman en doğru kararı verebilecek kişidir. Ötanazinin tanımı ve kapsamı düşünüldüğünde kişinin özgür iradesine sürekli vurgu yapıldığı görülebilir. Buradaki varsayıma göre, bir kişi hakkında en doğru kararı yine o kişinin kendisi alacaktır. Aristoteles, akli başındalığa ve doğru yargılamaya vurgu yaparak gerek ötanazi üzerine gerekse başka bir konuda tartışma ya da karar alma durumu söz konusu olduğunda usa gereken önemin verilmesi gerektiğini önemle belirtmektedir. Yani önemli olan her zaman usa uygun yaşamaktır.

Modern çağda ötanazi üzerine yapılan tartışmaların bir kısmında ötanazi savunucuları onun bir hak olduğunu, hatta insan hakkı olduğunu öne sürmektedir. Temel iddiaları ise genel olarak hak kavramının özel olarak da insan haklarının insanın onuru ve değerini korumaya yönelik olduğu, ötanazinin de mutlu bir ölüm olduğu ve amacının ise insanın onuru ve değerini korumak olduğudur.

Bilindiği gibi, temel insan haklarından biri “yaşama hakkı”dır. Peki, nasıl oluyor da, hem vazgeçilmez ve devredilmez bir hak olarak görülen “yaşam” bir hak olarak görülürken, ötanazide söz konusu olan ve yaşamı ortadan kaldıran “ölüm” de bir hak olarak görülmektedir. Çünkü görünüşe göre, ötanazi ile kişi yaşam hakkından vazgeçmektedir. Bu noktada Aristoteles’in tercih ile isteme arasında yapmış olduğu ayrıma değinmek, sorunun anlaşılması bakımından, yararlı olacaktır.

Belirli bir tarzda, aklın buyurduğu gibi eylemeyi tercih etmekle karakter erdemlerine sahip oluruz ya da olmayız. “İnsanın erdemi, insanın iyi olmasını ve kendi işini iyi yapmasını sağlayan huy”dur (Aristoteles 2014b:31). Bu huy bir tek durumda orta olanı bulma ve tercih etme huyudur. Aristoteles’in görüşünde tercih, bir eylemin adilce ve ölçülü eylemde bulunmanın özelliklerinden biridir: Bir eylem bilerek, tercih edilerek yapılırsa ayrıca emin ve sarsılmaz olursa ancak adil ve ölçülü olur. “Tercih edilmiş şey elimizde olan şeyleri düşündükten sonra arzu edilen şey olduğuna göre ‘tercih’ de kendi elimizde olan şeylerin enine boyuna düşünülmüş arzusu olur” (Aristoteles 2014b:49). Aristoteles’in ısrarla akla uygun yaşamayı salık vermesinin nedeni, onun tercihle kurduğu bağıdır. Ona göre tercih akıl ve düşünmeyle yapılır.

Dolayısıyla düşünme tercihte bulunmak için son derece önemlidir. Düşünme etkinliğini ancak akla sahip olan biri yapabilir.

Dolayısıyla, Aristoteles'e göre tercih elimizde olan bir şeydir, oysa isteme elimizde olmayan bir şeydir (Aristoteles 2014b:45). Bu durumu ötanaziyle bağlantısında şöyle dile getirebiliriz: ötanazi ölümcül hastalığı olan kişinin kendi iradesi söz konusu olduğunda, bu aynı zamanda bir tercih konusu da olmaktadır. Kişi ötanaziyi tercih ettiği durumlarda da bu tercihin amaca uygun olup olmadığına bakılabilmelidir. Burada amaç, yukarıda da değinildiği gibi, insanca bir yaşam ya da insanın onuru ve değerini gözetilen bir yaşamdır. İnsanın onuru ya da değerinin yok edildiği durumlar söz konusu olduğunda “iyi ölüm” (ya da “mutlu ölüm”) savunulabilmektedir. Ne var ki, ötanazide başka durumların da söz konusu olduğunu biliyoruz. Sözgelisi kendi iradesinin söz konusu olmadığı hastalar (bitkisel yaşamda olanlar) için de ötanazi uygulamaları yapılabilmektedir. Hem böylesi bir durumlarda hem de kişinin iradesinin olduğu durumlarda, şu soruların sorulması kaçınılmaz gibi görünüyor: “Kim, neyi, ne hakkında, hangi durumda yapıyor, ne ile, ne için, nasıl yapıyor? (Aristoteles 2014b:43).

Sonuç olarak, ötanazi uygulamaları ya da eylemi çok yönlü değerlendirmelerin yapılmasını zorunlu kılmakta; Aristoteles'in etik bağlamda sözüne ettiği temel sorular her bir durumda yeniden ve o durumun tekliğinde sorulmalı ve yanıtlanmalıdır. Böylesi bir değerlendirmenin, insanın değerine daha az zarar vereceği söylenebilir. Ancak, “kimi zaman da neyi neye tercih etmek ya da ne yerine, neye katlanmak gerektiğini bilmek güç”tür (Aristoteles 2014b:41).

KAYNAKÇA

- Arendt. H. (2013) *İnsanlık Durumu*, Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları
- Aristoteles. (1999) *Eudemos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, Ankara: Dost Kitabı Yayınevi
- Aristoteles. (2011) *İkinci Çözümlemeler*, Çev. Ali Houshiray, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Aristoteles. (2013) *Retorik*, Çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Aristoteles. (2014a) *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar
- Aristoteles. (2014c) *Politika*, Çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları
- Aristoteles. (2014b) *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Saffet Babür, Ankara: BilgeSu Yayınları
- Arslan, A. (2002) *Felsefeye Giriş*, Ankara: Vadi Yayınları
- Atayman, V. (2011) *Etik*, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları
- Aydın E. (2001) *Tıp Etiğine Giriş*, Ankara: Pegem A Yayınevi
- Centel N. (2011) *Hukuk ve Etik Boyutuyla Ötanazi*, İstanbul: On iki Levha Yayıncılık
- Cevizci, A. (2005) *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları
- Ceylan, T. (2012) “Belirlenimci Etik’te Paradoksal Bir Durum Olan Özgürlük-Zorunluluk Bağlantısı ve Rasyonalite (Spinoza Örneği)” Bursa: *Kaygı Dergisi*, Sayı: 19
- Durak, N. (2009) *Aristoteles ve Farabi’de Etik*, Isparta: Fakülte Kitapevi
- Erdemir, A. D. (1996) *Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi*, Bursa: Güneş&Nobel Yayınları

- Feldman, F. (2013) *Etik Nedir?*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Frankena, W. (2007) *Etik*, Çev. Azmi Aydın, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları
- Gürcan, E. C. (2011) “Ötanazi: Yaşama Hakkı Açısından Bir Değerlendirme” Ankara: *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:60 Sayı:2
- Güven, K. (2001) *Kişilik Hakları ve Ötanazi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Demirdöven, İ. H. (2011) “Meslek Etiklerindeki Sorunların Kaynağı Üzerine” *Kaygı Dergisi*, Sayı:16
- Ökten, K. H. (2011) *Aristoteles*, İstanbul: Say Yayınları
- İncioğlu, S. (1999). *Ölme Hakkı*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- Kant, I. (1982) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev. Ioanna Kuçuradi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Kant, I. (2003) *Ethica Etik Üzerine Dersler*, Çev. Oğuz Özügül, Yasemin Özcan, İstanbul: Pencere Yayınları
- Kuçuradi, İ. (2003) “Etik ve Etikler” *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, Sayı: 423/1
- Kuçuradi, İ. (2006) *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları
- Kuçuradi, İ. (2009) *Uludağ Konuşmaları*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları
- Şehsuvaroğlu, B. N. (1983) *Tıbbi Deontoloji*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Vakfı Bauda Yayınları
- Oğuz. Y.N.- Tepe, H.- Büken, N.Ö.- Kucur, D.K. (2005) *Biyoetik Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları
- Özkara, E. (2011) *Ötanazide Temel Kavramlar ve Güncel Tartışmalar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık

- Özlu, T. (2005) *Hasta Hakları*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Özlem, D. (2010) *Etik Ahlak Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları
- Pieper, A. (2012) *Etiğe Giriş*, Çev. Gönül Sezar, Veysel Atayman, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Platon, (2007) *Devlet*, Çev. Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul: Kültür Yayınları
- Poyraz, H. (1996) “Ötanazi” Ankara: *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı: 002-17.
- Spinoza, B. (2011) *Ethica*, Çev. Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Tacir, H. (2011) *Hastanın Kendi Geleceğini Belirleme Hakkı*, İstanbul: On İki Levha Yayınları
- Tekerek, N. - Tekerek, İ. (2008) “Aristoteles’te Poetik ve Etik Bütünlük Örneklerle Eylem, Karakter ve Erdem” *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26
- Tepe, H. (2009) *Etik ve Meslek Etikleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları
- Yıldırım, G. – Kadioğlu, S. (2007) “Etik ve Tıp Etiği Temel Kavramları” *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Sayı: 29(2)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ahmet Gök

Doğum Yeri ve Tarihi : Lüleburgaz 29/03/1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
2008- 2011

Bildiği Yabancı Diller:-

İş Deneyimi

Stajlar : Uğur Dershanesi (2009)

Çalıştığı Kurumlar : Özel Yeni Başkent Özel Eğitim ve Rehabilitasyon
Merkezi (2013-2015 devam ediyor)

İletişim

e-posta Adresi : ahmet.gok.gs@gmail.com

Tarih : 2015